

KATILIM FİNANSMANINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

TKBB
YAYINLARI

**KATILIM
FİNANSMANINDA
YENİ YAKLAŞIMLAR**

TKBB Yayınları, Yayın No: 12

Yazarlar

Dr. Deniz ERER - Dr. Elif ERER - Dr. Özge KORKMAZ

Yasemin KATIRCI

Dr. Zeyneb Hafsa ORHAN - Cihan ÇİFCİ - Nurullah TIRMAN

İlyas CEYHAN

Esmâ BOYDAK

Tasarım ve Grafik Uygulama

Eser Medya

Baskı - Cilt

Mavi Ofset

Tel: +90 212 549 25 30

www.maviofset.com

TKBB İletişim Adresi

Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Saray Mahallesi Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi Akofis Park

C Blok No:8 K: 8 Ümraniye/ İstanbul

Tel: 0216 636 95 00 (Pbx) Faks: 0216 636 95 49

www.tkbb.org.tr

Sertifika No: 44687

ISBN: 978-605-69523-1-9

İÇİNDEKİLER

KATILIM BANKACILIĞININ KREDİ AKTARIM MEKANİZMASINDAKİ ROLÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE ASİMETRİK BİR UYGULAMA	11
1. GİRİŞ	12
2. KATILIM BANKACILIĞININ GELİŞİMİ	13
3. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINDA GELENEKSEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ ROLÜ	16
4. LİTERATÜR	18
5. VERİ SETİ VE METODOLOJİ	23
6. AMPİRİK BULGULAR	26
7. SONUÇ	45
MÜŞTERİLERİN BANKA TERCİHLERİNİ RASYONELLEŞTİRME GEREKÇELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DİYANET PERSONELİ ÖRNEĞİ	51
GİRİŞ	55
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	56
1.1. Müşteri Kavramı	56
1.2. Müşterinin Gruplandırılması	56
1.2.1. İç Müşteri	56
1.2.2. Dış Müşteri	56
1.3. Müşteri Memnuniyeti Kavramı	56
1.4. Müşteri Sadakati	56
2. MÜŞTERİLERİN BANKA TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	58
3. BANKA TERCİHLERİNİ RASYONELLEŞTİRME GEREKÇELERİ ÜZERİNE DİYANET PERSONELİNİN TUTUMLARININ ANALİZİ	58
3.1. Araştırmanın Yöntemi	58
3.2. Araştırmanın Kapsam Ve Sınırlılıkları	58
3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemesi	58
3.4. Araştırmanın Katılımcı Profili	59
3.5. Bulgular ve Değerlendirilmesi	59
3.5.1. Demografik Bulgular	59
3.5.2. Katılımcıların Banka ile İlişkilerine Yönelik Bulgular	59
3.6. Çalışmanın Hipotezleri ve Bulguların Analizi	63
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	82

KATILIM BANKACILIĞI İÇİN İŞ MODELİ VE KANVASININ GELİŞTİRİLMESİ	85
1. GİRİŞ	88
2. ARKA PLAN BİLGİSİ VE İLGİLİ LİTERATÜR	89
2.1 İş Modeli	89
2.2 Bankacılık İş Modeli	90
2.3 Bankacılık İş Modeli Kanvası	91
2.4 Katılım Bankacılığı İş Modeli	92
2.5 Türkiye Özelinde İlgili Çalışmalar	94
3. YÖNTEM	96
4. KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ VE KANVASI ÖNERİSİ	96
4.1 Katılım Bankacılığının Mevcut İş Modeli ve Kanvası	96
4.2 Katılım Bankacılığının Öneri İş Modeli ve Kanvası	99
5. SONUÇ	107
FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARINDA YER ALAN ÖLÇÜM VE MUHASEBELEŞTİRMEYE İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN VERGİ MEVZUATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	113
GİRİŞ	116
I. FFMS 3 - MUDÂREBE FİNANSMANI	117
1. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER	117
1.1. Standardın Kapsamı	118
1.2. Standardın Kapsamında Yer Almayan İşlemler	118
2. MUDÂREBE FİNANSMANININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	119
2.1. İşletmelere Kayıtlı Varlıkların Ölçümü/Değerlemesi Hakkında Genel Bilgi	119
2.2. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinde Finansal Tablolara Alınması	120
2.3. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinde Ölçümü	120
2.4. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinden Sonra, Raporlama Dönemi Sonunda Ölçümü	121
2.5. Katılım Bankasının Mudârebe Kâr Veya Zararındaki Payının Finansal Tablolara Alınması	122
3. ORTAKLIK KAR PAYLARININ VE İŞTİRAK HİSSESİ SATIŞ KAZANÇLARININ VERGİLENDİRİLMESİNDE İSTİSNA	124
4. İŞTİRAKLERDEN ELDE EDİLEN KAR PAYLARININ VE HİSSE SATIŞ KAZANÇLARININ BSMV KARŞISINDAKİ DURUMU	125
II. FFMS 4 - MÜŞÂREKE FİNANSMANI	125
1. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER	125

2. MUŞÂREKE FİNANSMANININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ÖLÇÜMÜ	126
III. FFMS 8 - İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTTEMLİK	126
1. İCARE VE FİNANSAL KİRALAMANIN TANIMI	126
2. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER	128
3. İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTTEMLİK'İN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	128
3.1. Faaliyet İcâresi	128
3.1.1. Katılım Bankasının Kiraya Veren Olduğu Durumda Finansal Tablolarında Faaliyet İcâresi	128
3.1.1.1. İcâre Hasılatı	129
3.1.1.2. Başlangıçtaki Doğrudan Maliyetler	130
3.1.1.3. Kiralamaya Konu Varlıklara İlişkin Onarımlar	130
3.1.1.4. Raporlama Dönemi Sonunda	130
3.1.2. Katılım Bankasının Kiracı Olduğu Durumda Finansal Tablolarında Faaliyet İcâresi	131
3.2. İcâre Muntediye Bittemlik	131
3.2.1. Katılım Bankasının Kiraya Veren Olduğu Durumda Finansal Tablolarında İcâre Muntediye Bittemlik	131
3.2.1.1. Hibe Yoluyla İcâre Muntediye Bittemlik	131
3.2.1.2. Varlığın Sembolik Bir Bedel Veya Kiralama Sözleşmesinde Belirtilen Başka Bir Tutar Karşılığında Satışının Yapıldığı İcâre Muntediye Bittemlik	134
3.2.1.3. Kiralama Süresinin Bitmesinden Önce, Kalan İcâre Taksitlerine Eşdeğer Bir Bedelle Satışın Yapıldığı İcâre Muntediye Bittemlik	136
3.2.1.4. Kiralamaya Konu Varlığın Kademeli Satışının Yapıldığı İcâre	137
3.2.2. Katılım Bankasının Kiracı Olduğu Durumda Finansal Tablolarında İcâre Muntediye Bittemlik	137
3.2.3. Finansal Kiralama İşlemlerinde KDV	138
IV. 2. FFMS 24 – İŞTİRAKLERDEKİ YATIRIMLAR	140
1. STANDARDIN KAPSAMI	140
2. İŞTİRAKTEKİ YATIRIMIN İLK DEFA FİNANSAL TABLOLARA ALINMASI	141
3. İŞTİRAKTEKİ YATIRIMIN SONRAKİ DÖNEMLERDE ÖLÇÜMÜ	141
4. DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ ZARARLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	142
V. FFMS-9 ZEKÂT	142

1. KATILIM BANKASININ ZEKÂT ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNDUĞU DURUMLAR	143
2. KATILIM BANKASININ ZEKÂT ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI ANCAK VEKÂLETEN BU YÜKÜMLÜLÜĞÜ YERİNE GETİRDİĞİ DURUMLAR	144
VI. SONUÇ	144
KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN BANKA TERCİHİNE ETKİSİ (GELENEKSEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ)	151
GİRİŞ	154
1. GENEL HATLARI İLE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK	154
3. BANKALARDA KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK	156
3.1. Türk Ekonomi Bankası Hakkında	156
3.1.1. Vizyonu, Misyonu ve Stratejileri	156
3.1.2. Şirket Profili	157
3.1.3. Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri	157
3.1.3.1. Eğitim	157
3.1.3.2. Spor	157
3.1.3.3. Kadına Yönelik Destekler	157
3.1.3.4. Bağış	155
3.1.3.5. Çevre	158
3.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası Hakkında	158
3.2.1. Vizyonu, Misyonu ve Stratejileri	158
3.2.2. Şirket Profili	159
3.2.3. Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri	159
3.2.3.1. Eğitim	159
3.2.3.2. Kültür – Sanat	159
3.2.3.3. Kadına Yönelik Destekler	159
3.2.3.4. Bağış	160
4. ALAN ARAŞTIRMASI	160
4.1 Araştırma Modeli	160
4.2 Araştırmanın Metodolojisi	161
4.3 Bulgular	162
4.4 Çapraz Karşılaştırmalar	168
SONUÇ VE ÖNERİLER	169

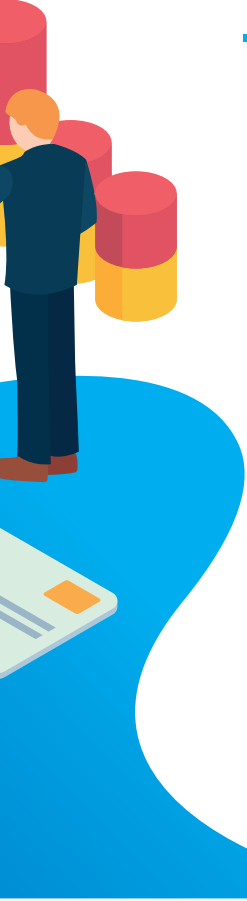

KATILIM BANKACILIĞININ KREDİ AKTARIM MEKANİZMASINDAKİ ROLÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE ASİMETRİK BİR UYGULAMA

DR. DENİZ ERER

DR. ELİF ERER

DR. ÖZGE KORKMAZ

KATILIM BANKACILIĞININ KREDİ AKTARIM MEKANİZMASINDAKİ ROLÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE ASİMETRİK BİR UYGULAMA

Özet

Politika faiz oranının katılım bankaları üzerindeki etkisinin incelenmesi, katılım bankalarının para politika tasarımı, uygun risk yönetiminin düzenlenmesi ve finansal istikrarın sağlanmasında olan katkısının anlaşılmasında önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı 2016 Ocak-2019 Ekim dönemi için para politikası kredi aktarım mekanizması açısından katılım bankacılığının geleneksel bankalara alternatif olup olamayacağını hem yüksek ve düşük enflasyon dönemleri hem de daraltıcı ve genişletici para politikası dönemleri için ortaya koymaktır. Bu amaçla mevduat ve katılım bankalarına ilişkin toplam kredi hacimleri dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye’de banka kredi kanalının işlediğini, bununla birlikte, sonuçların geleneksel bankalar ve katılım bankaları açısından farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Abstract

Analyzing the effect of policy interest rate on participation banks is important to understand the contribution of so-called banks to the design of monetary policies, financial stability, arrangement of appropriate risk management. Within this framework, the purpose of this study is to investigate whether participation banks can be an alternative to conventional banks for being a lending channel of monetary policy both in low and high inflation regimes and in expansionary and contractionary monetary policy regimes during the period of January 2016-October 2019. For this purpose, lending volumes of both conventional banks and participation banks were considered. According to the empirical findings, bank lending channel for monetary policy is working in Turkey. However, the results are differentiating for conventional banks and participation banks.

Anahtar Kelimeler / Key Words: Katılım Bankacılığı, Para Politikası, Kredi Aktarım Mekanizması, Doğrusal Olmayan Modelleme

Participation Banks, Monetary Policy, Credit Channel of Monetary Policy, Nonlinear Modelling

Jel Kodları / Jel Codes: E42, E44, E52, C32

1. GİRİŞ

Fiyat istikrarı ve finansal istikrarı sağlama amacına yönelik olarak Merkez bankası tarafından yürütülen para politikası ekonomik performansı tümüyle etkilemektedir. Merkez bankası tarafından uygulanan para politikası, ekonomik faaliyetleri çeşitli aktarım kanallarıyla etkilemektedir.

Parasal aktarım mekanizması kanallarından biri olan banka kredi kanalı, çoğu ekonomistin ve politika yapıcıların üzerinde durduğu önemli bir araştırma alanıdır. Söz konusu kanala ilişkin temel görüş, merkez bankasının faiz oranlarını arttırarak daraltıcı bir para politikası uygulaması durumunda, bunun banka fonlama maliyetlerinin artmasına ve bunun sonucunda da kredi büyümesinde azalmaya neden olmasıdır.

Banka kredi kanalının işleyişine yönelik olarak yapılan çalışmalar, çoğu ekonomi için banka kredi kanalının işlediğini, bununla birlikte, bankaların para politikasındaki değişimlere tepkisinin tek düze olmadığı, söz konusu tepkinin çeşitli faktörlere bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, bankaya özgü özelliklerin, banka kredi kanalının üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Özellikle, banka türleri (katılım bankaları, mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları vb.) açısından bankaların para politikasına verdikleri tepkiler farklılaşmaktadır.

Katılım bankacılığı, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızlı bir şekilde büyüyen alanlardan bir tanesidir. Türkiye’de ilk katılım bankası, 1985 yılında “Özel Finans Kurumu” ismi altında kurulmuştur. 2005 yılında yapılan yeni düzenlemelerle birlikte, bu kurumların ismi “katılım bankaları” olarak değiştirilmiş ve 2006 yılında geleneksel bankalarla aynı düzenlemelere tabi tutulmuştur.

Teorik olarak, faizsiz varlıklara dayalı olarak bankacılık faaliyetlerini yürüten katılım bankacılığının, bünyesinde daha az belirsizlik faktörü barındırdığı, dolayısıyla para politikası amaçlarıyla daha güvenilir ve daha öngörülebilir bağlantılara sahip olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, faizsiz sistemle çalışan finansal kurumların, özellikle de bankaların, faiz oranı dalgalanmalarıyla ilgili risklerden korunduğu ve geleneksel bankacılık sistemi ile karşılaştırıldığında daha istikrarlı bir yapıya sahip olduklarına dair genel bir görüş mevcuttur. Aynı zamanda, geleneksel bankalar ile karşılaştırıldığında, katılım bankacılığının, ekonomik ve finansal krizlerden çıkabilme yeteneğinin daha güçlü olduğu belirtilmektedir (Khan, 1985).

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, çalışmanın amacı, 2016 Ocak-2019 Ekim dönemi için geleneksel bankaların ve katılım bankalarının para politika şoklarına verdikleri tepkileri hem daraltıcı ve genişletici para politikası dönemleri hem de yüksek ve düşük enflasyon dönemleri açısından karşılaştırmaktır. Diğer bir ifadeyle, çalışmanın amacı, parasal aktarım mekanizması kredi kanalının geçerliliğini hem geleneksel bankalar hem de katılım bankaları açısından farklı rejimler altında test etmektir.

Çalışmanın mevcut literatüre katkılarından biri, banka kredi kanalını iki farklı banka türü (geleneksel ve katılım) açısından incelemek ve bankaların para politikasına verdikleri tepkilerin banka türüne göre değişip değişmediğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, geleneksel bankalar ve katılım bankalarına ilişkin kredi hacimleri dikkate alınmıştır.

Çalışmanın literatüre bir diğer katkısı, hem genişletici ve daraltıcı para politikası rejimlerinde hem de düşük ve yüksek enflasyon rejimlerinde geleneksel ve katılım bankalarının para politika şoklarına verdikleri tepkinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır. Burada amaç, katılım bankaları ve geleneksel bankaların para politikasındaki değişimlere verdikleri tepkiyi asimetrik olarak ele alarak farklı ekonomik konjonktürler açısından karşılaştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak, doğrusal olmayan ekonometrik teknikler kullanılmıştır. Başka bir deyişle, eşik değişkenli vektör otoregresyon modelinden yararlanılmış ve politika faiz oranı ile enflasyon oranı eşik değişkenler olarak modellere dahil edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde katılım bankacılığının teorik altyapısı ve gelişimi, parasal aktarım mekanizması ve parasal aktarım mekanizmasında geleneksel bankalar ve katılım bankalarının rolü, konu ile ilgili literatür, analizde kullanılan veri seti ve metodoloji, ve son olarak ampirik bulgulardan bahsedilecektir.

2. KATILIM BANKACILIĞININ GELİŞİMİ

1963 yılında Mısır'da "Mit Ghamr" ismiyle ilk İslami bankanın açılmasından bu yana, katılım bankacılığı tüm dünyada bankacılık ve finans sektöründe en hızlı gelişen alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılım bankaları, ulusal düzeyde dini inançları nedeniyle atıl olarak bulunan fonların ekonomi açısından değerlendirilmesini sağlamak amacıyla bankacılık sistemine gelmelerini teşvik etmek, uluslararası düzeyde ise İslam ülkeleri arasındaki sermaye hareketlerini faizsiz bir sistemde gerçekleştirme gereksiniminden dolayı ortaya çıkmışlardır. Katılım bankaları, faizsiz bankacılık sistemi temeline dayanarak reel kesimin ihtiyaç duyduğu hammadde, yarı mamul madde, mamul madde, gayrimenkul, makine ve teçhizatı temin etmeye çalışmaktadır. Bu sistemde yer alan bankalar nakit kredi vermek yerine, "ortaklık" yada "peşin al-vadeli sat" ilkesi temeline ihtiyaç duyulan finansmanı sağlamaktadır. Bu bankacılık sisteminde işlemler, varlığa ve risk paylaşımına dayalı olarak gerçekleştirilmekte, fon toplamada ve elde edilen fonu kullandırmada ortaklık ve katılım prensipleri temel alınmaktadır. Para, ticari bir mal yerine, mübadele aracıdır. Her işlemin dayanağı, net ve açık bir şekilde belirtilmiş alışveriş sözleşmesidir¹.

Katılım bankacılığında sözleşmeler üç kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar; a) kar ve zarar paylaşım (ortaklık) sözleşmeleri (Mudarebe ve Muşaraka), b) borç tipi sözleşmeler (İcare ve Murabaha) c) Hizmetler (Vedi'a). Mudarebe, yatırımcının sermaye sağladığı ve bunun karşılığında yararlanan kişinin işgücü ve uzmanlık sağladığı bir sözleşmedir. Muşareke, bankaların bir projeyi ortaklaşa finanse etmek amacıyla bir veya daha fazla katılımcıyla hisse ortaklık sözleşmesi yaptığı bir müşterek ortaklıktır. İcare ise, belirli bir zaman dönemi için bir malın kiralandığı kira sözleşmesini ifade etmektedir. Murabaha sözleşmesinde banka, üçüncü kişiden bir mal satın almakta ve onu kararlaştırılmış bir kar oranı ile tüketiciye yeniden satmaktadır. Likidite yönetimi için teverruk ya da emtia murabahası denen bir borç yöntemi kullanılmaktadır. Teverrukta bir ticari mal (çoğunluk-

1 Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması: 10

la metal) kullanılarak müşterinin nakit ihtiyacı giderilmekte ve bankalar arası işlem veya merkez bankası işlemi olarak kullanılabilir. Veda, getiri sağlamayan vadesiz mevduat için kullanılan bir emanet sözleşmesidir. Likidite yönetimi için kullanıldığında, merkezbankasına ait veda sertifikası, katılım bankaları tarafından sağlanan fonlara karşılık ihraç edilebilir².

Türkiye’de ilk katılım bankası, 1983-1985 yılları arasındaki dönemde yapılan yasal düzenlemenin tamamlanmasıyla 1985 yılında “Özel Finans Kurumu” ismi altında kurulmuştur. 2005 yılında yapılan yeni düzenlemelerle birlikte, bu kurumların ismi “katılım bankaları” olarak değiştirilmiş ve 2006 yılında geleneksel bankalarla aynı düzenlemelere tabi tutulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre katılım bankacılığı aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Katılım Bankası kavramı, özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplama ve kredi kullandırma işlemleri esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleridir.”

Katılım bankaları, “özel cari hesaplar” ve “katılma hesapları” olmak üzere fon toplama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Özel cari hesaplar, arzu edildiği durumda her zaman tamamen ya da kısmen geri çekilebilme özelliği olan ve karşılığında hesap sahibine getiri ödenmeyen fonlardan oluşmaktadır. Katılma hesabı, söz konusu bankalara yatırılan fonların kullandırılmasından kaynaklanacak kar ya da zarara ortak olma sonucunu doğuran, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenen bir getiri ödenmeyen ve anaparanın tamamıyla geri ödenme garantisi verilmeyen fonlardan oluşmaktadır. Katılım bankalarında açtırılan tüzel ve gerçek kişilere ilişkin özel cari hesap ve katılma hesaplarında bulunan paraların tamamı katılım fonu olarak adlandırılmaktadır³.

Yatırım ve kar payı arasındaki doğrudan ilişki, katılım bankacılığı ve geleneksel bankacılık arasındaki temel farklılığı oluşturmaktadır. Katılım bankacılığın temel prensibi, faizin kullanılmamasına, ticaret ve kar payının ise teşvik edilmesine dayanmaktadır. Katılım bankacılığında, finansal işlemlerde bulunan tüm ekonomik birimler, yatırımdan kaynaklanan kar veya kaybı ve riski paylaşmakta, önceden belirlenmiş bir getiri elde etmemektedir⁴.

Katılım bankalarının geleneksel bankalardan ayıran bir diğer önemli fark ise, katılım bankalarının ağırlıklı olarak fonları murabaha yöntemi ile kullandırırken, mal ya da hizmet alım satımının yapılmasının zorunlu olmasıdır. Bu sisteme göre, ekonomik birimlere nakit kredi vermek yerine, fonlar, doğrudan mal ve hizmet satıcısının hesabına yatırılmaktadır. Bu sayede, katılım bankaları, kurumsal ve bireysel finansman desteği, finansal kiralama, ortak yatırımlar, kar-zarar ortaklık yatırımları vb. yöntemlerle işlemlerini gerçekleştirerek fonları tekrar ekonomiye kazandırmakta ve reel sektörün desteklenmesi amaçlanmaktadır⁵.

2 Di Mauro, F.; Pierluigi C., Stéphane C., Angel, D. M. Lauren Ho, Baljeet K. G., Sergio M., Steven O.; Sajjad Z. (2013). Islamic finance in Europe. *ECB Occasional Paper Series* No. 146.

3 Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması: 10

4 El-Ghattis, N. (2011). Islamic banking’s role in economic development: Future outlook, Erişim adresi: www.cba.edu.kw/wtou/download/conf4/nedal.pdf

5 Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması: 7-10

Katılım bankacılık faaliyetleri iki grupta sınıflandırılabilir. İlk gruptaki katılım bankaları, buldukları ülkelerdeki İslami kanunlar ve düzenlemeler nedeniyle faiz oranına dayalı herhangi bir faaliyette bulunmamakta, geleneksel bankalarla rekabet halinde olamamaktadırlar. İkinci grup ise, buldukları ülke bankacılık sisteminde faiz kullanımı yasaklanmayan ve İslami bankalar ile geleneksel bankalar arasında yüksek bir rekabetin söz konusu olduğu bankalardır⁶.

Geleneksel bankaların aksine, katılım bankacılık teorisinde, yatırımcılar ve bankalar arasındaki ilişki kar ve zarar paylaşımı (PLS) paradigmasına dayanmaktadır. PLS paradigmasına göre finansal işlemler, katılımcılar arasında simetrik bir risk-getiri dağılımını yansıtmaktadır. Söz konusu paradigma altında, finansal sözleşmelerde beklenen sabit getiri oranı yerini kar paylaşım temeline göre belirlenen belirsiz bir getiri oranına bırakmaktadır⁷.

Daha spesifik olarak belirtmek gerekirse, PLS, iki veya daha fazla işlem katılımcısı arasındaki sözleşmeye bağlı bir düzenlemedir. Bu düzenleme, söz konusu katılımcılara, kar ve zarar paylaşabilmeleri için yatırım amacına yönelik kaynaklarını birleştirebilmelerine izin vermektedir. PLS paradigması altında, katılım bankalarının varlık ve yükümlülükleri birleştirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bankalar mevduat sahipleriyle kar ve kayıplarını, borç alanlar da bankalarla kar ve kayıplarını paylaşmaktadır⁸.

Bankacılık sisteminde yer alan katılım bankaları, finansal istikrara pozitif yönde bir katkı sağlamaktadır. Bu pozitif katkının nedenlerinin başında, söz konusu bankaların faizsiz faaliyetleri sayesinde faiz oranındaki dalgalanmalardan korunması gelmektedir. Katılım bankalarının geleneksel bankalar ile karşılaştırıldığında daha istikrarlı olmasının temel nedeni, bu bankaların faiz oranındaki dalgalanmalardan etkilenmemesidir⁹.

Katılım bankalarının faiz oranlarından etkilenmediği bu durumda, ekonomide para talebi daha istikrarlı hale gelmektedir. Para talebindeki istikrar, finansal istikrar ve para politikalarının etkinliği açısından ekonomide bir takım pozitif etkilere neden olmaktadır. Kia ve Darrat (2007), faizsiz bankacılık sisteminin para talebindeki istikrar üzerindeki pozitif etkilerinin iki temel nedeni olduğunu belirtmiştir. Bu nedenler, talep açısından spekülasyon ve bankacılık açısından bilanço kalemlerinin yeniden değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Para talebini belirleyen en önemli faktör olan faiz oranları, spekülasyonlardan büyük oranda etkilenmektedir. Katılım bankalarının faiz oranını

6 Yazdan, G., ve Farahani M. Dastan, (2013). Analysis of Islamic banks' financing and economic growth: a panel cointegration approach. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(2), 156-172

7 Toumi, K., ve Viviani, J. L. (2009) Islamic banks exposure to displaced commercial risk: Identification and measure, *Meeting Paper in CR2M in University of Montpellier*. Available at <http://www.cr2m.net/meetings/TOUMIVIVIANI.pdf> Chong, B. S.; Liu, M.-H. (2009) Islamic banking: Interest-free or interest-based?, *Pacific-Basin Finance Journal*, 17, 126-128

8 bkz: Chong and Liu, 126-129

9 Kassim, S., Majid, M. A.,Yusof, R. M. (2009) Impact of monetary policy shocks on conventional and Islamic banks in a dual banking system: Evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30, 41-58.

kullanmamalarından dolayı, katılım banka fonlarının varlığı durumunda söz konusu bankalarda işlemler, daha istikrarlı bir para talebi fonksiyonunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda, faiz oranlarının yokluğu, dışsal şoklardan kaynaklanan talep ilişkilerinde yapısal kırılmaları azaltabilmektedir¹⁰.

Geleneksel bankacılık sisteminde, faiz oranlarında değişimler meydana gelmesi durumunda, bankalar yükümlülüklerini yerine getirmeden önce varlıklarını yeniden değerlemektedirler. Buna ilave olarak, kredi faiz oranları, faiz oranındaki değişimlere, mevduat faiz oranlarından çok daha önce tepki vermektedir. Bu durumda, kar maksimizasyon amacına yönelik olarak bilançonun yeniden değerlendirilmesi, faiz oranlarındaki dalgalanmaların etkisini daha güçlü hale getirmektedir. Bununla birlikte, katılım bankacılığı sisteminde, bilanço kayıtlarının yeniden değerlendirilmesine gerek yoktur; çünkü bu sistemde faiz riski yoktur. Bu iki temel nedenden dolayı, para talebinin geleneksel bankacılık sisteminde daha istikrarsız hale gelmesi beklenmektedir¹¹ (Ergeç ve Arslan, 2013: 2383).

3. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINDA GELENEKSEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ ROLÜ

Parasal aktarım mekanizması, çoğu araştırmacının üzerinde durduğu önemli konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Parasal aktarım mekanizmasının anlaşılması, ekonomik faaliyetleri etkilemesinde ve para politikasının yürütülmesinde merkez bankasının en etkin kanalı elde etmesini sağlamaktadır. Faiz oranı kanalı, banka kredi kanalı, varlık fiyat kanalı ve döviz kuru kanalı olmak üzere dört parasal aktarım kanalı mevcuttur.

Parasal aktarım mekanizması faiz oranı kanalı Keynes'in IS/LM modeline dayanmaktadır. Bu kanal, aynı zamanda parasal görüş olarak da bilinmektedir. Parasal görüş açısından, para politikası durumu ekonomik değişkenleri faiz oranı aracılığıyla etkilemektedir. Daraltıcı para politikası sonucu faiz oranlarının artması yatırımcıların borçlanma maliyetlerini arttırmaktadır. Sonuç olarak yatırım harcamaları düşmekte, toplam talep ve çıktı düzeyi azalmaktadır¹²

Varlık fiyatı kanalı altında para politikası Tobin's q teorisi ve refah etkileri olmak üzere iki kanal aracılığıyla reel ekonomiye aktarılmaktadır. Söz konusu iki kanal birbirine oldukça benzerdir. Tobin's q kanalı yatırım kararını etkilerken, refah kanalı tüketim kararını dikkate almaktadır. Tobin's q kanalı, varlık değerlendirilmesi aracılığıyla ekonomik değişkenleri etkilemektedir. q değeri yükseldiğinde, firma değeri sermayenin yenileme maliyetinden daha yüksek olduğu için, şirketler daha fazla yatırım yapacaktır. Daraltıcı para politikası sonucu para arzının düşmesi, bireylerin istediklerinden daha az miktarda paraya sahip olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tüketimlerini yumuşatmak amacıyla varlıklarını satma eğilimindedirler. Bu durum hisse senedi talebini azaltmakta, fir-

10 Kia, A., Darrat, A. F. (2007) Modeling money demand under the profit-sharing banking scheme: evidence on policy invariance and long-run stability, *Global Finance Journal*, 18, 104-105

11 E. H. Ergeç; Arslan, b. G (2013). Impact of interest rates on Islamic and conventional banks: the Case of Turkey. *Applied Economics*, 45(17), 2383

12 Mishkin, F. S. (1996). The channels of monetary transmission: Lessons for monetary policy. *Banque de France Bulletin Digest*, 27, 33-44.

maların q değeri düşmektedir. Bunun sonucunda yatırımlar düşmekte, çıktı düzeyi azalmaktadır. Refah etkisi kanalında, parasal aktarım mekanizması tüketimin refah etkisi aracılığıyla işlemektedir. Bireylerin refahı kalıcı olarak arttığında tüketim harcamaları da artmaktadır. Daraltıcı para politikası sonucunda hisse fiyatları düşmekte, bu durum refahın azalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da bireyler tüketimlerini azaltacak, çıktı düzeyi düşecektir¹³.

Döviz kuru kanalında, parasal aktarım mekanizması döviz kuru aracılığıyla işlemektedir. Daraltıcı para politikası sonucu, reel faiz oranı artmakta, yurtiçi reel faiz oranı yabancı reel faiz oranına göre daha yüksek hale gelmektedir. Sonuç olarak, ülkeye yabancı sermaye girişi olmakta ve döviz kuru değer kaybetmektedir. Yurtiçi ürünlerin fiyatı, yurtdışı ürünlere göre daha pahalı hale gelmektedir. Sonuç olarak toplam talep azalmakta, çıktı düzeyi düşmektedir¹⁴.

Parasal aktarım mekanizması kredi kanalı, para politikasının ekonomik faaliyeti sadece faiz oranının toplam talep üzerindeki etkisi aracılığıyla değil, aynı zamanda kredi arzında meydana gelecek kaymalar aracılığıyla da etkileyeceğini ifade etmektedir. Kredi kanalı aktarım mekanizması, banka kredi kanalı ve banka bilanço kanalı üzere iki mekanizma aracılığıyla işlemektedir. Bankaların toptan satışları fonlaması ve bireysel fonlandırmasının eksik ikame edilebilirliği altında, parasal aktarım mekanizması kredi kanalı parasal çoğaltan aracılığıyla işlemektedir. Diğer bir ifadeyle, rezerv dengesindeki bir değişim, bankaların kredi arzı ve mevduatlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, banka kredi kanalı, özellikle bankaların dışsal fonlama kaynaklarına nisbi olarak daha kolay erişebildikleri durumda, finansal liberizasyon ile birlikte zayıflamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde banka kredi kanalının etkinliği, banka bilançolarının para politikası aktarımının temel kanalı olduğunu belirten çalışmalar ile birlikte tartışılmalı hale gelmiştir.

Ülkenin finansal yapısı, parasal aktarım mekanizması kredi kanalının önemli bir belirleyicisidir. Söz konusu kanal, bilançolarında daha düşük likiditeye sahip bankalar için daha etkili ve etkin bir şekilde işlemektedir.

Banka kredi kanalında, aracı kurum olan bankalar önemli rol oynamaktadırlar. Banka kredi kanalına göre, para arzında meydana gelen bir azalma sonucunda banka mevduatları da azalmaktadır. Mevduatlardaki düşüş kredi arzının, dolayısıyla yatırım ve üretimin azalmasına neden olmaktadır. Merkez bankasının daraltıcı para politikası uyguladığı dönemlerde, banka kredileri, banka rezervlerindeki düşüşe tepki olarak azalmaktadır. Bu nedenle, yatırımcılara verilen kredi arzı düşmekte, yatırım harcamalarında azalış meydana gelmektedir. Sonuç olarak, ekonomik çıktı düzeyi azalmaktadır.

Yüksek enflasyon dönemlerinde, merkez bankası enflasyonu düşürmek amacıyla yasal faiz oranlarını yükselterek daraltıcı bir para politikası uygulaması, bankaların fonlama maliyetlerinin artmasına ve böylece, kredi miktarının düşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, daha az sayıda yatırımcının kredi almasına bağlı olarak yatırım harcamaları ve çıktı düzeyi azalmaktadır.

13 bkz: Mishkin, F. S. (1996)

14 bkz: Mishkin, F. S. (1996)

Bir ülkenin bankacılık sisteminin yapısı, banka kredilerinin para politika şoklarına verdiği tepkinin gücünü belirlemektedir. Bu nedenle parasal aktarım mekanizması, bankaların performansı ile yakından ilişkilidir. Ekonominin güçlü bir bankacılık sektörüne sahip olması durumunda, para politikası kredi arzı üzerinde daha zayıf bir etki yaratmaktadır. Bankacılık sisteminin finansal gücü, bankacılık sisteminin sermaye yeterliliği, likidite, varlık kalitesi ve kazancı ile ölçülmektedir. Bankacılık sektörünün hacmi, piyasa yoğunlaşması ve banka kapitilizasyonu, banka kredi kanalının gücünün oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir¹⁵.

Katılım bankaları, faizsiz düzenlemeler altında mevduat ve kredileri kendine çekmeye çalışmaktadırlar. Katılım bankalarının hem yükümlülük hem de varlık tarafında sözleşmeye bağlı özellikleri, söz konusu bankaların para politika şoklarından kendilerini korumalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla, katılım bankaları para politikasını geleneksel bankalardan daha farklı bir şekilde yansıtmaktadır¹⁶.

Daraltıcı bir para politikası, kısa dönemde küçük ölçekli bankaların kredi büyümesinin azalmasına neden olurken, büyük ölçekli bankalar tarafından garanti edilen kredi miktarını arttırabilmektedir. Bernanke ve Blinder (1992)¹⁷, daraltıcı bir para politikasını takiben kredilerin yavaş bir şekilde genişlediğini ortaya koymuşlardır. Katılım bankaları da varlık hacmi açısından küçük ölçekli bankalara benzemektedir. Katılım bankalarının geleneksel faiz oranını temel ölçüt olarak dikkate almaları durumunda, banka kredi kanalı aynı zamanda katılım bankaları aracılığıyla da işleyebilmektedir. Ayrıca katılım bankalarının likidite pozisyonu faiz oranındaki değişimlere daha az duyarlıdır.

Geleneksel ve katılım bankalarının bulunduğu ikili finansal sistemlerde, bankaların rezerv dengeleri, para politikasının yürütülmesinde önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda katılım bankaları için banka kredi kanalının etkinliği, katılım bankaları için temel likidite sağlayıcılardan biri olan merkez bankasının kapasitesi ve rezerv dengesinde meydana gelen değişimlere tepki olarak kredi arzını değiştirebilme kapasitesi olmak üzere iki faktöre bağlıdır. Bankaların (hem geleneksel hem katılım bankaları) likidite fazlasına sahip olduğu veya kredi arz ve talebi üzerinde sınırlamaların bağlayıcı olduğu durumlarda, hem geleneksel hem de katılım bankacılığı açısından banka kredi kanalının işlevi etkin olmama eğilimi göstermektedir¹⁸.

4. LİTERATÜR

Literatürde parasal aktarım mekanizmasının banka kredi kanalına ilişkin yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların çoğu banka kredi kanalının işlediğine dair bulgulara

15 Cecchetti, G. S. (1999). Legal structure, financial structure, and monetary policy transmission mechanism. *FRBNY Economic Policy Review* 5 (2), 9–28.

16 Khan, A. K., T. Khanna. (2012). Is Faith a luxury for the rich? Examining the influence of Religious Beliefs on Individual Financial Choices. In *Building Bridges Across Financial Communities: The Global Financial Crisis, Social Responsibility, and Faith-Based Finance*, ed. S. N. Ali. Cambridge, MA: Harvard Law School

17 Bernanke, B. S., Blinder, A. (1992). The Federal funds rate and the channels of monetary transmission. *The American Economic Review*, 82, 901-921.

18 Khatat, M. E. H. (2016). Monetary Policy in the presence of Islamic banking. *IMF working paper*.

ulaşmışken, bir kısmı da bu kanalın etkinliğinin hala tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmaların çoğu, parasal aktarım mekanizması kredi kanalının işlediğini, fakat bankaların para politikasındaki değişimlere tepkisinin tekdüze olmadığını ve söz konusu tepkinin çeşitli faktörlere bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda banka temelleri, parasal aktarım mekanizması kredi kanalı üzerinde anlamı bir etkiye sahiptir. Parasal aktarım mekanizmasının etkinliği genellikle vektör otoregresyon modeli aracılığıyla incelenmiştir.

Gelişmiş ülkelere yönelik olarak banka kredi kanalı üzerinde odaklanan çalışmalar (Bernanke ve Blinder, 1992¹⁹; Gertler ve Gilchrist, 1993²⁰; Kashyap ve Stein, 1997²¹; Brissmis vd., 2001²²; Altunbaş vd., 2002²³; Gambacorta, 2005²⁴; Kassim ve Majid, 2009²⁵), çoğu ülkede kredi kanalının geçerli olduğunu, banka kredilerinin para politika şoklarına verdikleri tepkinin bankanın hacim, sermaye gücü ve likidite özelliklerine göre farklılaştığını ortaya koymuşlardır.

Gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalara bakıldığında (Arena vd., 2006²⁶; Ramlogan, 2004²⁷; Huang ve Pfau, 2008²⁸; Ahmad, 2008²⁹), kredi aktarım kanalının geçerliliğinin ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, genel olarak kredi kanalının geçerli olduğu ortaya konulmuştur. Bazı çalışmalar (Arena vd. 2006³⁰; Agung, 1998³¹) ise banka kredi kanalını etkileyen faktörleri incelemiştir. Bununla birlikte, söz konusu çalışmalar sadece geleneksel bankacılık sistemindeki bankalara odaklanmışlardır.

19 bkz: Bernanke ve Blinder, 1992

20 Gertler, M., ve Gilchrist, S. (1993). The role of credit market imperfections in the monetary transmission mechanism: Arguments and evidence. *Scandinavian Journal of Economics*, 95 (1), 43-64.

21 Kashyap, A. K., ve Stein, J. C. (1997). What do a million observations on banks say about the transmission of monetary policy? *National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 6056*

22 Brissmis, S. N., Kamberoglou, N. C., Simigiannis, G. T. (2001). Is there a bank lending channel of monetary policy in Greece? Evidence from bank level data. *European Central Bank, Working Paper No.104*

23 Altunbaş, Y., Fazylov, O., Molyneux, P. (2002). Evidence on the bank lending channel in Europe. *Journal of Banking & Finance*, 26, 2093-2110

24 Gambacorta, L. (2005). Inside the bank lending channel. *European Economic Review*, 49,1737-1759.

25 Kassim, S., ve Majid, M. S. A. (2009). The role of bank loans and deposits in the monetary transmission mechanism in Malaysia. *The International Journal of Banking and Finance*, 6 (2), 37-59

26 Arena, M., Reinhart, C., Vázquez, F. (2006). The lending channel in Emerging Economies: Are Foreign Banks Different?, *National Bureau of Economic Research, Cambridge: MA., Working Paper No. 12340*

27 Ramlogan, C. (2004). The transmission mechanism of monetary policy: Evidence from the Caribbean. *Journal of Economic Studies*, 31 (5), 435-447

28 Hung, L. V., ve Pfau, W. D. (2008). VAR analysis of the monetary transmission mechanism in Vietnam. *Vietnam Development Forum, Working Paper No. 081*

29 Ahmad, S. (2008). Monetary transmission mechanism in Fiji and PNG. *International Research Journal of Finance and Economics*, 15,284-290

30 Bkz: Arena vd., 2006

31 Agung, J. (1998). Financial deregulation and the bank lending channel in developing countries: the case of Indonesia. *Asian Economic Journal*, 12(3),273-294

Banka borçlanma kanalı üzerine yapılmış ilk çalışma Bernanke ve Blinder (1992)³²a aittir. Bernanke ve Blinder, 1959-1978 dönemi için Amerika'da banka rezerv arzının politika faiz oranı şoklarına olan hassasiyetini incelemiştir. Elde ettikleri bulgulara göre, genişletici para politikasının, banka varlık kompozisyonunu etkileyerek kısmi olarak işlediğini ifade etmişlerdir. Daraltıcı para politikası döneminde, bankalar kredi arzını yumuşatmak amacıyla ellerindeki menkul kıymetleri satmaktadır. Bununla birlikte, bankalar zamanla söz konusu para politikasına tepki olarak eski kredilerini sonlandıracak ve yeni kredilerini azaltacaklardır. Bir diğer çalışma ise Agung (1998)³³'a aittir. Agung (1998)³³, 1983-1995 dönemi için Endonezya'da farklı banka türlerinin para politikasındaki değişmelere tepkisini incelemiş, çalışmanın sonucunda parasal sıkılaştırmanın kamu bankalarının verdikleri krediler üzerinde bir etkisi bulunmazken, küçük ölçekli bankaların kredilerini etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde küçük ölçekli bankaların yatırım kredilerindeki azalmanın kamu bankalarından daha fazla olduğunu, bununla birlikte tüketici kredilerinin tüm banka türleri için düştüğünü ifade etmiştir.

Peek ve Rosengren (1996)³⁴, sermayenin toplam varlıklara oranı ile ölçülen banka kapitilizasyonunun, bankaların para politikasına verdiği tepkiler üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Kishan ve Opiela (2000)³⁵, 1980-1995 dönemi için Amerika'da kredi kanalını incelemiş, ve küçük bankaların ve yetersiz sermayeye sahip bankaların para politikasından daha fazla etkilendiğini belirtmişlerdir. Kishan ve Opiela (2006)³⁶ genişleyici ve daraltıcı para politikası dönemlerinde düşük sermayeli ve yüksek sermayeli bankalar için parasal aktarım mekanizması kredi kanalını analiz etmişler ve sermayesi yüksek olan bankaların genişleyici para politikasından daha az etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Kashyap ve Stein (2000)³⁷, kredi kanalının nakit ve nakit benzeri değerlerin varlıklara oranı daha düşük olan bankalar üzerinde daha yüksek etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Stein (1998)³⁸, likit varlıkların toplam varlıklara oranı daha düşük olan bankaların genişletici para politikasına daha büyük tepki gösterdiğini ortaya koymuştur. Bhaumik vd. (2011)³⁹, banka sahipliğinin, bankaların para politikasına verdiği tepkiler üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Macit (2012)⁴⁰, aynı dönem için, bankaların sahiplik yapısının para politikası-

32 bkz: Bernanke ve Blinder, 1992

33 bkz: Agung, 1998

34 Peek, J., ve Rosengren, E., (1996). Bank regulation and the credit crunch. *Journal of Banking and Finance* 19, 679-692

35 Kishan, R.P., ve Opiela, T.P. (2000). Banks size, bank capital and bank lending channel. *Journal of Money, Credit and Banking* 32, 121-141.

36 Kishan, R.P., ve Opiela, T.P., (2006). Bank capital and loan asymmetry in the transmission of monetary policy. *Journal of Banking and Finance* 30, 259-285.

37 Kashyap, A.K., ve Stein, J.C., (2000). What do a million observations on banks say about the transmission of monetary policy. *American Economic Review* 90, 407-428.

38 Stein, J.C., (1998). An adverse-selection model of bank asset and liability management with implications for the transmission of monetary policy. *RAND Journal of Economics*, 29 (3), 466-486

39 Bhaumik, S.K., Dang, V., Kutun, A.M., (2011). Implications of bank ownership for the credit channel of monetary policy transmission: Evidence from India. *Journal of Banking and Finance*, 35, 2418-2428

40 Macit, F., 2012. Does bank ownership affect the credit channel of monetary policy. *Suleyman Sah University*,

na tepkisini etkileyip etkilemediğini incelemiş ve kamu bankalarının para politikasına en az tepki gösterdiğini, yabancı bankaların ise para politikasına tepki oranı en yüksek bankalar olduğunu belirtmiştir.

Said ve Ismail (2005)⁴¹, Malezya'da parasal aktarım mekanizmasının banka borçlanma kanalını ve bu kanalın etkinliğinde bankaların büyüklüğünün ve sermaye yeterliliğinin etkisini incelemişler, çalışmanın sonucunda Malezya'da parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalının çalıştığı, bununla birlikte banka büyüklüğü ve sermaye yeterliliğinin söz konusu kanalın etkinliği üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermişlerdir. Buna karşın, Kassim (2006)⁴², Malezya'da banka borçlanma kanalının geçerliliğini incelediği çalışmada, küçük ölçekli bankaların para politikasındaki değişimlere büyük ölçekli bankalara göre daha duyarlı olduğunu ortaya koymuştur.

Karim vd. (2006)⁴³, para politikasının ticari bankalar üzerindeki etkisini banka kredi kanalı aracılığıyla ekonominin çeşitli sektörleri açısından incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, daraltıcı para politikasının ekonomik sektörler verilen banka kredileri üzerinde negatif etkisi olduğu, ekonomik sektörler verilen kredilerin para politika şoklarına farklı bir şekilde tepki verdikleri ifade edilmiştir. Cetorelli ve Goldberg (2008)⁴⁴, bankaları ulusal ve küresel kökenli olmak üzere iki farklı kategori açısından banka borçlanma kanalının etkinliğini incelemiş ve, para politikasının geçiş etkisinin sadece ulusal kökenli bankalar için geçerli olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Ibrahim (2005)⁴⁵ banka kredi kanalının reel sektör faaliyetleri üzerinde farklı etkilere neden olduğunu ortaya koymuştur.

1990'ların başlarından bu yana, katılım bankacılığına ilişkin literatür teorik ve ampirik olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmıştır. Katılım bankacılığına ilişkin teorik literatür, Khan ve Mirakhor (1992)⁴⁶'un çalışması temel alınarak geliştirilmiştir, ve katılım bankalarının temel olarak özsermaye esasına ve kar-risk paylaşım prensibine dayanmaktadır. Katılım bankacılığına ilişkin ampirik literatür ise, finansal sistemin geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığından hareketle parasal aktarım mekanizması üzerinde odaklanmıştır⁴⁷.

Working Paper

- 41 Said, F. F., ve Ismail, A. G. (2005). Are asset size and capital strength matters in influencing the Bank-lending Channel? *Working Paper in Islamic Economics and Finance* No. 0502, Islamic Economic and Finance Research Group
- 42 Kassim, S. (2006). Bank lending and the transmission of monetary policy in Malaysia. Unpublished Doctoral Dissertation, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur
- 43 Karim, M. Z. A., Harif, A. A. M., Adziz, A. (2006). Monetary policy and sectoral bank lending in Malaysia. *Global Economic Review*, 35 (3), 303-326
- 44 Cetorelli, N., ve Goldberg, L. S. (2008). Banking globalization, monetary transmission, and the lending channel. Working Paper No. 14101, National Bureau of Economic Research, Cambridge: MA
- 45 Ibrahim, M. (2005). Sectoral effects of monetary policy: Evidence from Malaysia. *Asian Economic Journal*, 19 (1), 83-102
- 46 Khan, M. S., & Mirakhor A. (1992). Islam and the economic system. *Review of Islamic Economics*, 2(1), 1-29.
- 47 Cevik, S, ve Charap, J. (2011). The behavior of conventional and Islamic bank deposit returns in Malaysia and Turkey. *IMF Working Paper* No. WP/11/15

Katılım bankacılığının gelişimi ile birlikte, parasal aktarım mekanizması banka kredi kanalının işleyişini geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı açısından inceleyen çalışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Said ve İsmail, 2007; Sukmana ve Kassim, 2010; Savuti, 2009). Bu çalışmalar, katılım bankacılığının, parasal aktarım mekanizmasının alternatif veya tamamlayıcı bir kanalı olup olamayacağını incelemektedirler. Aynı zamanda, çok az sayıda çalışma da (İbrahim ve Sukmana, 2011) faiz oranı ve katılım bankalarının finansmanı arasında güçlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymuştur.

Said ve İsmail (2007)⁴⁸, parasal aktarım mekanizmasında katılım bankalarının rolünü sabit etkiler modeli ile analiz etmiştir. Bu kapsamda 15 katılım bankasının bilanço verileri dikkate alınmış ve çalışma sonucunda katılım bankaları açısından kredi kanalının işlediği ortaya konulmuştur. Sayuti (2009)⁴⁹, yapısal VAR modeli kullanarak, önceki çalışma ile benzer sonuçlar elde etmiştir. Kassim, Majid ve Yusof (2009)⁵⁰, para politika şoklarının geleneksel ve katılım bankaları üzerindeki etkilerini karşılaştırmışlardır. Çalışma sonucunda, katılım bankalarının para politikasında meydana gelen değişimlere geleneksel bankalara göre daha duyarlı olduğu görülmüştür.

Hasin ve Majid (2011), 1991-2010 dönemi için para politikasının reel ekonomi üzerindeki etkisini, bankaların kredi aktarım mekanizması aracılığıyla katılım bankaları ve geleneksel bankalar açısından incelemişlerdir. Diğer bir ifadeyle, para politikasının reel ekonomiyi etkileme kanalında katılım bankalarının geçerliliğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu amaçla ARDL modelinden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda, parasal aktarım mekanizmasında katılım bankacılığının da etkili olduğu, para politika şokları karşısında katılım bankaları tarafından sağlanan finansmanın ekonomik sektörlere eşit olarak dağıtılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, ikili bankacılık sisteminde bulunan katılım bankacılığının ülkenin parasal koşulları ve faiz oranından bağımsız olmadığı; diğer bir ifadeyle, katılım bankacılığı davranışının faiz oranından uzak duramamasına rağmen, işlemlerini faiz oranı olmadan gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Bu sonuçlar, para politika tasarımı, merkez bankasının katılım bankacılığını parasal aktarım mekanizmasının alternatif veya tamamlayıcı bir kanalı olarak dikkate alması gerektiğini göstermektedir.

Zaheer, S. vd. (2011)⁵¹, 2002-2010 dönemi için bankaların hacim, likidite, ve türleri (geleneksel ve katılım bankaları) açısından para politika şoklarına verdikleri tepkileri incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, parasal daralmayı takiben, likit bilançoya sahip küçük ölçekli bankaların diğer

48 Said, F. F., ve İsmail, A. G. (2007). How does the changes in monetary policy affect lending behavior of Islamic banking in Malaysia? *Journal Ekonomi Pembangunan*, 12 (3), 163-177.

49 Sayuti, Wisam R. A. (2009). *Monetary policy transmission through bank lending in a small open economy: A structural VAR approach for the case of Malaysia*. Unpublished Master Dissertation, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur

50 Kassim, S., Majid, M. A., Yusof, R. M. (2009) Impact of monetary policy shocks on conventional and Islamic banks in a dual banking system: Evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30, 41-58.

51 Zaheer, S.; Ongena, S.; van Wijnbergenc, S. J. G. (2011). The transmission of monetary policy through conventional and Islamic banks.

küçük ölçekli bankalara göre daha az miktarda kredilerini azalttıkları ifade edilmiştir. Buna karşın, büyük ölçekli bankalar ise likidite pozisyonlarını dikkate almadan kredi vermeye devam etmektedirler. Katılım bankaları ise, küçük ölçekli bankalarla benzer hacimde olmasına rağmen, para politika şoklarına büyük ölçekli bankalar gibi tepki vermektedir.

Khatat (2016)⁵², katılım bankalarının olduğu ülkelerde para politikasının etkinliğini incelemiş, geleneksel ve katılım bankaları açısından parasal aktarım mekanizmasının işleyişini tartışmış ve katılım bankacılık sisteminin parasal aktarım mekanizmasının işleyişini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

Türkiye özelinde, katılım ve geleneksel bankacılık açısından parasal aktarım mekanizmasının işleyişini inceleyen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan biri Macit (2012)⁵³e aittir. Macit (2012), Türkiye’de 2006-2010 dönemi için para politikasına verdikleri tepki açısından geleneksel ve katılım bankaları arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Türk bankacılık sektöründeki ticari ve katılım bankalarının kredi büyümesi, reel varlıklar, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, hisse senetlerinin toplam varlıklara oranı değişkenleri dikkate alınmış ve parasal aktarım kanalından biri olan kredi kanalının banka türüne göre değişip değişmediğini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, katılım bankalarının para politikasına daha çok tepki verdiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, bankaya özgü değişkenler açısından daha yüksek likidite oranına sahip olan bankalar daha yüksek kredi büyümesine sahipken, daha büyük varlık hacmine sahip bankaların daha az kredi büyümesine sahip olduğu ortaya konmuştur.

Bir diğer çalışma ise Ergeç ve Aslan (2013)⁵⁴a aittir. Ergeç ve Arslan, 2005-2009 dönemi için faiz oranı şoklarının geleneksel bankalar ve katılım bankaları kredi hacimleri ve mevduatları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye’de katılım bankalarının faiz oranlarından önemli derecede etkilendiği ortaya konulmuştur.

5. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Faiz oranlarının katılım bankacılığını nasıl etkilediğinin analiz edilmesi, finansal sistemin regülasyonu ve para politikalarının başarısı için oldukça önem arz etmektedir. Faizsiz para politikası araçlarına dayalı bir parasal sistem, finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlenerek belirsizliği azaltabilmektedir. Böylelikle, para politikası daha güvenilir ve tahmin edilebilir hale gelmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Ocak 2006-Ekim 2019 dönemi arasında parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalının işleyişini mevduat bankaları ile katılım bankaları açısından karşılaştırmak ve böylelikle faizsiz bankacılığın para politikası aktarımında alternatif bir araç olup olamayacağını incelemektir. Burada söz konusu etki, faiz oranının ve enflasyon oranının düşük ve yüksek olduğu dönemler için farklı ekonomik konjonktürler açısından ele alınacaktır. Bu amaçla Eşik Değişkenli VAR (Threshold VAR-TVAR) modelinden yararlanılacaktır. Tsay⁵⁵ (1998)

52 Bakınız: Khatat, 2016

53 Bakınız: Macit (2012).

54 Bakınız: Ergeç ve Aslan (2013).

55 Tsay, R.S. (1998), "Testing and Modeling Multivariate Threshold Models", *Journal of the American Statistical Association*, 93(443), 1188-1202.

tarafından önerilen TVAR modeli, eşik değişkeninin değerine bağlı olarak ekonomiyi farklı rejimlere ayırmakta ve ekonominin bu rejimler arasında nasıl değiştiğini göstermektedir. Böylelikle, ele alınan dönem içerisindeki reformların aktarım mekanizması üzerindeki etkisi belirlenebilecektir.

Tahmin edilecek doğrusal VAR modelleri (1) ve (2) nolu eşitliklerde verilmiştir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i X_{t-i} + \varepsilon_t$$

Burada Y_t , t döneminde içsel değişkenler vektörüdür.

$$Y_t = [FAIZ, MBK, TUF E, SUE, REK]' \quad (1)$$

$$Y_t = [FAIZ, KBK, TUF E, SUE, REK]' \quad (2)$$

X_t ise t döneminde dışsal değişkenler vektörüdür. ε_t , t zamanında yapısal şoklar vektörüdür. A_i ve B_i ise katsayı matrisleridir.

Tahmin edilecek iki rejimli TVAR modeli⁵⁶, (3)-(6) nolu eşitliklerde yer almaktadır.

$$Y_t = I[c_{t-d} \geq \gamma] \left(\sum_{i=1}^p A_i^1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i^1 X_{t-i} \right) + I[c_{t-d} < \gamma] \left(\sum_{i=1}^p A_i^2 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i^2 X_{t-i} \right) + u_t$$

Burada c_{t-d} , eşik değişkeni ve γ eşik değeridir. $I[c_{t-d} \geq \gamma]$ gösterge fonksiyonudur $c_{t-d} \geq \gamma$ ve olduğunda 1, diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. A_i^1, A_i^2, B_i^1 ve B_i^2 rejim parametreleridir. Bu çalışmada, faiz oranı ve enflasyon oranı olmak üzere iki eşik değişkeni kullanılacaktır. Dolayısıyla, 4 ayrı model tahmin edilecektir.

$$Y_t = [FAIZ, MBK, TUF E, SUE, REK]' , c_{t-d} = FAIZ \quad (3)$$

$$Y_t = [FAIZ, KBK, TUF E, SUE, REK]' , c_{t-d} = FAIZ \quad (4)$$

$$Y_t = [FAIZ, MBK, TUF E, SUE, REK]' , c_{t-d} = ENFLASYON \quad (5)$$

$$Y_t = [FAIZ, KBK, TUF E, SUE, REK]' , c_{t-d} = ENFLASYON \quad (6)$$

Çalışmada kullanılan değişkenler ve açıklamaları Tablo 1'de yer almaktadır.

TABLO 1: ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLER

Değişkenler	Açıklamaları	Veri Kaynağı
MBK	Mevduat bankaları toplam kredi hacmi	TCMB EVDS
KBK	Katılım bankaları toplam kredi hacmi	TCMB EVDS
FAIZ	Bankalar arası gecelik faiz oranı	TCMB EVDS
TUFE	2003 yılı bazlı Tüketici Fiyat Endeksi	TCMB EVDS
SUE	Sanayi üretim endeksi	TCMB EVDS
REK	TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi	TCMB EVDS

Bankalar arası gecelik faiz oranı (FAIZ) değişkeni dışındaki tüm değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Sanayi üretim endeksi (SUE) ve Tüketici Fiyat Endeksi (TUFE) değişkenleri CensusX12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Tüm değişkenler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Değişkenlere ilişkin özet istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

TABLO 2: ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN ÖZET İSTATİSTİKLER

	MBK	KBK	INTERBANK	CPI_SA	IP_SA	REER	ENFLASYON
Ortalama	8.65E+08	52334486	9,865795	228,6698	86,53705	104,5166	9,527711
Medyan	6.51E+08	47874810	7,25	211,3549	84,53894	107,0050	8,845
Maksimum	2.23E+09	1.31E+08	22,5	428,2521	122,0049	127,7200	25,24
Minimum	1.22E+08	6477892.	1,5	122,6335	52,22120	62,5	3,99
Standart Sapma	6,40E+08	35263066	5,720826	80,06093	18,90517	14,33554	3609937
Çarpıklık	0,612866	0,581025	0,722505	0,777348	0,176044	-0,794816	2,008481
Basıklık	2,051752	2,361563	2,372911	2,769246	1,751903	3,156217	7,852972
Jarque-Bera	16,61103	12,15925	17,16226	17,08644	11,63185	17,64671	274,5039
Olasılık Değeri	0,000247	0,002289	0,000188	0,000195	0,002980	0,000147	0,0000
Toplam	1.44E+11	8.69E+09	1637,722	37959,18	14365,15	17349,75	1581,6
Toplam Standart Sapma	6.76E+19	2.05E+17	5400,095	1057609.	58971,93	33908,75	2150,221
Gözlem Sayısı	165	165	165	165	165	165	165

Tablo 2'ye göre, Türkiye'de Ocak 2006 - Ekim 2019 dönemine ilişkin ortalama bankalar arası gecelik faiz oranının % 9,86 ve ortalama enflasyon oranının %9,52 olduğu görülmektedir. Bankalar arası gecelik faiz oranı (politika faiz oranı) Eylül 2018 - Haziran 2019 tarihleri arasında en yüksek değeri olan %22,5'e yükselmiştir. Bu dönemde küresel finansal koşullardaki bozulmalar ve ABD dolarının değerlenme eğiliminin devam etmesi, gelişmekte olan ülkelerden portföy çıkışlarına neden olarak bu ülkelerin para birimlerinin değer kaybetmesine ve oynaklığın artmasına yol açmıştır. Türkiye'de ise jeopolitik riskler, enflasyon görünümündeki bozulmalar ve belirsizlikler Türk lirasının

bu durumdan daha negatif ayrışmasına yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin risk primi oldukça yükselmiş ve portföy akımları azalmış, bu nedenle Türk lirasındaki oynaklık daha fazla olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında, TCMB Eylül ayında gerçekleştirdiği Para Politikası Kurulu (PPK) toplantısı sonrasında finansal istikrarı desteklemek amacıyla sıkılaştırıcı para politikası uygulamasına giderek politika faiz oranının 625 baz puan yükseltmiştir. Türk lirasındaki söz konusu değer kaybı enflasyon oranındaki yükselişin en önemli belirleyicisi olmuş ve enflasyon oranı Eylül 2018 yılında %25,24'e artarak en yüksek değerine ulaşmıştır. Ele alınan dönemde mevduat bankalarının toplam kredi hacmi ortalama olarak 865 milyar TL ve katılım bankalarının toplam kredi hacmi ortalama olarak 52,3 milyar TL'dir⁵⁷.

6. AMPİRİK BULGULAR

Model tahmin aşamasına geçilmeden önce ilk olarak çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıklarının araştırılması gerekmektedir. Bunun nedeni, durağan olmayan değişkenlerin kullanılmasının sahte regresyon sorununa yol açmasıdır. Çalışmada ele alınan dönem 2008 Küresel Finansal Krizini ve finansal stres dönemlerini içerdiği için, değişkenlerin durağanlıklarının araştırılmasına iki yapısal kırılmalı Lee-Strazicich⁵⁸ birim kök testi uygulanmıştır. Lee ve Strazicich tarafından 2003 yılında geliştirilen bu testte sıfır hipotezinin reddedilmesi değişkenlerin trend durağan olduğunu ifade etmektedir. Perron (1989)⁵⁹ doğrultusunda, Model A düzeydeki değişimi, Model C ise düzey ve trenddeki değişimi dikkate almaktadır. Kritik değerler Lee ve Strazicich (2003) çalışmasından elde edilmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3'de yer alan sonuçlara göre, mevduat bankaları kredi hacmi (MBK), katılım bankaları kredi hacmi (KBK), Tüketici Fiyat Endeksi (TUFİ), Sanayi Üretim Endeksi (SUE) ve TUFİ bazlı reel efektif döviz kuru endeksi (REK) değişkenleri için sıfır hipotezi %5 önem seviyesinde kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu değişkenler düzey değerlerinde birim kök içermektedirler. Söz konusu değişkenleri durağan hale getirmek amacıyla birinci dereceden farkları alınmıştır. Diğer bir ifadeyle, MBK, KBK, TUFİ, SUE ve REK değişkenleri düzey değerlerinde birim kök içermekte, birinci derece farkları alındığında ise trend durağan hale gelmektedirler. Bununla birlikte, bankalar arası gecelik faiz oranı (FAİZ) değişkeni %5 önem seviyesinde düzey değerinde trend durağandır. Elde edilen kırılma tarihleri finansal stresin yüksek olduğu dönemleri ve Küresel Finansal Krizin serilerde kırılmalarına neden olduğunu göstermektedir.

57 TCMB Enflasyon Raporu 2018-IV

58 Lee, J. & M.C. Strazicich (2003), "Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks", *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.

59 Perron, Pierre. 1989. The great crash, the oil price shock and the unit root hypothesis. *Econometrica* 57: 1361-401.

TABLO 3: LEE-STRATICİH BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

	Model A (Intercept)				Critical Values	Model C (Intercept and Trend)				Critical Values
	LM	Lag	Breaking Points	D _{2t}		LM	Lag	Breaking Points	D _{2t}	
MBK	-2,0432	3	D _{1t} : 2010:11 D _{2t} : 2017:1	D _{2t} : 2017:1	%5 -3,5812	-3,6134	3	D _{1t} : 2009:5 D _{2t} : 2014:6	D _{2t} : 2014:6	%5 -5,7608
ΔMBK	-5,0406	2	D _{1t} : 2011:9 D _{2t} : 2015:9	D _{2t} : 2015:9	-3,5810	-6,8062	2	D _{1t} : 2008:11 D _{2t} : 2010:5	D _{2t} : 2010:5	-5,5680
KBK	-1,0438	0	D _{1t} : 2007:5 D _{2t} : 2016:6	D _{2t} : 2016:6	-3,5806	-3,2961	0	D _{1t} : 2008:1 D _{2t} : 2014:1	D _{2t} : 2014:1	-5,7753
ΔKBK	-12,0992	0	D _{1t} : 2011:3 D _{2t} : 2013:9	D _{2t} : 2013:9	-3,5806	-14,4935	0	D _{1t} : 2007:7 D _{2t} : 2013:9	D _{2t} : 2013:9	-5,7753
FAIZ	-3,7418	4	D _{1t} : 2009:1 D _{2t} : 2018:6	D _{2t} : 2018:6	-3,5814	-5,9225	4	D _{1t} : 2009:9 D _{2t} : 2018:4	D _{2t} : 2018:4	-5,5343
TUFE	-1,4026	4	D _{1t} : 2011:5 D _{2t} : 2017:10	D _{2t} : 2017:10	-3,5814	-5,0061	4	D _{1t} : 2016:4 D _{2t} : 2018:6	D _{2t} : 2018:6	-5,5343
ΔTUFE	-7,3042	3	D _{1t} : 2008:8 D _{2t} : 2017:9	D _{2t} : 2017:9	-3,5812	-9,0559	3	D _{1t} : 2011:4 D _{2t} : 2018:6	D _{2t} : 2018:6	-5,7608
SUE	-2,7970	2	D _{1t} : 2007:11 D _{2t} : 2010:9	D _{2t} : 2010:9	-3,5810	-4,3851	2	D _{1t} : 2008:8 D _{2t} : 2010:12	D _{2t} : 2010:12	-5,5680
ΔSUE	-10,0203	1	D _{1t} : -3,5808 D _{2t} : 2011:8	D _{2t} : 2011:8	-3,5810	-15,4464	2	D _{1t} : 2008:12 D _{2t} : 2013:11	D _{2t} : 2013:11	-5,7705
REK	-3,3019	3	D _{1t} : 2009:3 D _{2t} : 2017:10	D _{2t} : 2017:10	-3,5812	-5,0665	3	D _{1t} : 2007:10 D _{2t} : 2016:8	D _{2t} : 2016:8	-5,5386
ΔREK	-7,3198	2	D _{1t} : 2010:5 D _{2t} : 2016:12	D _{2t} : 2016:12	-3,5810	-7,9385	2	D _{1t} : 2008:7 D _{2t} : 2015:11	D _{2t} : 2015:11	-5,7008

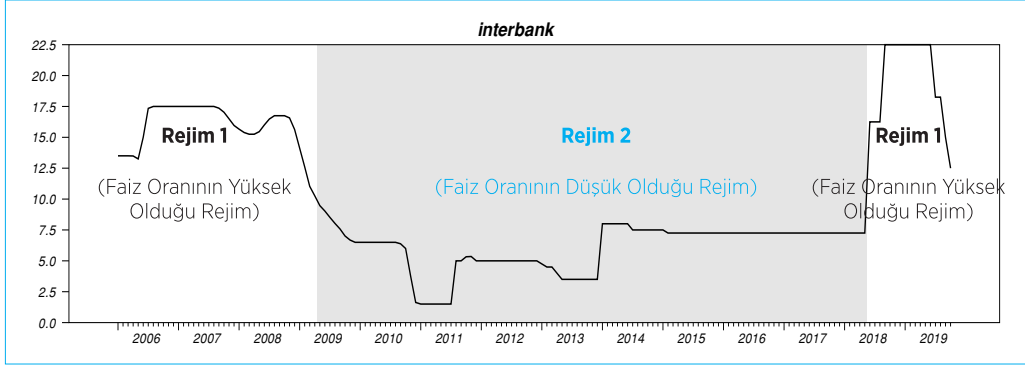
TVAR modelinde ilk aşamada çoklu rejimlerin varlığının test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Tsay (1998) tarafından önerilen C(d) testi uygulanmıştır. C(d) doğrusalsızlık testi, doğrusal VAR modeline karşı eşik değişkenli VAR (Threshold VAR) modelinin varlığını test etmektedir. Bu çalışmanın amacı, parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalının işleyişini faiz oranının ve enflasyon oranının düşük ve yüksek olduğu dönemler için mevduat bankaları ile katılım bankaları açısından karşılaştırmak olduğundan, faiz oranı ve enflasyon oranı olmak üzere iki eşik değişken kullanılmıştır. İlk olarak eşik değişkeninin faiz oranı olduğu model dikkate alınmıştır. C(d) doğrusalsızlık testinin uygulanmasında ilk aşama VAR modelindeki uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bu açıdan, Akaike bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Daha sonra, TVAR modelinin uygunluğu C(d) test istatistikleri ile araştırılmıştır. Bu model için, gecikme parametreleri d ile $m_0 = 50$ ve $m_0 = 100$ alternatif başlangıç noktalarını kullanan yinelemeli regresyon tahminine dayalı C(d) eşik (threshold) doğrusalsızlık test sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır. Burada delay parametresi d'nin seçimi, Ki-kare test istatistiğinin maksimum olduğu değere göre gerçekleştirilmektedir.

TABLO 4: FAİZ ORANI İÇİN EŞİK DEĞERİNİN BELİRLENMESİ

d	m(0)	C(d)	Olasılık	D	m(0)	C(d)	Olasılık
1	50	40,92	0,09691	4	50	33,80	0,28896
1	100	29,69	0,48177	4	100	78,54	0,00000
2	50	41,99	0,07167	5	50	38,08	0,14782
2	100	34,55	0,25940	5	100	80,15	0,00000
3	50	36,10	0,20481	6	50	42,72	0,06197
3	100	34,10	0,27702	6	100	78,01	0,00000
$\gamma=9.47590$ AIC=-2888.20756							

Tablo 4'de yer alan sonuçlara göre, Ki-kare test istatistiğinin maksimum olduğu değere karşılık gelen delay parametresi d=5'dir. d=5'te Ki-Kare test istatistiği değeri 80,15 ve olasılık değeri 0,00000'dir. Buna göre %5 önem seviyesinde doğrusal VAR modelinin geçerli olduğunun söylenen sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle, TVAR modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varyans-kovaryans matrisinin determinantını maksimize eden grid araştırmaya dayanan eşik değeri 9,47590 ve Akaike değeri -2888,20756 olarak belirlenmiştir. Buna göre, birinci rejim faiz oranının %9,47'den büyük olduğu dönemi, ikinci rejim faiz oranının %9,47'den küçük olduğu dönemi yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Rejim 1, faiz oranının yüksek olduğu rejimi; Rejim 2, faiz oranının düşük olduğu rejimi ifade etmektedir. Şekil 1'de faiz oranına ilişkin rejim sınıflaması grafiği yer almaktadır.

ŞEKİL 1: FAİZ ORANINA İLİŞKİN REJİM SINIFLAMASI

Şekil 1'de koyu renkli alanlar bankalar arası gecelik faiz oranının %9,47'den düşük olduğu dönemi (Rejim 2 - faiz oranının düşük olduğu rejim) ve beyaz alanlar bankalar arası gecelik faiz oranının %4,47'den yüksek olduğu dönemi (Rejim 1 - faiz oranının yüksek olduğu rejim) göstermektedir. Rejim 1 ve Rejim 2'ye ilişkin tarihler Tablo 5'de yer almaktadır.

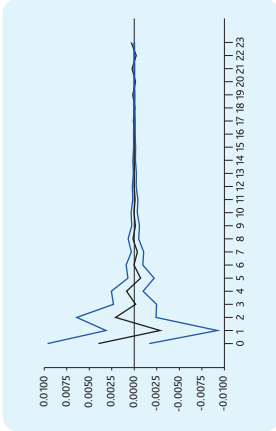
TABLO 5: FAİZ ORANINA AİT REJİM SINIFLAMASINA İLİŞKİN TARİHLER

Rejim 1	Rejim 2
Ocak 2006 - Nisan 2009	Mayıs 2009 - Mayıs 2018
Haziran 2018 - Ekim 2019	

Eşik değişkeninin faiz oranı olduğu durumda, mevduat bankaları toplam kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren etki-tepki fonksiyonları Şekil 2'de, katılım bankaları toplam kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren etki-tepki fonksiyonları ise Şekil 3'de ve bankalar arası gecelik faiz oranında meydana gelen bir standart sapmalılık şokun mevduat bankaları toplam kredi hacmi ve katılım bankaları toplam kredi hacmi üzerindeki etkileri de Şekil 4'de yer almaktadır.

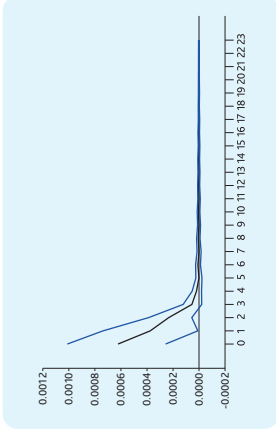
ŞEKİL 2: MEYDUAT BANKASI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN ŞOKUN ETKİLERİ (EŞİK DEĞİŞKENİ: FAİZ ORANI)

Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim

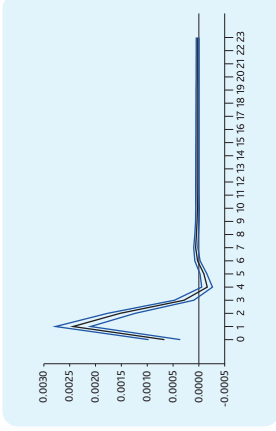

TUE

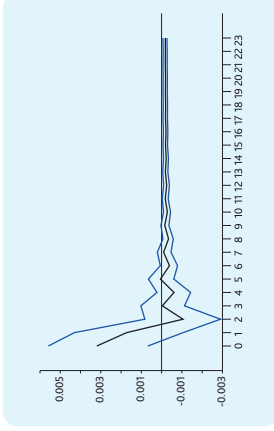
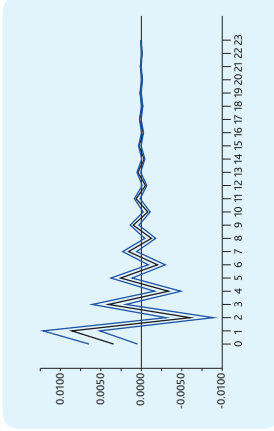
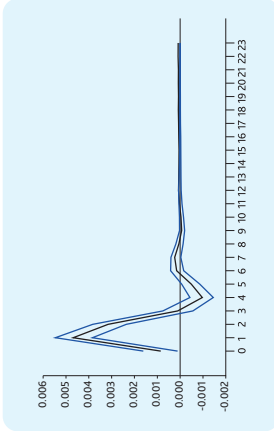
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim

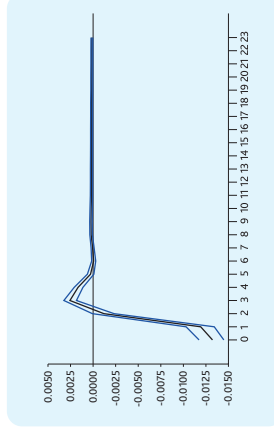
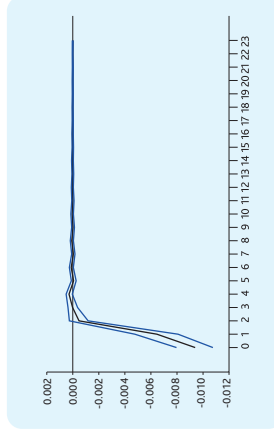
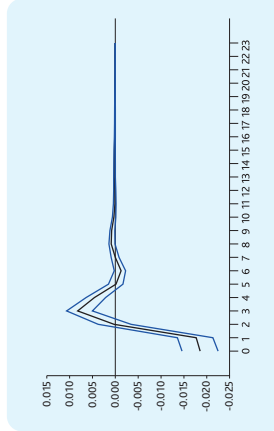
Doğrusal VAR

SUE

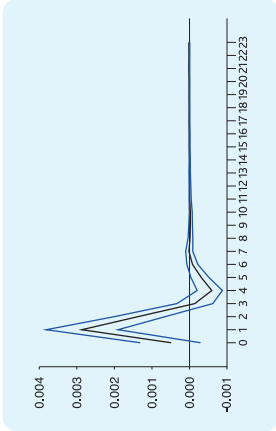

REK

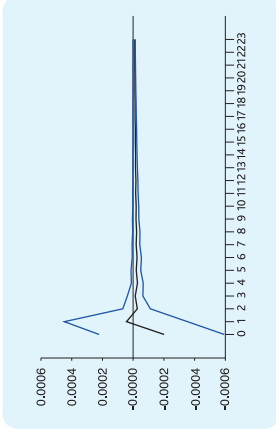
ŞEKİL 3: KATILIM BANKASI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN ŞOKUN ETKİLERİ (EŞİK DEĞİŞKENİ: FAİZ ORANI)

Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim

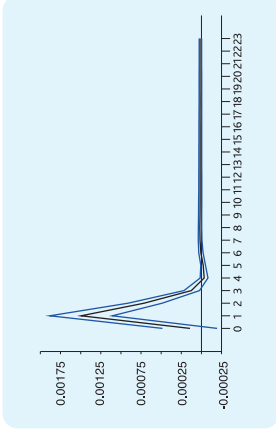

TUF

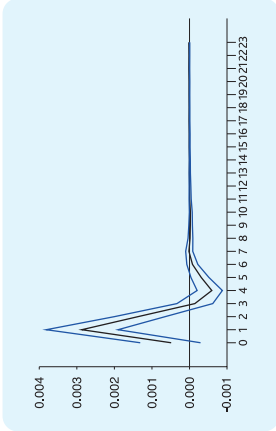
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim

Doğrusal VAR

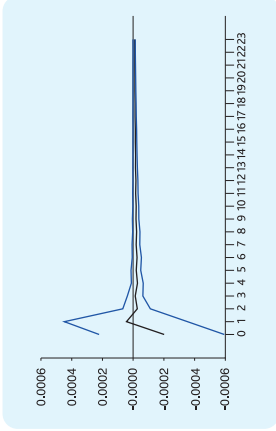

Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim

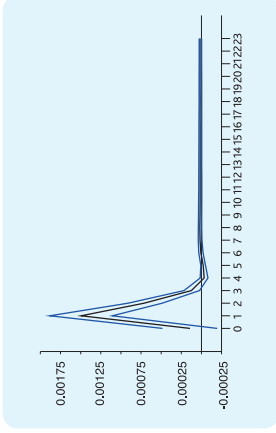

SUE

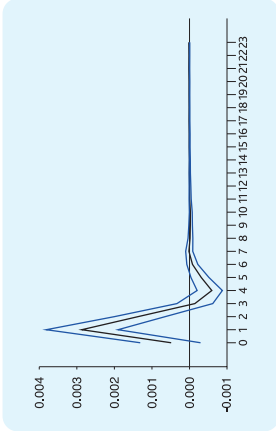
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim

Doğrusal VAR

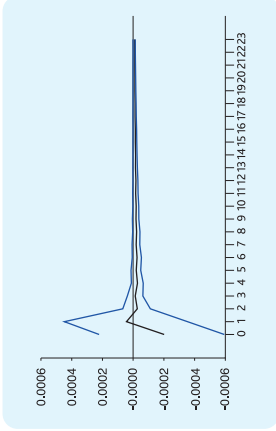

Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim

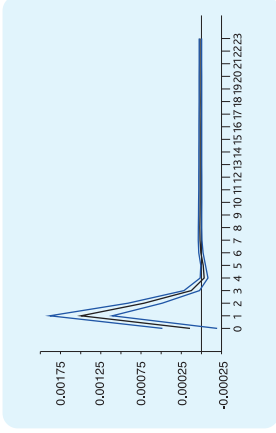

REK

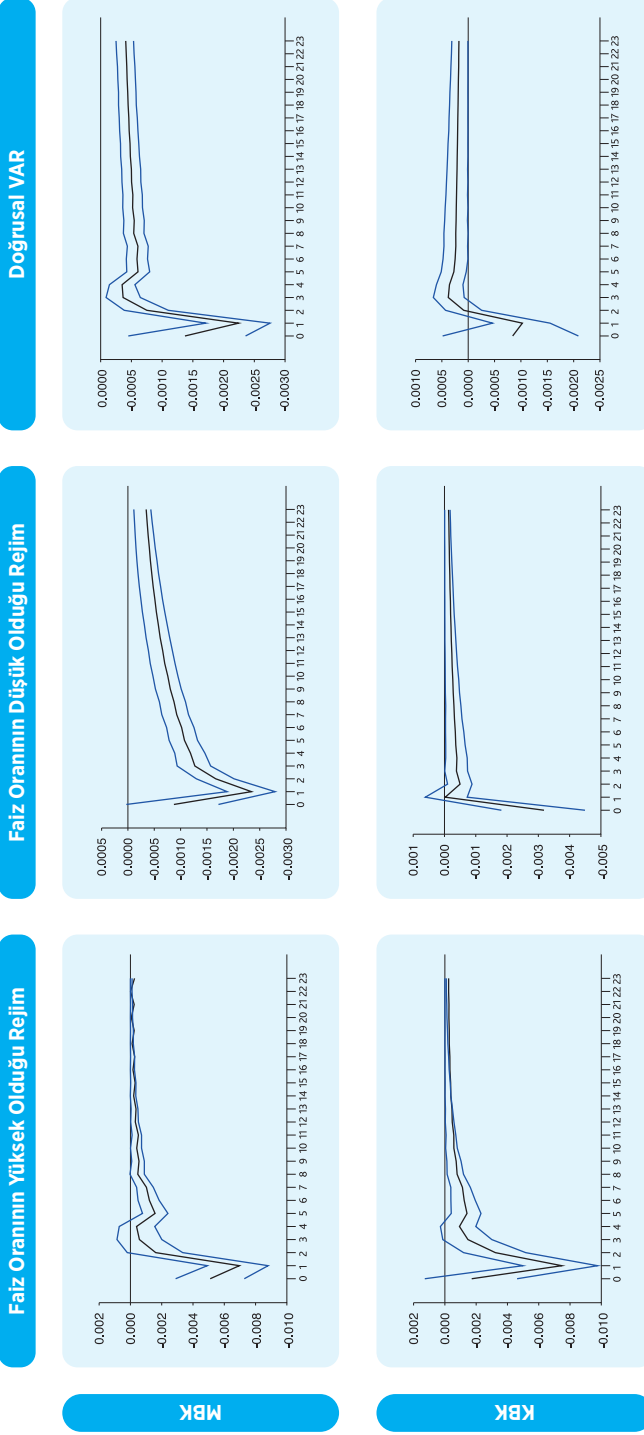
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim

Doğrusal VAR

ŞEKİL 4: FAİZ ORANINDA MEYDANA GELEN ŞOKUN MEYDANA GELEN ŞOKUN MEYDANAT BANKASI VE KATILIM BANKASI KREDİLERİ

Şekil 2'de yer alan etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde, elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak doğrusal VAR modeline ilişkin sonuçlara bakıldığında, mevduat bankaları toplam kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında Tüketici Fiyat Endeksi ilk 3 ay boyunca artarak tepki vermiş ve şokun etkisi daha sonra ortadan kalkmıştır. Söz konusu şok sanayi üretim endeksini eş zamanlı olarak arttırdıktan sonra etkisi istatistiksel olarak anlamsız hale gelmiştir. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru ise ilk 2 ay azalmış, 3. ay ile 4. ayda yükselmiş ve beşinci aydan itibaren etkisi sönümlenmiştir.

Faiz oranının yüksek olduğu rejimde (daraltıcı para politikası dönemlerinde), mevduat banka kredilerinde meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında tüketici fiyat endeksi ilk üç ay pozitif tepki vermekte, söz konusu tepkinin etkisi 4. ayda azalmakta ve negatif hale gelmektedir. Daha sonra ise söz konusu tepki ortadan kalkmaktadır. Mevduat kredilerinde meydana gelen şok karşısında sanayi üretim endeksinin anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir. Mevduat kredilerindeki şoklar karşısında reel döviz kuru ilk iki ay negatif, 3. ve 4. aylarda ise söz konusu tepki pozitif olmaktadır.

Faiz oranının düşük olduğu rejimde (genişletici para politikası dönemlerinde), mevduat banka kredilerinde meydana gelen bir standart hatalık şok karşısında tüketici fiyat endeksi ilk üç ay pozitif tepki vermekte ve daha sonra bu etki ortadan kalkmaktadır. Sanayi üretim endeksinin mevduat kredilerinde ortaya çıkan şoklar karşısında verdiği tepkiler 1., 3. ve 5. aylarda pozitif, 2., 4., ve 6. aylarda ise negatiftir. Bununla birlikte, söz konusu etkinin büyüklüğünün giderek azaldığı görülmektedir. Reel efektif döviz kurunun mevduat bankaları kredilerindeki şoka 2 ay boyunca azalarak tepki vermişlerdir.

Şekil 3'de yer alan etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde, elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Doğrusal VAR modeline ilişkin sonuçlara göre, katılım bankaları kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şok Tüketici Fiyat Endeksini ilk 3 ay boyunca arttırmış, şokun etkisi daha sonra ortadan kalkmıştır. Söz konusu şok karşısında sanayi üretim endeksi eş zamanlı bir artış gösterdikten sonra etkisi hemen sönümlenmiştir. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ise mevduat bankalarında meydana gelen bir standart sapmalılık şok sonucu ilk 2 ay azalmış, 3. ay artış gösterdikten sonra şokun etkisi ortadan kalkmıştır.

Faiz oranının yüksek olduğu rejimde (daraltıcı para politikası dönemlerinde), katılım banka kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında tüketici fiyat endeksi ilk üç ay artarak tepki vermekte, söz konusu tepkinin etkisi 4. ayda azalmakta ve şokun etkisi daha sonra ortadan kalkmaktadır. Katılım bankaları kredilerinde meydana gelen şok karşısında sanayi üretim endeksinin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir. Söz konusu şok karşısında TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru ilk iki ay negatif, 3. ve 4. aylarda ise söz konusu tepki pozitif olmaktadır. 5. aydan itibaren ise şokun etkisi sönümlenmektedir.

Faiz oranının düşük olduğu rejimde (genişletici para politikası dönemlerinde), katılım bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında tüketici fiyat endeksinin istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir. Söz konusu şok sanayi üretim endeksini

eş zamanlı olarak arttırdıktan sonra etkisi hemen ortadan kalkmıştır. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru ise ilk ay azaldıktan sonra şokun etkisi ortadan kalkmıştır.

Bankalar arası gecelik faiz oranında meydana gelen şokun mevduat bankaları ile katılım bankaları kredileri üzerindeki etkisine ilişkin etki-tepki fonksiyonlarının yer aldığı Şekil 4'e göre, faiz oranının yüksek olduğu rejimde söz konusu şok karşısında mevduat bankaları kredi hacmi 2 ay boyunca ve katılım bankaları kredi hacmi 3 ay boyunca azalarak tepki vermiştir. Faiz oranının düşük olduğu rejimde ise, bankalar arası gecelik faiz oranında meydana gelen bir standart sapmalı şok karşısında mevduat bankaları kredi hacmi yine azalarak tepki vermiş, ancak şokun etkisi uzun süre devam etmiştir (24 ay boyunca). Bununla birlikte, katılım bankaları kredilerinin tepkisi çok kısa sürmüştür (1 ay boyunca).

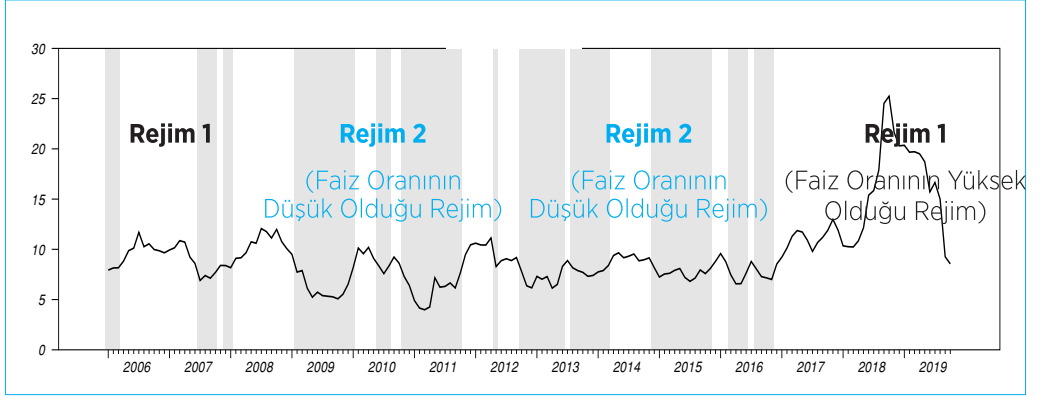
Çalışmada ikinci eşik değişkeni olarak enflasyon oranı kullanılmıştır. Bu model için optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir. Doğrusal VAR modeline karşı TVAR modelinin geçerliliği $C(d)$ doğrusalsızlık testi ile araştırılmıştır. Bu model için, gecikme parametreleri d ile $m_0 = 50$ ve $m_0 = 100$ alternatif başlangıç noktalarını kullanan yinelemeli regresyon tahminine dayalı $C(d)$ eşik (threshold) doğrusalsızlık test sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Burada delay parametresi d 'nin seçimi, Ki-kare test istatistiğinin maksimum olduğu değere göre gerçekleştirilmektedir.

TABLO 6: ENFLASYON ORANI İÇİN EŞİK DEĞERİNİN BELİRLENMESİ

D	m(0)	C(d)	olasılık	d	m(0)	C(d)	olasılık
1	50	50,21	0,01180	4	50	51,52	0,00857
1	100	46,85	0,02572	4	100	45,52	0,03449
2	50	50,32	0,01148	5	50	43,93	0,04841
2	100	51,66	0,00829	5	100	42,83	0,06069
3	50	44,54	0,04257	6	50	30,76	0,42725
3	100	52,44	0,00683	6	100	39,10	0,12348
$\gamma = 8,39759$ AIC = -2904,32459							

Tablo 6'da yer alan sonuçlara göre, Ki-kare test istatistiğinin maksimum olduğu değere karşılık gelen delay parametresi $d=3$ 'dür. $d=3$ 'de Ki-Kare test istatistiği değeri 52,44 ve olasılık değeri 0.00683'dür. Buna göre %5 önem seviyesinde doğrusal VAR modelinin geçerli olduğunun söylenen sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle, TVAR modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varyans-kovaryans matrisinin determinantını maksimize eden grid araştırmaya dayanan eşik değeri 8.39759 ve Akaike değeri -2904,32459 olarak belirlenmiştir. Buna göre, birinci rejim enflasyon oranının %8,39'dan büyük olduğu dönemi, ikinci rejim enflasyon oranının %8,39'dan küçük olduğu dönemi yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Rejim 1, enflasyon oranının yüksek olduğu rejimi; Rejim 2, enflasyon oranının düşük olduğu rejimi ifade etmektedir. Şekil 5'de enflasyon oranına ilişkin rejim sınıflaması grafiği yer almaktadır.

ŞEKİL 5: ENFLASYON ORANINA İLİŞKİN REJİM SINIFLAMASI

Şekil 5'de koyu renkli alanlar enflasyon oranının %8,39'dan düşük olduğu dönemi (Rejim 2 – enflasyon oranının düşük olduğu rejim) ve beyaz alanlar enflasyon oranının %8,39'dan yüksek olduğu dönemi (Rejim 1 – enflasyon oranının yüksek olduğu rejim) göstermektedir. Rejim 1 ve Rejim 2'ye ilişkin tarihler Tablo 7'de yer almaktadır.

TABLO 7: ENFLASYON ORANINA AİT REJİM SINIFLAMASINA İLİŞKİN TARİHLER

Rejim 1	Rejim 2
Nisan 2006 – Haziran 2007	Ocak 2006 – Mart 2006
Şubat 2008 – Ocak 2009	Temmuz 2007 – Ocak 2008
Mart 2010 – Mayıs 2010	Şubat 2009 – Şubat 2010
Eylül 2010 – Ekim 2010	Haziran 2010 – Ağustos 2010
Kasım 2011 – Eylül 2012	Kasım 2010 – Ekim 2011
Nisan 2014 – Kasım 2014	Ekim 2012 – Mart 2014
Aralık 2015 – Şubat 2016	Aralık 2014 – Aralık 2015
Aralık 2016 – Ekim 2019	Mart 2016 – Kasım 2016

Eşik değişkeninin enflasyon oranı olduğu durumda, mevduat bankaları toplam kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren etki-tepki fonksiyonları Şekil 6'da, katılım bankaları toplam kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren etki-tepki fonksiyonları Şekil 7'de ve enflasyon oranında meydana gelen bir standart sapmalılık şokun mevduat bankaları toplam kredi hacmi ile katılım bankaları toplam kredi hacmi üzerindeki etkileri ise Şekil 8'de yer almaktadır.

Şekil 6'da yer alan etki – tepki fonksiyonlarına göre, enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde, mevduat bankaları kredi hacminde meydana gelen bir standart sapmalılık şok karşısında Tüketici

Fiyat Endeksi ilk 3 ay boyunca pozitif tepki vermiştir. Bununla birlikte, TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru endeksi söz konusu şok karşısında ilk 2 ay boyunca azalmış, 3. ay artmış, şokun etkisi daha sonra ortadan kalkmıştır. Sanayi üretim endeksi ise mevduat bankaları kredilerindeki bir standart sapmalı şoka karşılık istatistiksel olarak anlamlı bir etkisine rastlanılmamıştır. Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde, Tüketici Fiyat Endeksi, mevduat bankaları kredilerindeki bir standart sapmalı şoka sadece 1. ay pozitif bir tepki vermektedir. Sanayi üretim endeksi de söz konusu şok karşısında eş zamanlı olarak artmakta ve daha sonra etkisi istatistiksel olarak anlamsız hale gelmektedir. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru ise 2 ay boyunca azalmıştır.

Şekil 7'deki etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde, elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde, katılım bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalı şok karşısında Tüketici Fiyat Endeksi 3 ay boyunca artmıştır. Sanayi üretim endeksi söz konusu şok karşısında eş zamanlı olarak pozitif bir tepki vermekte ve şokun etkisi daha sonra istatistiksel olarak anlamsız hale gelmektedir. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru ise katılım bankaları kredilerindeki bir standart sapmalı şok karşısında ilk 2 ay azalmış, 3. ay ise artmıştır. Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde, katılım bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalı şok karşısında Tüketici Fiyat Endeksi enflasyon oranının yüksek olduğu dönemin aksine, 2 ay boyunca azalarak tepki vermiştir. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kuru endeksi söz konusu şoka ilk ay negatif bir tepki vermiş ve daha sonra etkisi istatistiksel olarak anlamsız hale gelmiştir. Bununla birlikte, sanayi üretim endeksinin ise istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermemektedir.

Enflasyon oranının eşik değışkeni olduğu durumda, faiz oranında meydana gelen bir standart sapmalı şokun mevduat bankaları kredileri ile katılım bankaları kredileri üzerindeki etkilerini gösteren etki-tepki fonksiyonlarının yer aldığı Şekil 8'e göre, enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde söz konusu şok mevduat bankaları kredilerini azaltıcı bir etki yapmakta, şokun etkisi 3. aydan itibaren sönümlenmektedir. Katılım bankaları kredileri ise faiz oranındaki bir standart sapmalı şok karşısında, mevduat bankaları kredilerine benzer şekilde, azalarak tepki vermekte, ancak şokun etkisi daha kısa sürmektedir (1 ay). Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde, mevduat bankası kredileri söz konusu şok karşısında azalmış, şokun etkisi 3. aydan itibaren sönümlenmiştir. Bununla birlikte, katılım bankaları kredileri, mevduat bankaları kredilerinin verdiği tepkinin aksine, faiz oranındaki bir standart sapmalı şok karşısında artmış ve şokun etkisi daha uzun sürmüştür.

Tablo 8'de, eşik değışkeninin faiz oranı olduğu durumda, bankalar arası gecelik faiz oranında meydana gelen bir standart sapmalı şokun mevduat bankaları kredileri ile katılım bankaları kredileri üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. Buna göre, ilk olarak doğrusal VAR modeline ilişkin sonuçlara bakıldığında, mevduat bankaları kredilerinde 2. ayda meydana gelen değışmelerin %1,857'si, 3. ay %1,941, 6. ay %2,079'u ve 12. ay %2,550'sinin; katılım bankaları kredilerin 2. ayda meydana gelen değışmelerin %0,260'ı, 3. ay %0,260'ı, 6. ay %0,314'ü ve 12. ay %0,364'ünün faiz oranındaki değışmelerden kaynaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte, ekonomi eşik değışkene göre farklı rejimlere ayrıldığında daha farklı sonuçlar elde edilmektedir. Faiz oranının yüksek olduğu rejimde, mevduat bankaları kredilerindeki değışmelerin 2. ayda %9,490'ı, 6. ayda %8,909'u ve 12. ayda %9,255'i; katılım bankaları kredilerindeki değışmelerin 2.

ayda %5,057'si, 6. ayda %5,943'ü ve 12. ayda %6,201'i faiz oranları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır. Söz konusu etki, faiz oranının düşük olduğu rejimde azalmıştır (mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerin 2. ayda %3,069'u, 6. ayda %6,095'i ve 12. ayda %7,791'i; katılım bankaları kredilerindeki değişmelerin 2. ayda %2,500'ü, 6. ayda %2,647'si ve 12. ayda %2,746'si).

Tablo 9'da, mevduat bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. Tablo 9'da yer alan doğrusal VAR model tahmin sonucuna göre, Tüketici Fiyat Endeksinde meydana gelen değişmelerin 2. ayda %13,449'u, 3. ayda %17,079'u, 12. ayda ise %17,137'si; TUFÉ bazlı reel efektif döviz kurunda 2. aydaki değişmelerin %31,347'si, 3. ayda %30,052'si, 12. ayda ise %30,454'ü, sanayi üretim endeksinde 2. aydaki değişmelerin %0,323'ü, 3. ayda %0,323'si, 12. ayda ise %0,313'ü mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır.

Ekonomi eşik değişkenin değerine göre farklı rejimlere ayrıldığında daha farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Buna göre, faiz oranının yüksek olduğu dönemde Tüketici Fiyat Endeksinde meydana gelen değişmelerin ortalama %30'u mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanırken, bu oran faiz oranının düşük olduğu rejimde ortalama %5'e düşmüştür. Faiz oranının yüksek olduğu rejimde, mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerin sanayi üretim endeksindeki değişmeleri üzerinde etkisi bulunmazken, faiz oranının düşük olduğu rejimde söz konusu etki ortalama %3,5'e yükselmiştir. TUFÉ bazlı reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişmelerin gerek faiz oranının yüksek olduğu rejimde gerekse faiz oranının düşük olduğu rejimde %20'den fazlası mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır.

Tablo 10'da ise, eşik değişkeninin faiz oranı olduğu durumda katılım bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. İlk olarak doğrusal VAR modeli sonuçlarına göre, Tüketici Fiyat Endeksinde meydana gelen değişmelerin 2. ayda %4,464'ü, 3. ayda %5,275'i ve 12. ayda %5,284'ü; sanayi üretim endeksinde meydana gelen değişmelerin 2. ayda %0,463'ü, 3. ayda %0,394'i ve 12. ayda %0,352'si; TUFÉ bazlı reel efektif döviz kurunda 2. ayda %12,482'si, 3. ayda %12,224'ü ve 12. ayda %12,275'i katılım bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır.

Faiz oranının yüksek olduğu rejimde Tüketici Fiyat Endeksindeki değişmelerin ortalama %16,8'i katılım bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanırken, söz konusu oran faiz oranının düşük olduğu rejimde ortalama %5,5'e düşmüştür. Katılım bankalarının sanayi üretim endeksindeki değişmeler üzerindeki etkileri faiz oranının yüksek olduğu rejimde yükselmiştir (ortalama %1,5). Katılım bankaları kredilerindeki değişmelerin TUFÉ bazlı reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişmeler üzerindeki etkisi faiz oranını yüksek olduğu rejimde ortalama %11 civarında iken, bu oran faiz oranının düşük olduğu rejimde biraz azalmakla birlikte, söz konusu etki %8'ün üzerindedir.

Tablo 11'de, eşik değişkeninin enflasyon oranı olduğu durumda, faiz oranında meydana gelen bir standart sapmalılık şokun mevduat bankaları kredileri ile katılım bankaları kredileri üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. Buna göre, enflasyon oranının yük-

sek olduğu rejimde, mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerin 2. ayda %3,717'si, 6. ayda %3,632'si ve 12. ayda %3,907'si; katılım bankaları kredilerindeki değişmelerin 2. ayda %0,660'ı, 6. ayda %0,661'i ve 12. ayda %0,663'ü faiz oranları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır. Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ise faiz oranında meydana gelen değişmelerin mevduat bankaları kredilerindeki değişmeler üzerindeki etkisi biraz azalırken, katılım bankaları kredilerindeki değişmeler üzerindeki etkisi yükselmiştir.

Tablo 12'de, eşik değişkeninin enflasyon oranı olduğu durumda, mevduat bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. Tablo 12'de yer alan sonuçlara göre, mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerin Tüketici Fiyat Endeksindeki değişmeler üzerindeki etkileri enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde daha yüksekken (ortalama %27), bu etki enflasyon oranının düşük olduğu rejimde oldukça azalmıştır (ortalama %2,5). Benzer şekilde, söz konusu değişmelerin Sanayi Üretim Endeksindeki değişmeler üzerindeki etkileri enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde daha yüksekken (ortalama %4,8), enflasyon oranının düşük olduğu rejimde daha azdır (ortalama %2). TUFEBazlı reel efektif döviz kuru endeksindeki değişmelerin ise enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde ortalama %2'si, enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ortalama %1'i mevduat bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanmıştır.

Tablo 13'de, eşik değişkeninin enflasyon oranı olduğu durumda, katılım bankaları kredilerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine yönelik varyans ayrıştırma tablosu yer almaktadır. Tablo 13'e göre, enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde Tüketici Fiyat Endeksinde meydana gelen değişmelerin ortalama %22'si katılım bankaları kredilerindeki değişmelerden kaynaklanırken, söz konusu değişimin etkisi enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ortadan kalkmıştır (ortalama %1,7'si). Benzer şekilde, katılım bankaları kredilerindeki değişmelerin TUFEBazlı reel efektif döviz kurundaki değişmeler üzerindeki etkisi enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde ortalama %22'nin üzerinde iken, enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ortalama %4'e düşmüştür. Sanayi üretim endeksi ise katılım bankaları kredilerindeki değişmelerden enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde ortalama %1,4 etkilenirken, bu etki enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ortadan kalkmıştır.

TABLO 8: FAİZ ORANINDA MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MEVDUAT BANKALARI KREDİLERİ İLE KATILIM BANKALARI KREDİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRILTIYIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: FAİZ ORANI)

Ay	Mevduat Bankaları Kredileri	Katılım Bankaları Kredileri
Doğrusal VAR		
1	0584	0,102
2	1,857	0,260
3	1,941	0,261
4	1,957	0,283
5	1,985	0,302
6	2079	0,314
7	2,170	0,323
8	2,263	0,332
9	2,337	0,340
10	2,412	0,349
11	2,481	0,357
12	2,550	0,364
Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim		
1	4,290	0,321
2	9,490	5,057
3	8,945	5,648
4	8,731	5,744
5	8,660	5,803
6	8,909	5,943
7	9,081	6,053
8	9,175	6,126
9	9,195	6,159
10	9,218	6,179
11	9,237	6,192
12	9,255	6,201
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim		
1	0,434	2,555
2	3,069	2,500
3	4,305	2,549
4	5,011	2,585
5	5,610	2,619
6	6,095	2,647
7	6,520	2,671
8	6,866	2,691
9	7,163	2,709
10	7,408	2,723
11	7,617	2,735
12	7,791	2,746

TABLO 9: MEVDUAT BANKALARI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRIŞTIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: FAİZ ORANI)

Ay	Tüketici Fiyat Endeksi	Sanayi Üretim Endeksi	Reel Efektif Döviz Kuru
Doğrusal VAR			
1	1,753	0,274	21,942
2	13,449	0,323	31,347
3	17,079	0,328	30,052
4	17,094	0,306	30,331
5	17,123	0,310	30,505
6	17,130	0,305	30,482
7	17,127	0,308	30,470
8	17,133	0,307	30,462
9	17,136	0,310	30,457
10	17,136	0,310	30,457
11	17,136	0,312	30,455
12	17,137	0,313	30,454
Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim			
1	4,260	0,048	20,870
2	26,898	0,051	27,703
3	31,101	0,052	25,294
4	29,983	0,052	27,267
5	30,564	0,054	27,802
6	30,671	0,055	27,662
7	30,620	0,056	27,644
8	30,613	0,056	27,619
9	30,600	0,056	27,643
10	30,610	0,057	27,662
11	30,617	0,057	27,663
12	30,617	0,057	27,663
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim			
1	4,880	0,678	19,504
2	5,373	2,982	25,189
3	5,515	3,498	24,737
4	5,578	3,572	24,537
5	5,625	3,646	24,403
6	5,663	3,679	24,296
7	5,696	3,700	24,206
8	5,724	3,710	24,133
9	5,748	3,717	24,072
10	5,768	3,720	24,021
11	5,785	3,722	23,979
12	5,799	3,723	23,943

TABLO 10: KATILIM BANKALARI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRIŞTIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: FAİZ ORANI)

Ay	Tüketici Fiyat Endeksi	Sanayi Üretim Endeksi	Reel Efektif Döviz Kuru
Doğrusal VAR			
1	0,091	0,690	11,331
2	4,464	0,463	12,482
3	5,275	0,395	12,224
4	5,283	0,372	12,277
5	5,284	0,359	12,289
6	5,284	0,355	12,287
7	5,284	0,352	12,283
8	5,284	0,351	12,281
9	5,284	0,351	12,279
10	5,284	0,351	12,278
11	5,284	0,351	12,276
12	5,284	0,352	12,275
Faiz Oranının Yüksek Olduğu Rejim			
1	21,811	0,015	9,392
2	15,537	0,376	10,857
3	16,078	0,468	10,422
4	16,786	0,517	11,030
5	16,823	0,537	11,173
6	16,845	0,538	11,166
7	16,856	0,545	11,162
8	16,862	0,545	11,158
9	16,865	0,546	11,160
10	16,867	0,546	11,162
11	16,868	0,547	11,163
12	16,865	0,547	11,163
Faiz Oranının Düşük Olduğu Rejim			
1	4,883	2,702	8,761
2	5354	1,943	8,374
3	5,510	1,684	8,295
4	5,580	1,566	8,229
5	5,627	1,506	8,173
6	5,664	1,474	8,129
7	5,695	1,456	8,093
8	5,720	1,445	8,064
9	5,742	1,439	8,039
10	5,760	1,435	8,019
11	5,776	1,433	8,002
12	5,789	1,432	7,988

TABLO 11: FAİZ ORANINDA MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MEVDUAT BANKALARI KREDİLERİ İLE KATILIM BANKALARI KREDİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRIŞTIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: ENFLASYON ORANI)

Ay	Mevduat Bankaları Kredileri	Katılım Bankaları Kredileri
Doğrusal VAR		
1	0,584	0,102
2	1,857	0,260
3	1,941	0,261
4	1,957	0,283
5	1,985	0,302
6	2,079	0,314
7	2,170	0,323
8	2,263	0,340
9	2,337	0,349
10	2,412	0,357
11	2,481	0,364
12	2,550	0,371
Enflasyon Oranının Yüksek Olduğu Rejim		
1	2,463	0,018
2	3,717	0,660
3	3,568	0,651
4	3,533	0,649
5	3,522	0,661
6	3,632	0,661
7	3,679	0,662
8	3,747	0,662
9	3,779	0,663
10	3,828	0,663
11	3,863	0,663
12	3,907	0,663
Enflasyon Oranının Düşük Olduğu Rejim		
1	0,389	1,634
2	2,169	1,693
3	2,424	1,866
4	2,476	1,982
5	2,533	2,082
6	2,596	2,168
7	2,655	2,246
8	2,707	2,313
9	2,754	2,373
10	2,795	2,425
11	2,832	2,472
12	2,865	2,513

TABLO 12: MEVDUAT BANKALARI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRIŞTIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: ENFLASYON ORANI)

Ay	Tüketici Fiyat Endeksi	Sanayi Üretim Endeksi	Reel Efektif Döviz Kuru
Doğrusal VAR			
1	1,753	0,274	21,942
2	13,449	0,323	31,347
3	17,079	0,328	30,052
4	17,094	0,306	30,331
5	17,123	0,310	30,505
6	17,130	0,305	30,482
7	17,127	0,308	30,470
8	17,133	0,307	30,462
9	17,136	0,310	30,457
10	17,136	0,310	30,457
11	17,136	0,312	30,455
12	17,136	0,313	30,454
Enflasyon Oranının Yüksek Olduğu Rejim			
1	2,921	4,366	0,253
2	22,503	4,801	1,700
3	27,378	4,912	2,063
4	27,218	4,883	2,062
5	27,275	4,940	2,070
6	27,300	4,924	2,073
7	27,293	4,945	2,079
8	27,298	4,937	2,079
9	27,297	4,948	2,080
10	27,297	4,943	2,080
11	27,297	4,949	2,080
12	27,297	4,947	2,081
Enflasyon Oranının Düşük Olduğu Rejim			
1	0,389	0,282	2,279
2	2,169	2,001	1,509
3	2,424	2,029	1,308
4	2,476	2,041	1,226
5	2,533	2,045	1,183
6	2,596	2,045	1,162
7	2,655	2,045	1,151
8	2,707	2,045	1,145
9	2,754	2,046	1,141
10	2,795	2,046	1,140
11	2,832	2,046	1,139
12	2,865	2,046	1,138

TABLO 13: KATILIM BANKALARI KREDİLERİNDE MEYDANA GELEN BİR STANDART SAPMALIK ŞOKUN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK VARYANS AYRIŞTIRMASI (EŞİK DEĞİŞKENİ: ENFLASYON ORANI)

Ay	Tüketici Fiyat Endeksi	Sanayi Üretim Endeksi	Reel Etketif Döviz Kuru
Doğrusal VAR			
1	0,091	0,690	11,331
2	4,464	0,463	12,482
3	5,275	0,395	12,224
4	5,283	0,372	12,277
5	5,284	0,359	12,289
6	5,284	0,355	12,287
7	5,284	0,352	12,283
8	5,284	0,351	12,281
9	5,284	0,351	12,279
10	5,284	0,351	12,278
11	5,284	0,351	12,276
12	5,284	0,352	12,275
Enflasyon Oranının Yüksek Olduğu Rejim			
1	0,263	2,091	15,436
2	18,582	1,502	22,174
3	22,328	1,520	21,562
4	22,192	1,446	22,061
5	22,283	1,412	22,148
6	22,322	1,410	22,151
7	22,319	1,400	22,150
8	22,319	1,399	22,149
9	22,320	1,396	22,149
10	22,320	1,397	22,149
11	22,320	1,396	22,149
12	22,320	1,397	22,149
Enflasyon Oranının Düşük Olduğu Rejim			
1	0,239	0,176	4,946
2	1,703	0,273	4,429
3	1,722	0,279	4,477
4	1,721	0,287	4,453
5	1,721	0,292	4,436
6	1,720	0,294	4,422
7	1,720	0,295	4,410
8	1,719	0,295	4,400
9	1,719	0,296	4,392
10	1,719	0,296	4,384
11	1,719	0,296	4,377
12	1,719	0,296	3,472

7. SONUÇ

Küresel finansal piyasalardaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye ekonomisinde de katılım bankacılığının payı artmaktadır. Yükselişte olan bu bankaların para politikasındaki değişimlerden ölçüde etkilendiğinin analiz edilmesi, söz konusu bankaların finansal istikrar, para politikası ve bankacılıkta risk yönetimi üzerindeki etkilerinin tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Teorik olarak, katılım bankalarının faizsiz bankacılık işlemlerini yürütmelerinden dolayı faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmemesi beklenirken, literatürdeki çalışmaların çoğundan elde edilen bulgular bu durumun geçerli olmadığını göstermektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Türk bankacılık sisteminde geleneksel ve katılım bankalarının para politikasındaki değişimlere verdikleri tepkileri incelemek ve katılım bankalarının da geleneksel bankalar gibi, parasal aktarım mekanizması kredi kanalında aktif olup olmadığını; diğer bir ifadeyle, katılım bankalarının, kredi aktarım mekanizmasında tamamlayıcı veya alternatif bir rol üstlenip üstlenmediklerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda 2016 Ocak-2019 Ekim dönemi için geleneksel bankalar ve katılım bankalarının kredi hacimleri dikkate alınmıştır. Aynı zamanda, söz konusu bankaların para politikasındaki değişimlerden etkilenme dereceleri, daraltıcı ve genişletici para politikası rejimleri ve yüksek ve düşük enflasyon rejimleri açısından araştırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, daraltıcı para politikası dönemlerinde faiz oranındaki beklenmeyen değişimlerin neden olduğu şok karşısında mevduat bankaları kredileri ile katılım bankaları kredileri azalmış, genişletici para politikası dönemlerinde ise söz konusu azalma mevduat bankaları kredilerinde uzun süre devam ederken, katılım bankalarında çok kısa sürmüştür.

Mevduat bankaları kredilerinde beklenmeyen değişimlerin neden olduğu şok, gerek daraltıcı gerekse genişletici para politikası dönemlerinde Tüketici Fiyat Endeksini arttırmış, reel döviz kurunun değer kaybetmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, sanayi üretim endeksi söz konusu şoktan daraltıcı para politikası dönemlerinde anlamlı bir şekilde etkilenmezken, genişletici para politikası dönemlerinde artan ve azalan bir seyir izlemiştir. Katılım bankaları kredilerindeki şokun Tüketici Fiyat Endeksi ve reel efektif döviz kuru üzerindeki etkileri daraltıcı para politikası dönemlerinde negatifken, genişletici para politikası dönemlerinde Tüketici Fiyat endeksini etkilememekte, reel efektif döviz kuru üzerindeki negatif etkisi ise daha kısa sürmektedir. Sanayi üretim endeksi ise söz konusu şoktan daraltıcı para politikası dönemlerinde anlamlı bir şekilde etkilenmezken, genişletici para politikası dönemlerinde eş zamanlı olarak arttırdıktan sonra etkisi hemen ortadan kalkmıştır.

Enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde, faiz oranındaki şok gerek mevduat bankaları kredileri gerekse katılım bankaları kredilerini azaltıcı bir etki yapmakla birlikte, bu etki katılım bankaları kredilerinde daha kısa sürmektedir. Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ise, mevduat bankaları kredilerini, enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde olduğu gibi, daraltmakta; bunun aksine, katılım bankaları kredileri genişlemiştir.

Enflasyon oranının yüksek olduğu rejimde, mevduat bankaları kredilerindeki beklenmeyen değişimler Tüketici Fiyat Endeksini arttırmıştır. Bununla birlikte, reel efektif döviz kurunu azaltmış,

sanayi üretim endeksi üzerinde ise anlamlı bir etkisine rastlanılmamıştır. Katılım bankaları kredilerinde meydana gelen şok ise Tüketici Fiyat Endeksi ve reel efektif döviz kuru üzerinde, mevduat bankaları kredilerindeki şoka benzer bir etki yapmış, sanayi üretim endeksini ise eş zamanlı olarak arttırmıştır. Enflasyon oranının düşük olduğu rejimde ise mevduat bankaları kredilerindeki şokun etkisi Tüketici Fiyat Endeksi ve reel efektif döviz kuru üzerinde benzer etki yaparken, bu etki daha kısa sürmüştür, sanayi üretim endeksi ise eş zamanlı olarak yükselmiştir. Katılım bankaları kredilerindeki beklenmeyen değişimler karşısında Tüketici Fiyat Endeksi, enflasyon oranının yüksek olduğu dönemin aksine, azalmış; reel efektif döviz kuru sadece ilk ay azalmıştır. Elde edilen bulgular Rosly⁶⁰ (1999), Haron ve Ahmad⁶¹ (2000), Kasri ve Kassim⁶² (2009), Kassim⁶³ vd. (2009), Zainol ve Kassim⁶⁴ (2010), Macit⁶⁵ (2012), Arslan ve Ergeç⁶⁶ (2013) çalışmalarını desteklemektedir.

Katılım bankalarının faiz oranına duyarlılığı başarılı bir para politika tasarımı dikkate alınmalıdır. Elde edilen bu sonuç aynı zamanda risk yönetimi açısından da oldukça önemlidir. Teorik beklentilerin aksine, katılım bankaları da faiz oranlarındaki şoklardan etkilenmekte ve faiz oranı riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Merkez Bankası toplam talebi kredi aracılığıyla etkilemek istediğinde, bankalar para politika araçlarındaki değişimlere tepki göstermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye’de parasal aktarım mekanizması kredi mekanizmasının işlediğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, merkez bankası tarafından gecelik borçlanma faiz oranında yapılan artış hem geleneksel hem de katılım bankalarının kredi hacminde azalmaya neden olmaktadır.

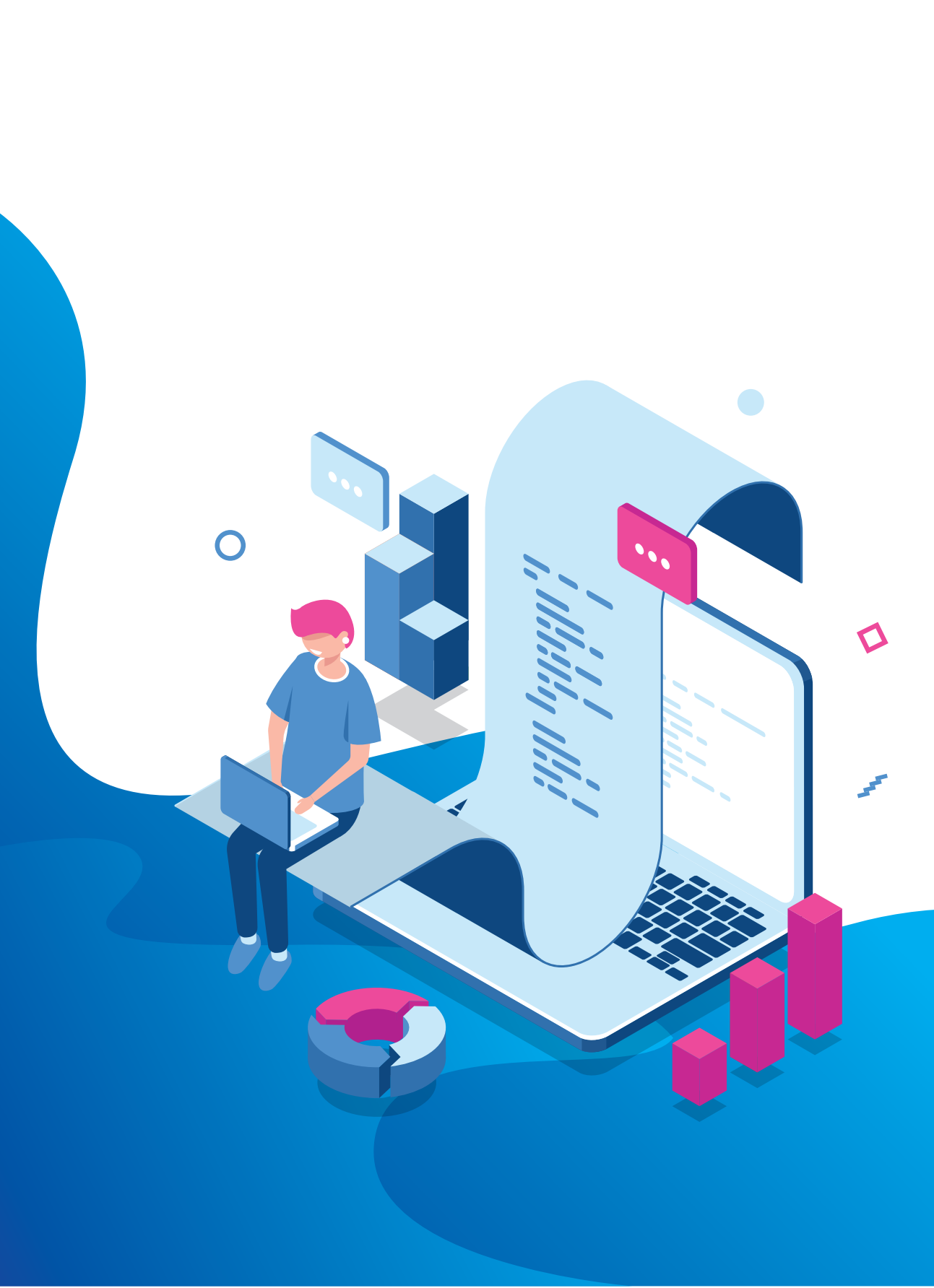
Elde edilen sonuçlara göre, katılım bankaları kredi kanalının geleneksel bankalar kredi kanalı kadar aktif olduğu ifade edilebilir. Buna göre, para politikası tasarımı, merkez bankası katılım banka finansmanını, parasal aktarım mekanizması kredi kanalının alternatifi veya tamamlayıcısı olarak göz önüne alabilir.

KAYNAKLAR

- Agung, J. (1998). Financial deregulation and the bank lending channel in developing countries: the case of Indonesia. *Asian Economic Journal*, 12(3),273-294.
- Ahmad, S. (2008). Monetary transmission mechanism in Fiji and PNG. *International Research Journal of Finance and Economics*, 15,284-290.
- Altunbaş, Y., Fazylov, O., Molyneux, P. (2002). Evidence on the bank lending channel in Europe. *Journal of Banking & Finance*, 26, 2093-2110
- Arena, M., Reinhart, C., Vázquez, F. (2006). The lending channel in Emerging Economies: Are Foreign Banks Different?, *National Bureau of Economic Research, Cambridge: MA.*, Working Paper No. 12340
- Bernanke, B. S., Blinder, A. (1992). The Federal funds rate and the channels of monetary transmission. *The American Economic Review*, 82, 901-921.
- Bhaumik, S.K., Dang, V., Kutan, A.M., (2011). Implications of bank ownership for the credit channel of monetary policy transmission: Evidence from India. *Journal of Banking and Finance*, 35, 2418-2428
- Brissmis, S. N., Kamberoglou, N. C., Simigiannis, G. T. (2001). Is there a bank lending channel of monetary policy in Greece? Evidence from bank level data. *European Central Bank* , Working Paper No.104
- Cecchetti, G. S. (1999). Legal structure, financial structure, and monetary policy transmission mechanism. *FRBNY Economic Policy Review* 5 (2), 9–28.
- Cetorelli, N., ve Goldberg, L. S. (2008). Banking globalization, monetary transmission, and the lending channel. Working Paper No. 14101, National Bureau of Economic Research, Cambridge: MA.
- Cevik, S, ve Charap, J. (2011). The behavior of conventional and Islamic bank deposit returns in Malaysia and Turkey. *IMF Working Paper* No. WP/11/15
- Chong, B. S.; Liu, M.-H. (2009) Islamic banking: Interest-free or interest-based?, *Pacific-Basin Finance Journal*, 17, 125–44.
- Di Mauro, F.; Pierluigi C., Stéphane C., Angel, D. M. Lauren Ho, Baljeet K. G., Sergio M., Steven O.; Sajjad Z. (2013). Islamic finance in Europe. *ECB Occasional Paper Series* No. 146.
- E. H. Ergeç; Arslan, b. G (2013). Impact of interest rates on Islamic and conventional banks: the Case of Turkey. *Applied Economics*, 45(17), 2381-2388
- El-Ghattis, N. (2011). Islamic banking's role in economic development: Future outlook, Erişim adresi: www.cba.edu.kw/wtoug/download/conf4/nedal.pdf
- Fatih, M. (2012). Who responds more to monetary policy, conventional banks or participation banks? *Journal of Economics and Finance Adm. Sci*, 17(33),10-14
- Gambacorta, L. (2005). Inside the bank lending channel. *European Economic Review*, 49,1737-1759.
- Gertler, M., ve Glichrist, S. (1993). The role of credit market imperfections in the monetary transmission mechanism: Arguments and evidence. *Scandinavian Journal of Economics*, 95 (1), 43-64.
- Haron, S., ve Ahmad, N. (2000). The effects of conventional interest rates and rate of profits on funds deposited with Islamic banking system in Malaysia, *International Journal of Islamic Financial Services*, 1, 1–7

- Huang, L. V., ve Pfau, W. D. (2008). VAR analysis of the monetary transmission mechanism in Vietnam. *Vietnam Development Forum*, Working Paper No. 081
- Ibrahim, M. (2005). Sectoral effects of monetary policy: Evidence from Malaysia. *Asian Economic Journal*, 19 (1), 83-102.
- Ibrahim, M., ve Sukmana, R. (2011). Dynamics of Islamic financing in Malaysia: Causality and Innovation Accounting. *Journal of Asia-Pacific Business*, 12, 4-49.
- Karim, M. Z. A., Harif, A. A. M., Adziz, A. (2006). Monetary policy and sectoral bank lending in Malaysia. *Global Economic Review*, 35 (3), 303-326
- Kashyap, A. K., ve Stein, J. C. (1997). What do a million observations on banks say about the transmission of monetary policy? *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 6056,
- Kashyap, A.K., ve Stein, J.C., (2000). What do a million observations on banks say about the transmission of monetary policy. *American Economic Review* 90, 407-428.
- Kasri, R. A., Kassim, S Hj. (2009) Empirical determinants of saving in the Islamic banks: Evidence from Indonesia. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 22, 181-201
- Kassim, S. (2006). Bank lending and the transmission of monetary policy in Malaysia. Unpublished Doctoral Dissertation, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur.
- Kassim, S., ve Majid, M. S. A. (2009). The role of bank loans and deposits in the monetary transmission mechanism in Malaysia. *The International Journal of Banking and Finance*, 6 (2), 37-59
- Kassim, S., Majid, M. A., Yusuf, R. M. (2009) Impact of monetary policy shocks on conventional and Islamic banks in a dual banking system: Evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30, 41-58.
- Katılım Bankacılık Sistemi. Erişim adresi: file:///C:/Users/ASUS/Desktop/katilim%20bankaciligi/Katilim-Bankaciligi-Sistemi.pdf
- Khan, A. (1985). Adjustment mechanism and the money demand function in Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 20, 257-261.
- Khan, M. S., & Mirakhor A. (1992). Islam and the economic system. *Review of Islamic Economics*, 2(1), 1-29.
- Khan, A. K., T. Khanna. (2012). Is Faith a luxury for the rich? Examining the influence of Religious Beliefs on Individual Financial Choices. In *Building Bridges Across Financial Communities: The Global Financial Crisis, Social Responsibility, and Faith-Based Finance*, ed. S. N. Ali. Cambridge, MA: Harvard Law School
- Khatat, M. E. H. (2016). Monetary Policy in the presence of Islamic banking. *IMF working paper*.
- Kia, A., Darrat, A. F. (2007) Modeling money demand under the profit-sharing banking scheme: evidence on policy invariance and long-run stability, *Global Finance Journal*, 18, 104-23
- Kishan, R.P., ve Opiela, T.P. (2000). Banks size, bank capital and bank lending channel. *Journal of Money, Credit and Banking* 32, 121-141.
- Kishan, R.P., ve Opiela, T.P., (2006). Bank capital and loan asymmetry in the transmission of monetary policy. *Journal of Banking and Finance* 30, 259-285.

- Lee, J. & M.C. Strazicich (2003), "Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks, *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Macit, F., 2012. Does bank ownership affect the credit channel of monetary policy. *Suleyman Sah University*, Working Paper.
- Mishkin, F. S. (1996). The channels of monetary transmission: Lessons for monetary policy. *Banque de France Bulletin Digest*, 27, 33-44.
- Peek, J., ve Rosengren, E., (1996). Bank regulation and the credit crunch. *Journal of Banking and Finance* 19, 679-692.
- Ramlogan, C. (2004). The transmission mechanism of monetary policy: Evidence from the Caribbean. *Journal of Economic Studies*, 31 (5), 435-447
- Rosly, S. (1999). Al-bay bithaman ajil financing: Impacts on Islamic banking performance, *Thunderbird International Business Review*, 41, 461-80
- Said, F. F., ve Ismail, A. G. (2005). Are asset size and capital strength matters in influencing the Bank-lending Channel? *Working Paper in Islamic Economics and Finance* No. 0502, Islamic Economic and Finance Research Group
- Said, F. F., ve Ismail, A. G. (2007). How does the changes in monetary policy affect lending behavior of Islamic banking in Malaysia? *Journal Ekonomi Pembangunan*, 12 (3), 163-177.
- Sayuti, Wisam R. A. (2009). *Monetary policy transmission through bank lending in a small open economy: A structural VAR approach for the case of Malaysia*. Unpublished Master Dissertation, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur
- Stein, J.C., (1998). An adverse-selection model of bank asset and liability management with implications for the transmission of monetary policy. *RAND Journal of Economics*, 29 (3), 466-486
- Sukmana, R., ve Kassim, S. (2010). Roles of the Islamic banks in the monetary transmission process in malaysia. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3 (1), 7-19.
- Toumi, K., ve Viviani, J. L. (2009) Islamic banks exposure to displaced commercial risk: Identification and measure, *Meeting Paper in CR2M in University of Montpellier*. Available at <http://www.cr2m.net/meetings/TOUMIVIVIANI.pdf>.
- Tsay, R.S. (1998), "Testing and Modeling Multivariate Threshold Models", *Journal of the American Statistical Association*, 93(443), 1188-1202.
- Yazdan, G., ve Farahani M. Dastan, (2013). Analysis of Islamic banks' financing and economic growth: a panel cointegration approach. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(2), 156 - 172
- Zaheer, S.; Ongena, S.; van Wijnbergenc, S. J. G. (2011). The transmission of monetary policy through conventional and Islamic banks.
- Zainol, Z., ve Kassim, S. H. (2010). An analysis of Islamic banks' exposure to rate of return risk. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 31, 59-84
- Zamrah, H., ve Majid, M. S. A. (2011). The importance of the Islamic banks in the monetary transmission mechanism in Malaysia. *8th International Conference on Islamic Economics and Finance*.

**MÜŞTERİLERİN
BANKA TERCİHLERİNİ
RASYONELLEŞTİRME
GEREKÇELERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA:
DİYANET PERSONELİ ÖRNEĞİ**

YASEMİN KATIRCI

MÜŞTERİLERİN BANKA TERCİHLERİNİ RASYONELLEŞTİRME GEREKÇELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DİYANET PERSONELİ ÖRNEĞİ

Özet

Faiz, insanlar arasında adaletsizliğe sebep olması nedeniyle geçmişten günümüze tüm dinlerde yasaklanmıştır. İslamiyet'e göre alışveriş helal, faiz ise haramdır. Allah Kur'an-ı Kerim'de faizden sakınmayanların Allah'a ve Resulüne (sav) savaş açtıklarını; ayrıca ahirette kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacaklarını haber vermektedir.

Yapılan bazı çalışmalarda, temel görevi İslam dinini en iyi şekilde insanlara anlatmak olan Diyanet personelinin faiz hassasiyeti incelenmiştir. Faizin haram olduğunu bilmelerine rağmen Diyanet personelinin bir kısmının faizli işlem yapmaktan kaçınmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamız hassasiyet eksikliğinin gerekçelerini ortaya koymak üzerine kurgulanmıştır.

Diyanet personelinin faiz konusunda hassasiyetinin beklenenden daha az bulunduğu verisinden yola çıkarak, bunun akli gerekçelerini ve rasyonelitesini ortaya koymak bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Diyanet personelinin banka tercih nedenlerini rasyonelize etme gerekçelerini ortaya koymaktır. Literatür incelendiğinde Diyanet personelinin banka tercih gerekçelerini inceleyen herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı belirtilebilir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde müşteri kavramından bahsedilmiştir. Müşterinin gruplanması anlatılmış ve müşteri memnuniyeti kavramı üzerinde durulup açıklanmıştır. İkinci bölümde müşterilerin banka tercihlerini etkileyen faktörler ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Sakarya'nın çeşitli ilçelerinden seçilen farklı görevlerdeki 35 Diyanet personeli ile öncelikle anket uygulaması, ardından derinlemesine mülakat yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler ışığında çalışmanın değerlendirmesi yapıp gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diyanet Personeli, Faiz, Banka, Tercih, Rasyonelleştirme

AN INVESTIGATION ON REASONS OF CUSTOMERS TO RATIONALIZE THEIR BANKING PREFERENCE: RELIGIOUS AFFAIRS ADMINISTRATION EMPLOYEES CASE

Abstract

From past to present interest is forbidden in all religions because of being the reason of injustice. According to Islam, trading is permitted but interest is forbidden. In Quran Allah informs that those who don't avoid from interest are combatting to Allah and His Messenger (pbuh) and those who consume interest cannot stand [on the Day of Resurrection] except as one stands who is being beaten by Satan into insanity.

In some researches, the interest sensitivity of the Religious Affairs Administration employees, whose principal duty is explaining Islam in their best, is analyzed and it is found out that in spite of knowing that interest is forbidden, some employees don't avoid from doing transactions that include interest. In this context, this article is built on finding out the reasons of this lack of interest sensitivity.

Based on the information that interest sensitivity of Religious Affairs Administration employees is less than expected, to find out its mental reasons and rationality is the subject of this thesis.

The goal of this study is to put forth the reasons of bank preferences of the Religious Affairs Administration employees'. When the literature is analyzed there is no study on it. In this point of view, it can be signified that this thesis will contribute to the literature.

In this three part study the concept of "customer" is emphasized in the first part. Also grouping of customers is explained and the notion "customer satisfaction" is emphasized and explained. In the second part, the factors that affect customers' bank preferences are handled and explained. In the third part, a survey is done with the 35 employees of Presidency of Religious Affairs that chosen from Sakarya and from different departments, then in depth interview is realized with them. In result section, this study is evaluated and it includes some offers to the next studies in the future according to the data that obtained.

Key Words: *Religious Affairs Administration Employees, Interest, Bank, Preference, Rationalize*

GİRİŞ

Finans sektöründe banka sayısının fazla olması, bankalar arasındaki rekabetin günden güne artmasına neden olmaktadır. Bu durum müşteri beklentilerine daha iyi cevap veren bankaları rakiplerine oranla daha fazla tercih sebebi yapmaktadır. Artan rekabete uyum sağlayıp pazar varlığını korumayı hedefleyen bankalar, müşteri tercihlerini belirleyen faktörleri ve bu faktörlerin etkin olma derecelerini bilme ihtiyacı duymaktadır.

Günümüzde birer tüketici olarak mudiler, bankaları çeşitli özellikleri açısından değerlendirmektedir. Bunlar arasında en başta banka kaynaklı diye nitelendirdiğimiz ürünler, hizmetler, personel kaynaklı nedenler, promosyonlar, kampanyalar marka algısı, ulaşılabilirlik, güven, sosyal sorumluluk hizmetleri yer almaktadır. Ayrıca kişinin tercihlerinin belirlenmesinde geçmişte yaşadığı deneyimleri ile psikolojik yapısını bütünleştirmesi de önemli rol oynar. Bunun yanında mudinin dini inançları ile sosyal, ekonomik, politik, siyasi konjonktür, medya ve reklamlar da tercihlerin şekillenmesinde etkilidir.

Tüm bu iç ve dış etmenlerle beraber mudiler bankaların sunmuş oldukları ayırt edici özellikleri değerlendirerek tercihlerini kendilerine maksimum yarar sağlayacağına inandıkları bankadan yana yapacaklardır. Bu bağlamda faiz kullanmanın kesinlikle yasak olduğu bir din olan İslam dinini temsil eden ve onu insanlara anlatan Diyanet personelinin faiz konusunda hassas olması beklenmektedir. Yapılan araştırmalar ise bir kısım Diyanet personelinin yeterince hassas olmadığını ve haram olduğunu bile bile faiz kullandığını göstermektedir.¹ Bu durum zihinlerde soru işaretleri ve çelişkilere neden olmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Diyanet personelinin faizsiz işlem yapan katılım bankaları yerine açıkça faizli işlem yaptığını ifade eden geleneksel bankaları tercih etme ve bu bağlamda faize yönelme sebeplerini tespit etmek ve bunu gerekçeleriyle ortaya koymaktır.

Literatür incelendiğinde bu alanda herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Literatürde yer alan bu boşluğu doldurmak amacıyla müşterilerin banka tercihleri bağlamında Diyanet personelinin katılım bankası yerine geleneksel banka kullanmaya, diğer bir ifade ile faize iten sebepler araştırmamız için motivasyon olmuştur.

Çalışmamız, İslam dininin temellerinden olan bir yasağın ifasını yani faizi İslam dinini tebliğle görevli kişiler olan Diyanet personeli üzerinden ampirik olarak araştırıp literatüre özgün ve önemli katkı sağlayacaktır.

1 Kızıltepe, 2017

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. MÜŞTERİ KAVRAMI

Müşteri kelimesi Arapça kökenli اشتري kelimesinden türetilmiştir. Sözlükte mal ve hizmetler için ödeme yapan kişi olarak tanımlanmıştır.⁵⁵ Müşteri ayrıca üretilen mal ve hizmetin ulaştığı son nokta olarak kabul edilir.⁵⁵

Müşteriye ürün ya da hizmet sunumu yapılır. Müşterinin ürün ya da hizmetten yararlanmaya devam etmesi memnun ve tatmin olmasına bağlıdır. Bunu sağlamak için de müşteri doğru tanınmalı ve doğru anlaşılmalıdır. Bu bağlamda müşteri hakkında bilgi toplanmalı ve müşterinin ne istediğine önem verilmelidir.

1.2. MÜŞTERİNİN GRUPLANDIRILMASI

Günümüzde müşteri yalnızca parayı ödeyen kişi değildir. Bir kurumun ürün veya hizmetinden etkilenen herkes o kurumun müşterisi olarak kabul edilmektedir.⁴ Bir kişi herhangi bir kurumun tek bir bölümünün dahi çıktısından faydalansa o kurumun müşterisi konumundadır. Bu bağlamda müşteri kavramının tanımı ve sınırları biraz genişlemiştir.

Literatürde müşteri kavramı iç müşteri ve dış müşteri olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.

1.2.1. İç Müşteri

İşletme çalışanları ürettikleri ürün ya da hizmetin çıktısını girdi olarak da kullanabilirler. Bu durum onları çalıştıkları işletmenin müşterisi yapar ve “iç müşteri” olarak adlandırılırlar.⁵

İç müşteri kavramına göre işletmedeki her birey bir diğer çalışanı işletmenin müşterisi olarak görür. Kurumun tedarikçileri, çalışanları, yöneticileri aynı zamanda işletmenin iç müşterileridir.

1.2.2. Dış Müşteri

İşletmenin ürettiği mal ve hizmetleri bir bedel karşılığında satın alıp kullanan genel müşteri profili “dış müşteri” olarak adlandırılır.⁶ Dış müşteri olarak adlandırılan müşteriler, işletmenin elemanı olmayıp üretilen mal veya hizmetten etkilenen kişilerdir.

Ürün veya hizmet sunumu yapan işletmenin dış müşterilerle olan ilişkilerinde etkili iletişim dili kullanması, onların istek ve beklentilerini dinlemesi, varsa şikayetlerine kulak vermesi gerekmektedir. Ayrıca Ersen’in de belirttiği gibi işletmeler, gerektiğinde müşterilerle anlaşmaya varmak amacıyla

2 *İktisat Terimleri Sözlüğü*, 2011, s. 308

3 Cici Karaboğa, 2018, s. 78

4 Taşkın, 2000, s. 19

5 Cici Karaboğa, 2018, s. 98-99

6 Cici Karaboğa, 2018, s. 100

yeterli esnekliği sağlayabilmeli, sonuçları değerlendirip ölçebilmeli ve hata düzeyini sıfıra indirebilmek gayesiyle gerekli düzenlemeleri yapabilmelidir.⁷

1.3. MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ KAVRAMI

Küresel dünyada işletmeler arasındaki rekabet günden güne artmakta ve işletmeler rekabete uyum sağlayıp varlıklarını devam ettirebilmek için yoğun bir efor sarf etmek zorunda kalmaktadır. Bilgi ve teknoloji konusunda birbirleriyle yarışan işletmeler sağladıkları müşteri memnuniyetiyle rekabet üstü bir ayrıcalık kazanmaktadır. Bu bağlamda müşteri memnuniyeti işletmeleri diğer işletmelerden ayıran temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müşterinin baştaki gereksinim ve beklentilerinin sunulan ürün ve hizmet sonucunda olumlu karşılanması ve kaliteli algılanması ile neticelenen duygu durumuna memnuniyet, olumsuz karşılanması ve kalitenin beklentilerin altında olması ile neticelenen duygu durumuna ise memnuniyetsizlik denir.⁸

İşletmenin ürün ve hizmetlerinden tatmin olan bir müşteri; ihtiyaç durumunda tekrar aynı işletmeyi kullanmak isteyecek ve memnuniyeti arttıkça süreç içerisinde o işletmenin müşterisi olacaktır. Sürekli memnun olan bir müşteri zamanla sadık müşteri haline dönüşecektir.

1.4. MÜŞTERİ SADAKATI

Sadakat, dış etkenlerden ve rakip işletmelerin pazarlama faaliyetlerinden etkilenmeden süregelen bir alışkanlık halidir. Sadık bir müşteri aradığı marka ürünün kalmaması durumunda alternatif markanın ürünleriyle ilgilenmez ve başka bir ürün tercih etmez. İhtiyaç halinde kendisi için önem taşıyan ürün veya hizmeti daima aynı yerden satın alma eğilimi gösterir.

Richard L. Oliver sadakati, müşteri tarafından tercih edilen ürün veya hizmetin ileriki zamanlarda da devamlı tercih edilerek satın alınması ve böylece yinelenen satın alma davranışı ile oluşan derinlemesine bir bağlılık hali olarak tanımlamıştır.⁹

Memnuniyet ile sadakat kavramı arasında ilişki vardır. Zira bankadan memnun ayrılan müşteriler; bankayı tekrar kullanma eğilimi gösterirler. Bunun sonucunda bankanın daimî müşterisi olma amacıyla bankaya gelme davranışında bulunurlar. Neticede müşteri memnuniyeti zamanla gelişerek müşteri sadakatini doğurur. Bu bağlamda sadakat, müşteri memnuniyetinin davranışa yansıyan boyutudur ve memnun müşterilerin devamlı çıktığı bir yolculuktur.

7 Ersen, 1997, s. 26

8 Bulgurcuoğlu, 2014, s. 58

9 Oliver, 1997, s. 392

2. MÜŞTERİLERİN BANKA TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Müşterilerin bir kısmı, A bankasını tercih ederken diğer kısmı B bankasını tercih edebilir. Müşterilerin benzer özelliklere sahip olduklarında dahi tercihlerinin farklı olması mümkündür.

Müşterilerin banka tercihlerini bir optimizasyon problemi çerçevesinde ele alırsak; müşterilerin amaçları elbette ellerindeki parayı en iyi şekilde değerlendirmek olacaktır. Burada önemli olan nokta müşteriler için en iyi kavramı ile kastedilen şeyin ne olduğudur. Bu bağlamda ekonomistler en iyi kavramı ile tüketici için maksimum faydayı amaçlamışlardır.¹⁰

Müşteriler için maksimum fayda ise yine “en iyi” kavramında olduğu gibi onların bunu zihinlerinde nasıl anlamlandığı ile ilgilidir.

Ayrıca müşteriler banka tercihi için karar verirken çeşitli faktörler tarafından etkilenir. Bu faktörler özetle müşterilerin özellikleri, bankanın özellikleri ve banka personelinin özellikleri olarak üçe ayrılabilir. Ancak sadece bu üç unsur müşterilerin banka tercihlerini anlamlandırabilmek için mümkün görülmemektedir. Bu nedenle müşteri davranışları incelenirken onu etkileyen demografik, kişisel, psikolojik, sosyal, kültürel, durumsal, dinsel, ekonomik, politik, siyasi faktörlerle beraber banka ve personel kaynaklı faktörler de ayrı ayrı sıralanarak detaylı bir şekilde ele alınıp incelenecektir.

3. BANKA TERCİHLERİNİ RASYONELLEŞTİRME GEREKÇELERİ ÜZERİNE DİYANET PERSONELİNİN TUTUMLARININ ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve sunulmuş, ardından problemin belirlenmesi ve sorunun tespitine yönelik kuramsal analiz yapılmıştır. Araştırmanın uygulama bölümünde ise Sakarya ilinde çeşitli birimlerde görev yapmakta olan Diyanet personeli ile yüz yüze anket ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Uygulanan anket ve mülakat neticesinde elde edilen veriler ışığında sonuçlar analiz edilip Diyanet personelinin banka tercihlerini rasyonelleştirme gerekçeleri tespit edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada toplumda dinin öncüleri olarak görülen ve İslam'ı tebliğ vazifesini üstlenen Diyanet personellerinin banka tercihleri rasyonelleştirilmiş ve katılım bankası yerine niçin geleneksel banka kullanmayı tercih ettikleri gerekçelendirilmiştir. Araştırma yalnızca Sakarya ilinde Diyanet personeli olarak görev yapmakta olan 35 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

3.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMESİ

Müşterilerin banka tercihlerini rasyonelleştirme gerekçelerini tespit etmek gayesiyle gerçekleştirildiğimiz yüz yüze anket ve derinlemesine mülakat çalışmamızın ana kütleliğini Sakarya ilinde görev

yapmakta olan Diyanet personeli oluşturmaktadır.

2019 yılı Mayıs ayı verileri incelendiğinde Sakarya ilinde görev yapmakta olan Diyanet personelinin sayısı 2075'tir.¹¹

Araştırma süresinin kısıtlı olması ve yüksek maliyete sebep olacağı gerekçesiyle ana kütlenin bütününe ulaşmak mümkün değildir. Bundan dolayı Sakarya ilindeki Diyanet personeli arasından ana kütleyi temsil ettiğine inandığımız örnek bir kitle oluşturulmuştur. Oluşturulan kitlenin belirlenmesinde "amaçlı örnekleme" yöntemlerinden olan "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" tekniği kullanılmıştır. Bu teknik olasılık hesabına dayanmamaktadır ve evrenin tamamına ulaşmanın kısıtlı kaynaklar nedeniyle mümkün olmadığı sosyal bilim araştırmalarında sıkça kullanılmaktadır.

Örneklemin belirlenmesinde Diyanet personelinin sayısı, cinsiyeti ve çalıştığı birimler ile görev yaptıkları ilçeler dikkate alınmıştır.

3.4. ARAŞTIRMANIN KATILIMCI PROFİLİ

Araştırmada Sakarya ilindeki Adapazarı, Serdivan, Akyazı, Erenler, Hendek, Arifiye, Ferizli, Karapürçek olmak üzere 8 farklı ilçeden sadece geleneksel banka kullanan, sadece katılım bankası kullanan ve hem geleneksel hem de katılım bankası kullanan toplam 35 kişi ile öncelikle yüz yüze anket çalışması yapılmış ardından ise yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinde en kısa görüşme 14 dakika, en uzun görüşme ise 151 dakika sürmüştür. Mülakat sürelerinin toplamı 1332 dakika (22 saat 12 dakika) olup katılımcı başına ortalama 38 dakikalık bir mülakat süresi denk gelmektedir.

35 katılımcının 13'ü İmam Hatip, 13'ü Kur'an Kursu Öğreticisi, 4'ü Müezzin Kayyum, 2'si Şube Müdürü, 2'si Müftü ve 1'i Müftülük İçi Personel pozisyonundadır.

3.5. BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.5.1. Demografik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, Sakarya ili hudutları içinde 8 farklı ilçede yer alan ve araştırmaya katılan 35 Diyanet personelinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim, medeni durum ve çocuk sayısı sunulmaktadır.

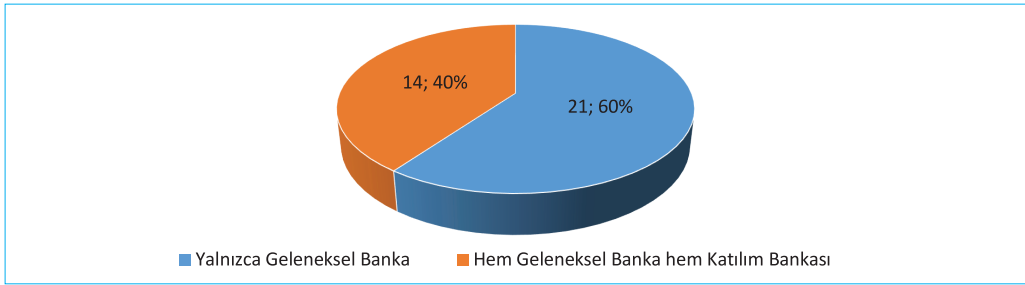
TABLO 1: DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

		Sayı	Yüzde (%)
Yaş	25-33	5	14,28
	34-40	13	37,14
	41-49	13	37,14
	50 ve üzeri	4	11,42
	Toplam	35	100,00
Cinsiyet	Kadın	13	37,14
	Erkek	22	62,85
	Toplam	35	100,00
Eğitim Durumu	Lise	5	14,28
	Ön lisans	19	54,28
	Lisans	10	28,57
	Lisansüstü	1	2,85
	Toplam	35	100,00
Mesleki Deneyim	0-5	3	8,57
	6-10	10	28,57
	11-20	12	34,28
	21-29	7	19,99
	30 ve üzeri	3	8,57
	Toplam	35	100,00
Medeni durum	Bekar	2	5,71
	Evli	31	88,57
	Dul	2	5,71
	Topla	35	100,00
Çocuk sayısı	Yok	4	11,42
	1 tane	5	14,28
	2 tane	7	19,99
	3 tane	10	28,57
	4 ve üzeri	9	25,71
	Toplam	35	100,00

Araştırmaya katılan Diyanet personelinden %14,28'i 25-33 yaş arası, %37,14'ü 34-40 yaş arası, %37,14'ü 41-49 yaş arası ve %11,42'si 50 yaş ve üzeri grupta yer almaktadır. DİB çalışanlarının cinsiyet oranları dikkate alınarak örnek kitlenin belirlendiği çalışmamıza katılan Diyanet personelinin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Buna göre katılımcıların %37,14'ünü kadınlar oluştururken %62,85'ini erkekler oluşturmaktadır. Araştırma katılımcılarının %14,28'i lise, %54,28'i ön lisans, %28,57'si lisans, %2,85'i lisansüstü eğitimden mezun olmuşlardır. Araştırmaya katılan Diyanet personelinin %8,57'si 0-5 yıl arası, %28,57'si 6-10 yıl, %34,28'i 11-20 yıl, %19,99'u 21-29 yıl, %8,57'si 30 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. Araştırmaya katılanların %5,71'i bekar, %88,57'si evli, %5,71'i ise dul katılımcılardan oluşmaktadır. Bu katılımcıların %11,42'sinin hiç çocuğu bulunmamakta, %14,28'inin 1 çocuğu, %19,99'unun 2 çocuğu, %28,57'sinin 3 çocuğu ve %25,71'inin 4 ve üzeri sayıda çocuğu bulunmaktadır.

3.5.2. Katılımcıların Banka ile İlişkilerine Yönelik Bulgular

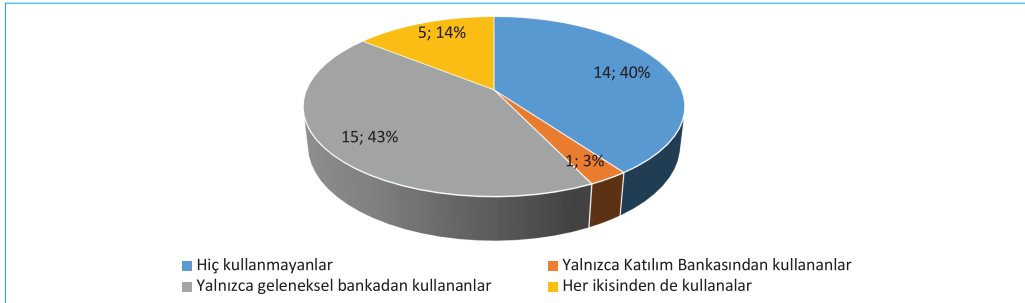
GRAFİK 1: KATILIMCILARIN HİZMET ALDIĞI BANKANIN TÜRÜNE YÖNELİK GÖSTERGELER

Araştırmamıza katılan Diyanet personellerinin maaşlarını geleneksel bankadan almaları sebebiyle tamamının geleneksel bankada hesabı bulunmaktadır. Katılımcıların %40'ı yalnızca geleneksel banka kullanmayı tercih ederken %60'ının hem geleneksel bankada hem de katılım bankasında hesabı bulunmaktadır.

Geleneksel bankanın kredi kartını kullanan ve geleneksel bankadan kredi çekmiş olan katılımcıların ayrıca katılım bankalarında hesaplarının olması manidardır. Yaptığımız mülakatlarda bunun gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

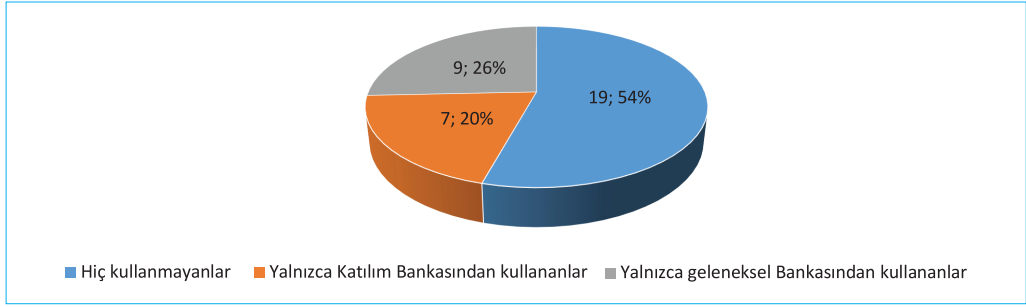
GRAFİK 2: KATILIMCILARIN KREDİ KARTI KULLANIMINA YÖNELİK GÖSTERGELER

Katılımcılara kredi kartı kullanma davranışlarına ilişkin soru yöneltildiğinde katılımcıların %43'ünün yalnızca geleneksel bankanın kredi kartını kullandığı, %40'ının kredi kartı kullanmadığı, %14'ünün hem geleneksel hem de katılım bankasından kredi kartı kullandığı %3'ünün ise yalnızca katılım bankasından kredi kartı kullandığı sonucu elde edilmiştir.

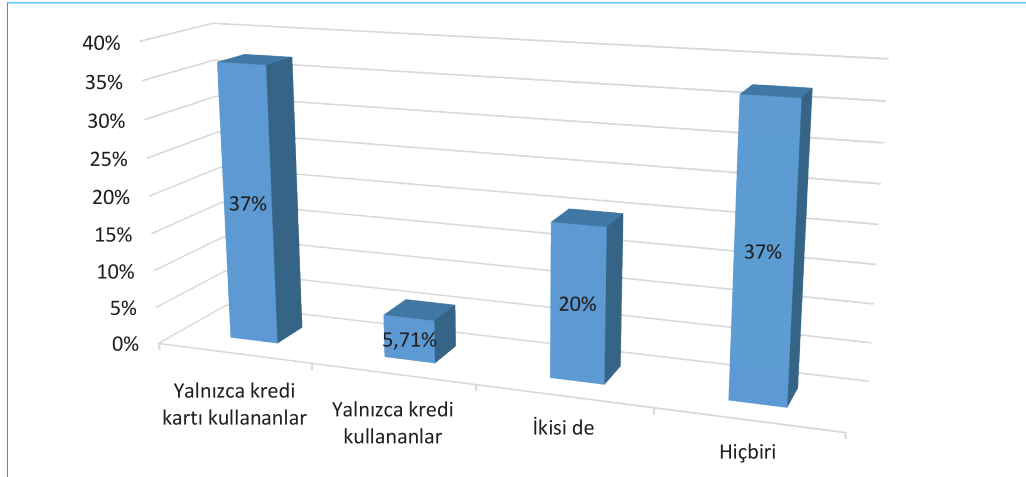
Geleneksel bankanın kredi kartını kullanan katılımcıların tamamı (%100) kartlarının ya şu an maaşlarını almakta oldukları bankadan olduğunu veya geçmişte maaşlarını aldıkları bankaya ait kredi kartı olduğunu ifade etmişlerdir.

GRAFİK 3: KATILIMCILARIN KREDİ KULLANIMINA YÖNELİK GÖSTERGELER

Katılımcılara hayatlarında hiç kredi kullanıp kullanmadıkları sorulmuş; katılımcıların %26'sı yalnızca geleneksel bankadan, %20'si yalnızca katılım bankasından kredi kullandığını, %54'ü ise hiç kredi kullanmadığını ifade etmiştir.

GRAFİK 4: KATILIMCILARIN GELENEKSEL BANKA İLE İLİŞKİLERİNE YÖNELİK GÖSTERGELER

Grafik 4'te görüldüğü üzere katılımcıların %37'si geleneksel bankanın kredi kartını kullanmaktadır. %5,71'i geleneksel bankadan kredi kullanmıştır. %20'si hem geleneksel bankanın kredi kartını kullanmaktadır hem de geleneksel bankadan kredi çekmiştir. Katılımcıların %37'si ise ne geleneksel bankadan kredi çekmiştir ne de geleneksel bankanın kredi kartını kullanmaktadır.

Grafik 4'ten anlaşılacağı üzere araştırmamıza katılan Diyanet personelinin %63'ü geleneksel bankadan kredi çekmekte veya geleneksel bankanın kredi kartını kullanmakta ve yahut her iki işlemi birden yapmaktadır. Bunların hiçbirini yapmadığını ifade eden %37'lik dilimdeki katılımcılar ise havale, EFT veya fatura ödeme gibi bankacılık işlemlerinde maaş almakta oldukları geleneksel bankayı kullandıklarını ifade etmişlerdir.

3.6. ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ VE BULGULARIN ANALİZİ

“Diyanet personeli katılım bankalarının yaptıkları işlemlerde faizsiz olduğuna tam olarak güvenemedikleri için geleneksel bankalara yönelmektedir.” Bu çalışmanın ana hipotezidir. Bu bağlamda 14 hipotez 20 alt hipotez belirlenmiştir. Aşağıda bu hipotezler tek tek ele alınıp incelenmiş ve analiz edilmiştir.

H₁: “Kişiler katılım bankacılığı hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları için geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda K1'in görüşü dikkate değerdir:

K1: “Katılım bankaları hakkında sadece arkadaşların bizlere yapmış olduğu bilgilendirmeler var. Mesela bir arkadaş bankacılık okumuştur. Ona sormuştum, arasındaki fark nedir, diye. Şunu söylemişti; ‘Geleneksel banka ile katılım bankası arasında kanunen veya işletim sistemi olarak hiçbir fark yoktur. Aynı sistem üzerinde çalışıyorlar. Sadece kelimeler üzerinde oynama yapıyor.’ demişti.”

Derinlemesine yapılmış mülakat çalışmaları sonucunda elde edilen verilere göre 35 (%100) katılımcının 17'si (%44,57) katılım bankasının yaptıkları işlemler hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Kâr zarar ortaklığı esasına dayandığını ifade eden 6 (%17,14) katılımcı bulunmaktayken, 5 (%14,28) katılımcı isim olarak bilmese de yöntem olarak murabaha yönteminin kullanıldığını tarif etmiştir. 1 (%2,85) katılımcı geleneksel bankanın aynısı olduğunu ifade etmiştir. 2 (%5,71) katılımcı sorular hakkında kısmen bilgi sahibidir ve 4 (%11,42) katılımcı yeteri derecede bilgi sahibidir. Genel tablo incelendiğinde Diyanet personeli katılım bankalarının çalışma yöntemleri, temel ilkeleri, fon toplama yöntemleri ve fon kullandırma yöntemleri hakkında yeterince bilgi sahibi değildir. Katılımcılardan bazıları çevrelerinden duyma veya güvendikleri kişilerin söylemleriyle katılım bankacılığının kâr zarar esasına göre işlem yaptığını ama bunun ne kadar gerçekçi olduğunu bilmediklerini, bu hususta şüphelerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

H1.1 :“Kişiler katılım bankalarında danışma (fetva) kurulları olduğunu bilmedikleri için geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda K3'ün görüşü dikkate değerdir:

K3: “Haberim yok. Danışıklı dövüş yapıyorlardır. Gelsin benden çeksın diye uğraşıyorlar. Faizi süsleyerek haramı insanlara sevdirmek diyorum ben buna. O da bir tuzaktır. Ona da hiç iyi bakmıyorum.”

Katılımcıların bir kısmı katılım bankalarında fetva kurulu olduğunu hiç bilmediklerini, diğer kısmı ise sadece ismen bilip danışma kurulunun yapısı, işleyişi veya kimlerden oluştuğuna dair herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

35 (%100) katılımcının sadece 10 (%28,57)'u katılım bankalarında danışma (fetva) kurulu olduğunu duyduğunu 25 (%71,43) katılımcı ise mülakat esnasında ilk defa duyduğunu beyan etmiştir. Danışma (fetva) kurulunu duyduğunu ifade eden katılımcılar, bu kurulun yapısı veya işleyişi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını söyleyip güvenilirliği noktasında tereddütlerini dile getirmiştir. Katılım bankalarında bulunan fetva kurullarından haberdar olduğunu ifade eden 10 katılımcıdan 5'i katılım bankası kullanmamakta; kalan 5'i ise kullanmaktadır. Katılım bankası ile çalışmayan K1 fetva kurullarını şüpheli olarak değerlendirmekte, K10 katılım bankalarının faiz yerine "kâr payı" diyerek faizle aynı işlemi yaptığını inanmakta bu sebeple fetva kurulunun İslami esaslara dikkat ettiğine inanmadığını beyan etmekte, K18 fetva kurullarını faizin kamuflejansı olarak görmekte, K19 fetva kurullarına hiçbir şekilde güvenmemekte ve K20 fetva kurullarının şeffaf olmadığını ve verdiği fetvaların uydurma da olabileceğini iddia etmektedir.

Fetva kurulunun İslami esaslara uygun fetvalar verdiğiğine güvendiğini ifade eden K5 ve K6 katılım bankasından kredi almıştır ve K27'nin katılım bankasında hesabı bulunmaktadır. Danışma kurulunun verdiği fetvaların şeklen de olsa İslami esaslara uygun olduğunu düşünen K23'ün ve Hayrettin Karaman, Faruk Beşer gibi hocaların referansıya fetva kuruluna güvendiğini dile getiren K33'ün de katılım bankasında hesabı bulunmaktadır.

Fetva kurulunun varlığından haberdar olan katılımcıların söylemlerinden ortaya çıkan sonuç; sadece varlığından haberdar olmanın yeterli olmayıp bu kurulda İslami esaslara uygun fetvalar verildiğine inanmanın da gerekliliğidir. Fetva kurulunu duyup bu kurulun İslami esaslara göre işlem yaptığını inanan katılımcılar katılım bankası kullanmaktadır. İnanmayan katılımcılar ise ihtiyaçlarını geleneksel bankadan karşılamaktadır.

H_{1,2} : "Kişiler katılım bankalarındaki danışma kurulunun verdiği fetvaların İslami esaslara uygun olduğunu düşünmedikleri için geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda K20'nin görüşü dikkate değerdir:

K20: "Diyanet tarafından fetva alıyorsa problem yok, güvenebiliriz; ama Diyanet'ten almıyorsa akıl hocaları farklı ise uydurabilirler. Diyanetle bağlantısı var mı yok mu bizim için o önemli. Şeffaf olması lazım, ama tahmin etmiyorum açıkçası onu da."

Yarı yapılandırılmış mülakat sonucunda 3 gerekçe ortaya çıkmıştır:

1. Katılımcılar fetva kurulunun kimlerden oluştuğunu bilmedikleri için katılım bankalarının İslami esaslara hizmet ettiği söyleyememektedir.
2. Katılımcılar, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği fetvalar dışında fetva kabul etmeyiz." gibi söylemlerde bulunmakta ve TKBB'nin danışma kurulunun verdiği fetvaların DİB'in verdiği fetvalara aykırı olabileceğini düşünmektedir.
3. Fetva kurulu hakkında kısmen bilgi sahibi olan katılımcılar bu kurulun çeşitli mezheplerin görüşlerinden derleme fetvalarla dinen caiz olmayan şeylerin caizmiş gibi gösterildiğini, bir nevi İslami kılıf uydurulduğunu düşünmektedir.

H₂: “Kişiler, katılım bankaları ile geleneksel bankaları kıyasladıkları zaman geleneksel bankalardaki ürün veya hizmetlerin katılım bankalarının ürün veya hizmetlerinden daha iyi olduğu- nu düşündükleri için geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu hipotez aşağıda tek tek ele alınıp değerlendirilmiştir:

H_{2,1}: “Katılım bankaları geleneksel bankalardan daha maliyetli olduğu için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcılara; uygulanan faiz veya kâr payı oranları, komisyon ücreti, kiralık kasa ücreti, havale ve EFT işlemlerinin ücretsiz olması gibi örnekler verilip “Katılım bankaları geleneksel bankalardan daha maliyetlidir.” yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Ardından bunun banka tercihinde herhangi bir etkisinin olup olmaması durumunu değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda K5’in görüşleri dikkate değerdir:

K5: “...Bir karikatür var. Faizle çalışan banka kişiye kancayı takıyor, diğeri tesbihi kanca yapmış takıyor. Yani anlatılanlara göre bu oranlar ikisinde de yakın. Hatta katılım bankası daha pahalı...”

Katılımcılar kiralık kasa maddesi üzerinde hiç durmamışlardır. Yalnızca bir katılımcı (K13) kiralık kasa kullandığını belirtmiştir. Ancak bu işlem sırasında oranlara dikkat etmediğini ifade etmiştir.

Katılımcılar, havale ve EFT işlemleri için hesap işletim ücreti ödemeksizin maaşlarını aldıkları bankayı kullandıklarını dolayısıyla katılım bankasının bu hizmetinin kendileri için elzem bir özellik olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar verilen örneklerden en fazla “Komisyon ücreti” ile “Uygulanan faiz veya kâr payı oranları” maddesi üzerinde durmuşlardır.

Katılımcılar kâr payı oranlarının faize yakın veya faizden daha az olduğunu bu durumun da banka tercihlerini belirlerken önemli bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Geleneksel bankadan kredi çeken katılımcılardan bazıları kredi aldıkları dönemde maddi durumlarının çok kötü olduğunu ve burada bankaların uyguladıkları faiz veya kâr payı oranlarının maliyetlerine dikkat ederek kredi kullandıklarını beyan etmişlerdir.

H_{2,2}: “Geleneksel bankalarda sağlanan hizmetlerin bir kısmı katılım bankalarında olmadığı için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu hipotez bağlamında katılımcılara bankaların sunmuş oldukları puan, ödül kazanma, bonus, promosyon, etkinliklerde özel avantajlar sağlaması (seyahat, eğitim ve sanat...) gibi hizmetler sorulmuş; katılımcılar bu hizmetlerin ilgilerini çekmediğini dile getirmişlerdir. Katılımcılar verilen örneklerden “promosyon” maddesi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda K26’nın görüşleri dikkate değerdir:

K26: “Faizle çalışan bir banka daha cezbeden hediyeler verince insanlar ona yönelebilir. Promosyonun benim için hiçbir önemi yok, ama insanlar için promosyon cezbedici geliyor... Bu işin içine girince yine Diyanet personeli olan arkadaşlara danışınca; biz araba vergisini ödüyoruz, yok biz bez alıyoruz, doğalgaz ödüyoruz falan diye cümleler duydum. Yani bu insanlar için celbedici bir şey... Benim için... maaşımla yetinmek de yeterli; ama promosyon

da o anda yapamadığım bir şey mesela bir çocuğu giydirmek veya birine verebilme hissini yaşıyor. O hazzı yaşıyor o şekilde gelen para. Ayrıca; müftülük için promosyon önemli. Onlar da bazı şeyleri promosyon ile döndürebiliyor. Promosyonu borcun varken kullanabilirsin fetvası almıştım o zaman (ihtiyaç sahibi olduğum dönemde). Ben de borcum için kullanmıştım o parayı.”

Yarı yapılandırılmış mülakatlar sonucunda ulaşılan bulgulara göre Katılımcıların bir kısmı her ne kadar katılım bankalarının faizsiz olduğuna tam olarak inanmasalar da maaşlarını katılım bankasından almak istediklerini ifade etmekte; ancak kurumları geleneksel bankayı tercih ettiği için mecburen geleneksel bankadan aldıklarını söylemektedir. Diyanet personeli kişiler maaş alımdan dolayı geleneksel bankaların kendilerine verdiği promosyonu faizli bir para olarak değerlendirip bu parayı almak istemediklerini belirtmişlerdir. Kendileri için promosyonun önemli olmadığını ve aldıkları promosyonu kullanmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu promosyonu ya ihtiyacı olan akrabalarına veya yakınlarına verdiklerini ya da kurslarındaki bir ekşiği promosyon yardımıyla sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise promosyon ücretini müftülüğe verdiklerini ve yine bu promosyonun müftülük yararına kullanıldığını belirtmişlerdir. Katılımcılardan idari kadro haricinde görev yapan Diyanet personeli, kendileri yararına kullanmadıklarından dolayı promosyon alıp almamalarının kendileri için bir şey ifade etmediğini belirtmektedirler; ancak idare ile yapılan mülakatlarda yani şube müdürü, müftü yardımcısı ve müftüler ile yapılan mülakatlarda durumun Diyanet personelinin anlattığından farklı olduğu ortaya çıkmıştır. İdari kadroda görev yapan katılımcılar, esasında Diyanet personelinin talebi doğrultusunda katılım bankaları yerine geleneksel bankaların tercih edildiğini ifade etmişlerdir. Buradan ortaya çıkan sonuç; Diyanet personeli idarecileri ile diğer çalışanların promosyon almalarının müsebbibi olarak hep diğer tarafı gösterdikleri anlaşılmaktadır.¹²

Burada kanaatimizce Diyanet personeli bireyler, çevreleri kendilerini hep örnek şahsiyetler olarak gördüklerinden dolayı asıl düşüncelerini tam anlamıyla ifade edememektedirler. Çünkü kendilerini her bakımdan topluma örnek olmak zorunda hissetmektedirler. Yapılan mülakatlarda Diyanet personeli zaten kendileri üzerinde çevre baskısı olduğunu ve her an çevrenin gözetiminde olduklarını, bu nedenle dışarıya karşı tutumlarıyla asıl davranış ve hissiyatlarının her zaman uyumadığını kendileri ifade etmişlerdir.¹³ Dolayısıyla diyebiliriz ki; Diyanet personeli aslında promosyon almayı istiyor, seviyor; fakat bunu çevresine örnek olması gerektiğini düşündüğünden dolayı açık bir şekilde dile getirmekten çekiniyor.

Bu durumda katılım bankalarının yapmasını gereken her ne kadar promosyon teklif edemeseler de promosyon ihalesine girmeleridir. Eğer Diyanet personeli hem idarecileri hem de çalışanları ile söylemlerinde samimi iseler; promosyon kendileri için önemli ve değerli değilse o zaman maaşlarını katılım bankalarından almayı kabul edeceklerdir. Bu durum Diyanet personelinin katılım bankaları ile tanışmalarına ve katılım bankalarını daha iyi tanımalarına vesile olacaktır. Böylece Diyanet personeli katılım bankası kullanma alışkanlığı kazanacaktır. Bu bağlamda katılım banka-

12 Bu konunun ileride yapılacak çalışmalarda araştırılması uygun olacaktır.

13 Bkz: Diyanet personeli olmayı içselleştirme ve banka kullanımına etkisi konusu.

ları; güvenli, samimi ve kaliteli bir hizmet sunmak ve müşterilerine ulaşmak için fırsat elde etmiş olacaktır.

H_{2,3} : “Katılım bankaları yeterli mali enstrümana sahip olmadıkları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmamıştır; çünkü mülakat katılımcılarının çoğunluğu bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Hatta “mali enstrüman veya katılım bankası ürünleri” ile kastedileni dahi anlamadıklarını belirterek bu soruya yorum yapmaktan kaçınmışlardır. Yalnızca K9 ve K23 soruya yanıt vermiştir. Her iki katılımcı da katılım bankası ürünlerinin yeterli olmadığını ifade etmiştir. K23 ise bu hususta kendi hikayesinden şu şekilde bahsetmiştir:

K23: “Katılım bankalarının ürünleri yetersizdir. Biz bu evi alırken ihale usulü aldık. İhalenin bize kalacağını falan bilmediğimiz için ben katılım bankasına gidip; faiz, vade farkı şeylerini falan sormuştum. Daha pahalı olmasına rağmen, faizsiz olduğunu düşündüğüm için katılım bankasından çekeceğim diye düşündüm. İhaleye girdik. Kazandım ben. Gittim katılım bankasına. Biz size kredi veremeyiz, dedi katılım bankası. ‘Çünkü yani bizim ihaleye girmemiz gerekiyordu sizin adınıza. Bunu en baştan bilmemiz gerekiyordu. İhaleye girmeden önce başlatmamız gerekiyordu.’ dediler. Ben o şekilde katılım bankasından kredi çekemedim...”

H_{2,4} : “Katılım bankaları yeteri kadar ATM ağına sahip olmadıkları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” Hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcılar katılım bankalarının yeteri kadar ATM ağına sahip olmadığını ve katılım bankası kullandıkları taktirde maaşlarını almak için uzun yollar kat etmeleri gerektiğini bu durumun ise banka tercihlerini olumsuz etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların söylemlerine göre şehir merkezinden uzaklaştıkça bu durum daha çok sorun haline gelmektedir. Bu bağlamda K30’un görüşleri dikkate değerdir:

K30: “Katılım bankalarında ATM ağı da şube de yeterli değil. Zaten onun için biz ev kredisi alırken geleneksel bankayı tercih etmek zorunda kaldık.”

H_{2,5} : “Katılım bankaları ihtiyaç olduğunda nakit para olarak kredi vermedikleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Geleneksel bankadan kredi çeken katılımcılar, kredi aldıkları dönemde acil olarak nakit paraya ihtiyaç duyduklarını ve bunu en kolay yoldan temin için geleneksel banka kullanımına yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Katılım bankalarının ise ev, araba gibi şeylerde kredi verebildiğini halbuki o anki ihtiyaçlarının bunlar değil nakit para olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bağlamda geleneksel bankadan 3 kez kredi kullanan K23’ün görüşleri dikkate değerdir:

K23: “Bu durum pratik anlamda olumsuz tabii... Katılım bankaları bana da nakit para vermemişti. Belki de bu bahsettiğimiz şeyden ben kredi çekememişimdir. Beni o zaman geleneksel bankaya sürüklüyor.”

H_{2,6} : “Geleneksel bankalardan kredi almak katılım bankalarından kredi almaktan daha avantajlı olduğu için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcılara; kolay kredi çekme imkânı sağlaması, fazla prosedürünün olmaması gibi örnekler verilip “Gelenek-

sel bankalardan kredi almak katılım bankalarından kredi almaktan daha avantajlıdır.” yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Ardından bunun banka tercihinde herhangi bir etkisinin olup olmaması durumunu değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda K13’ün görüşleri dikkate değerdir:

K13: “Geleneksel bankalar; adını soyadını yaz, T.C. numaranı ver yoldan geçene kredi tanımlıyorlar. Katılım bankalarında ise bu kadar kolay değil. Bu da elbette banka tercihlerini etkiliyor.”

Katılımcılar verilen örneklerden “Kolay kredi çekme imkânı sağlaması” maddesi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Özellikle günümüzde geleneksel bankadan kredi çekmenin çok kolay olduğunu; ancak katılım bankalarından kredi almanın geleneksel bankalara oranla geçmişte de günümüzde de çok daha zor olduğunu dile getirmişlerdir. Geleneksel bankadan kredi çeken katılımcılardan bazıları aslında ilk önceliklerinin katılım bankaları olduğunu; ancak katılım bankalarının kendilerine istedikleri krediyi vermediğini ifade etmişlerdir. Halbuki geleneksel bankaların çok kolay ve istedikleri miktarda kredi verdiğini; ayrıca fazla prosedürünün de olmadığını belirtmişlerdir.

Katılım bankalarının nakit para vermemesini, her yerde bulunmamasını ve maliyetinin geleneksel bankalara oranla çok daha yüksek olmasını da banka tercihini olumsuz yönde etkileyen özellikler olarak değerlendirip konuya ilave etmişlerdir.

H_{2,7}:“Geleneksel bankaların kredi kartları katılım bankalarının kredi kartlarından daha avantajlı olduğu için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda K12’nin görüşleri dikkate değerdir:

K12: “Geleneksel bankalar avantajlı tabii ki. Mesela bir acess kart gibi kart kullanan bankaların kredileri daha revaçta. Yani herhangi bir alışveriş sırasında çok daha fazla taksite bölünüp parçalanabiliyor. Katılım bankalarının kredi kartları ise piyasada çok fazla işlem görmüyor.”

Burada dikkat çeken husus geleneksel bankaların kredi kartını kullanan katılımcıların kullandıkları kartların maaşlarını aldıkları geleneksel bankanın kredi kartı olmasıdır. Neden katılım bankasının kredi kartlarını kullanmayı denemedikleri sorulduğunda katılımcılar;

1. Taksit imkanının yeterli olmaması,
2. Vade farkı eklemesi,
3. Her yerde kullanılamaması,
4. İstenilen her ürünün alınamaması nedenlerini belirtmişlerdir.

H_{2,8}:“Geleneksel bankaların teknoloji kullanımını katılım bankalarının teknoloji kullanımından daha iyi buldukları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmamıştır. Katılımcılara; telefon bankacılığının pratik olması, internet bankacılığının kolay olması, internetten güvenli alışveriş yapabilmek, sanal kart hizmetinin bulunması gibi örnekler verilip “Geleneksel bankaların teknoloji kullanımı katılım bankalarının teknoloji kullanımından daha iyidir.” yargısına katılıp

katılmadıkları sorulmuştur. Ardından bunun banka tercihinde herhangi bir etkisinin olup olmaması durumunu değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda K22'nin görüşleri dikkate değerdir:

K22: “Geleneksel bankalar daha iyi; çünkü yatırım için kullandığım katılım bankası, daha önce de başka bankalar kullanmıştık, internet bankacılığında ve sanal uygulamalarda çok kötüler. Sebebin bilemiyorum; ama sürekli bankaya gitmemiz gerekiyordu. Bir girdiğimiz şifre ile bir daha giremiyoruz. Aradığımızda ulaşamıyoruz. Böyle problemleri var katılım bankalarının.”

Katılımcıların neredeyse tamamı geleneksel bankaların teknoloji kullanımının katılım bankalarınınkinden daha iyi olduğunu dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar ise teknoloji kullanımında geçmiş yıllarda geleneksel bankaların daha iyi olduğunu, günümüzde ise katılım bankaları ile aralarında herhangi bir farkın bulunmadığını ifade etmişlerdir. Yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde geçmişte de günümüzde de geleneksel bankaların teknoloji kullanımının katılım bankalarının teknoloji kullanımından çok daha iyi olduğu; ancak günümüzde banka tercihinin etki edecek kadar büyük bir problem olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcılar günümüzde katılım-geleneksel ayrımı yerine banka bazında değerlendirilmesini daha uygun gördüklerini ve teknoloji kullanımının bankadan bankaya değişebileceğini ifade etmişlerdir.

H_{2,9} :“Geleneksel bankaların verdiği faizin ne kadar olacağına önceden bilinmesine rağmen katılım bankalarının verdiği kâr payının ne kadar olacağına önceden bilinmediği için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu bağlamda K21'in görüşleri dikkate değerdir:

K21: “Olumlu bir özellik. Çünkü ay içerisinde ne kadar kazanıp ne kadar kaybedileceğinin bir garantisi yoktur, bilinmez. Zaten belirli bir miktar söylene, o kâr payı olmaz...”

Katılımcıların çoğunluğu katılım bankalarının bu özelliğini olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Kâr-zarar esasına dayanmazsa işlemlerin faiz olacağı, kâr-zarar oranlarının ise ticaretin başında bilinemeyeceği, dolayısıyla katılım bankalarının bu özelliğinin İslami açıdan uygun olduğu yorumunu yapmışlardır.

H2.10 :“Geleneksel bankaların şubelerini katılım bankalarının şubelerinden daha iyi buldukları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcıların 15'i (%42,85) “Şubede işlemlerin hızlı halledilmesi”, 8'i (%22,85) “Her yerde şubelerinin olması”, 10'u (%28,57) “Şubede sıra beklememek”, 2'si (%5,71) “Şubenin temiz veya düzenli olması” maddesinin kendileri için en önemli unsur olduğunu belirtmişlerdir. “Şubenin dizaynı” ve “Şubenin fiziksel imkanları” maddelerini ise katılımcıların hiçbiri öncelikli tercih sebebi olarak değerlendirmeyip; yalnızca 1 katılımcı (K32) İslami dizayndan bahsetmiştir. K13'ün görüşleri dikkate değerdir:

K13: “Her yerde ATM'nin olması önemli... ‘İşlemlerin hızlı halledilmesi’ katılım bankalarında çok yavaş olur. Katılım bankalarında kaplumbağa hızıyla çalışıyorlar. Çok yavaş. Sıkılıyorum. İlk önceliğim işlem hızı.”

Katılımcılar için bankanın her yerde şubelerinin olması önemlidir. Bu bağlamda geleneksel bankaların şube sayısını ve şubeye ulaşımını katılım bankalarının şube sayısı ve şubeye ulaşımından çok daha yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar mülakatın diğer kısımlarında şube olmasa da kolay ulaşabilecekleri yerlerde ATM'lerin bulunmasının da kendileri için yeterli olabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, bankanın şubeleri ile ilgili faktörlerin önemli olduğunu; ancak banka değiştirip geleneksel banka yerine katılım bankasını tercih ettirecek kadar büyük bir etken olmadığını dile getirmişlerdir.

H_{2.11} :“Geleneksel bankaların şube personelini katılım bankalarının şube personelinden daha iyi buldukları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmamıştır. Katılımcılar, bankanın şube personeli ile faktörlerin kendileri için önemli olduğunu; ancak banka değiştirecek kadar büyük bir etken olmadığını dile getirmişlerdir. Burada dikkat çeken husus, katılımcılara örnek olarak verilen “Şube personelinin bilgisi, samimiyeti, ilgisi, soruları yanıtlaması, sorunları dinlemesi, sorun çözücü olması, saygısı, gizliliğe önem vermesi, tanıdık biri olması, İslami görüntüsü (Kadın personellerin kıyafeti)” gibi özelliklerden kendileri için en önemli olan husus olarak “şube personelinin İslami görüntüsü”nü belirtmeleridir. Katılımcılar özellikle kadın personelin kıyafetinin İslam’a uygun olmasını arzu etmektedirler. Bu bağlamda katılım bankalarını geleneksel bankalardan daha tercih edilebilir bulmaktadırlar. K4 bu hususu şöyle ifade etmiştir:

K4: “Kadın personelin görüntüsü ve İslami bir giyim tarzının olması bizim için en güzel şeydir. Onun akabinde güler yüz ve işi bilme yani liyakatli olma önemlidir.”

Katılımcılar için İslami görüntüden sonra en önemli faktör şube personelinin sorun çözücü olmasıdır. Katılımcılar liyakatin önemiyetinden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda personelin bilgisi, ilgisi ve samimiyetine vurgu yapıp; aşırılık ve laubaliliğe kaçmamak kaydıyla personelin güler yüzlü olmasının beklentileri arasında olduğunu dile getirmişlerdir. Katılım bankası personelinin yeterince ilgili olmadığını düşünen K25’in görüşleri dikkate değerdir:

K25: “Ben bir defa konut kredisi kullanmak istedim. Geleneksel bankaya gittim. Bana belli şartlar söyledi şu şu diye. Benimle ilgilendi; sonra aradı... Katılım bankasında ise git şöyle şöyle konut veya araç kredisi kullanacağım deyip çık. Bir daha seni aramazlar. Çok güzel yapmıyorlar işlerini.”

H_{2.12} :“Güvenilirlik bağlamında geleneksel bankaların katılım bankalarından daha iyi olduklarını düşündükleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcılara; yönetim kalitesi, köklü bir banka olması, verdiği sözde durması, bankanın tanınmışlığı, bankanın itibarı gibi örnekler verilip “Güvenilirlik açısından katılım bankaları ile geleneksel bankaları kıyaslar mısınız? Katılım bankası yerine geleneksel banka tercih etmenizde bu faktörlerin etkisi var mıdır?” sorusu sorulmuştur.

Öncelikle katılımcıların çoğunluğu, bahsedilen özelliklerin banka bazında değerlendirilmesi gerektiğini ve burada katılım-geleneksel ayrımı yapılmasının sağlıklı olmayacağını ifade etmişlerdir. Ayrım yapmaları istendiğinde ise Diyanet personelinin yönetim kalitesi, köklü bir banka olması,

bankanın tanınmışlığı ve itibarı açısından geleneksel bankaları, verdiği sözde durması açısından ise katılım bankalarını daha iyi bulduğu tespit edilmiştir. Birçok Diyanet personeli geleneksel bankalar ile verdiği sözde durması noktasında sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. Buna rağmen katılımcılar bu durumun banka tercihlerini etkilemediğini belirtmişlerdir.

Ayrıca katılımcılar mülakat esnasında geçmişte batan bankaları hatırlatarak özel bankalara ilişkin tereddüt ve şüphelerini dile getirmişlerdir. Kendi yaşadıkları mağduriyetler ve çevrelerindeki insanların yaşadığı olumsuz tecrübelerden örnekler verip bankalarla olan güven bağlarının nasıl sarsıldığından bahsetmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu katılım bankalarının tamamını özel banka kategorisinde değerlendirmektedir. Birçok geleneksel bankayı ise özel banka olduğu halde devlet bankası sanmaktadır. Devlet bankalarının krizlerden daha az etkileneceğini, batma veya batırılma ihtimallerinin düşük bir olasılık olduğunu dile getirip tercihlerinin devlet bankasından yana olacağını belirtmişlerdir. Bu bağlamda K11'in görüşleri dikkate değerdir:

K11: "Ben devlet bankası tercih ederim. Güven olarak ben geleneksel bankayı tercih ediyorum; çünkü önceden insanlar çok mağduriyet yaşadı. Bir güven sarsıntısı var insanlarda. Çok önceden, mesela hatırlıyorum, bankalar battığı zaman insanların parası bankada kaldı. Çok insan mağdur oldu. Mağduriyet yaşandı."

H₃ : "Kişiler geleneksel bankaların yapmış oldukları sosyal sorumluluk projelerinden etkilendikleri için katılım bankası yerine geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcılara bankaların sosyal sorumluluk projelerinden haberdar olup olmadıkları sorulduğunda 35 katılımcının 25'i (%71,42) haberdar olmadığını ve bu konuda yorum yapamayacağını beyan etmiştir. Mülakatlar neticesinde ortaya çıkan sonuç katılımcıların çoğunun sosyal sorumluluk projelerinden haberdar olmadığıdır. Dolayısıyla bu durum katılımcıların banka tercihlerinde etkili olmayacaktır. Katılımcıların 10'u (%28,57) bazı bankaların sosyal sorumluluk projelerinden kısmi olarak haberdar olduklarını ifade etmiştir. Bu katılımcıların büyük çoğunluğu ise katılım bankalarına ait herhangi bir sosyal sorumluluk projesinin olamayacağını düşünmektedir. Ayrıca katılımcıların neredeyse tamamı sosyal sorumluluk projelerinin tercih edecekleri bankayı belirlemelerinde herhangi bir etkisinin olmayacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda K1 görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

K1: "Bankaların sosyal sorumluluk projelerini reklamlarda bazen görüyorum. Okullarla ilgili duyuyorum. Mesela özellikle Yapı Kredi'ydi herhalde, güneydoğuda okullara falan destek oluyor. İş Bankası özellikle kitap falan basıp veriyor. Onları duyuyoruz. Katılım bankalarının bu tarz hizmetlerinden hiç haberim yok. Benim için bunlar tercih sebebi değil..."

H₄ : "Kişiler geleneksel bankaların yapmış oldukları reklamlardan etkilendikleri için katılım bankası yerine geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcıların geneli reklamlardan etkilenediklerini beyan etmiştir. Bankaların yapmış oldukları reklamların sadece bilgilerini artırdığını, geleneksel bankaya yönelmelerinde bu durumun hiçbir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Az bir kısmı reklamların kendilerini etkilediğini, ancak bu durumun tercih edecekleri bankayı belirlemelerinde bir etkisinin olmadığını bildirmiştir. Yalnızca 1 katılımcı (K11)

farklı bir görüş sunarak tercih edeceği bankayı kararlaştırmasında reklamların etkili olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda K31'in görüşleri dikkate değerdir:

K31: "Reklamlardan etkilenip banka tercihim yapmıyorum; ama şu an burada(mülakat esnasında) duyduğularım reklamda olsa beni etkilerdi. Alkolün katılım bankasının kredi kartıyla alınmıyor olması gibi. Bunları reklamda görsem etkilenirdim."

H₅ : "Kişiler katılım bankalarının yapmış olduğu işlemleri İslami esaslara uygunluk noktasında şüpheli buldukları için katılım bankası yerine geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcıların zihinlerinde katılım bankaları ile ilgili yanıtlanmamış sorular bulunmaktadır. Bu durum katılım bankalarını kendileri için şüpheli hale getirmektedir. Bu hipotez aşağıda tek tek ele alınıp değerlendirilmiştir:

H_{5,1} : "Katılım fonlarının bir kısmının devletin sigorta sistemine dahil olmasını uygun bulmadıkları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmamıştır. Mülakat neticesinde elde edilen sonuçlara göre katılımcıların 1 tanesi hariç (K1) neredeyse tamamının İslami esaslara uygun olup olmama meselesine bakmaksızın katılım fonlarının bir kısmının devletin sigorta sistemine dahil olmasını olumlu olarak değerlendirdikleri ve güven verici olarak buldukları tespit edilmiştir. Her ne kadar bu durum kâr zarar ortaklığında olması gereken risk faktörünü ortadan kaldırsa da katılımcılar, bankaya itimat açısından bu durumun olumlu bir özellik olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bağlamda K6'nın görüşleri dikkate değerdir:

K6: "Bankaların temel kuruluş amacında var. Önceki tecrübelerle 2000'li yıllarda diyelim; malum bankalar vardı, battı. Vatandaş bayağı mağdur oldu. Devlet fonları koruma altına aldı. Devlet vatandaşını koruma altına aldı. Bu olumlu bir şey. İslami açıdan bir şey diyemeyeceğim. Sigorta da var. Aslında ince bir iş."

H_{5,2} : "Katılım bankalarında temerrüde düşüldüğünde gecikme cezası alınmasının dini esaslara uygun olmadıklarını düşündükleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Mülakat sonuçları değerlendirildiğinde katılımcıların neredeyse tamamı (sadece K23 hariç) bankaya olan borç ödenmediğinde borçluya uygulanan gecikme cezasının faiz olacağını belirtmiştir. Katılımcılar, katılım bankalarının bu parayı almalarının caiz olmadığını söylemişlerdir. Katılımcılara katılım bankalarının bu parayı nerede değerlendirdikleri sorulduğunda, bu hususta herhangi bir bilgilerinin olmadığını; ancak bu paranın katılma fonlarına karıştığını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda ise bu parayı faiz olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. K24'ün başından geçen şu hikaye dikkate değerdir:

K24: "Katılım bankalarının aldığı gecikme cezası da faiz olur tabii ki. 3 sene önce 5 lira eksik yatırmıştım kredi kartıma. Uyarı geldi. Bunu yatırmazsanız sizinle olan ilişkimiz kesilecek, diye. Bu şekilde iki defa uyarı geldi. Dedim ki: Geçen 5 lira fazla yatırmıştım, o ne oldu? Hesaptan düşecegiz, dediler. Ben de bunu da hesaptan düşersiniz, dedim. Olmaz, dedi. Ben de gidip yatırdım. Dedim, bir daha sizinle alışveriş yapmayacağım. İlişğimi kestim. Başıma böyle bir olay geldi kredi kartı borcunda."

H_{5,3}:"Katılma hesaplarının hiç zarar etmiyormuş gibi görünmesinin mahiyetine anlam veremedikleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat sonuçları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun katılma hesaplarının zarar etmemesini katılım bankalarının hiç zarar etmemesi olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun mahiyeti noktasında zihinlerinde soru işaretleri oluşup ticarete hiç zararın olmamasını mantık dışı olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar kâr payı oranlarında hiç aşırı artış veya azalış olmamasına hayretle yaklaştıklarını, bu durumun zihinlerde ticaret yerine faizi çağrıştırdığını iddia etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar katılım bankalarının İslami esaslara uygunluğu açısından şüpheye düşmüşlerdir. Bu ise banka tercihlerini etkilemiştir. Katılımcılar faizsiz bir bankanın olmayacağını düşünerek geleneksel bankaya yönelmişlerdir. Katılma hesaplarının zarar etmemesini normal bir olgu olarak değerlendiren az sayıdaki katılımcının katılım bankası tercih etmesi bu görüşü doğrular niteliktedir. K31'in görüşleri dikkate değerdir:

K31: "Kâr oranı diyor, zararı görmüyoruz. Hiç zarar etmiyorsa bu faizdir. Bende o algı oluşur. Ayrıca paramı nerede değerlendiriyorlar bilmiyorum. Bunun bilgisini bize vermeliler ama vermiyorlar. Senin paran şurada şu işte kullanıldı demeliler, demiyorlar. Demek ki bu işler faizle dönüyor. O zaman katılım bankası kullanmamın bir anlamı kalmıyor."

H_{5,4}:"Geleneksel bankaların uyguladıkları faiz oranı ile katılım bankalarının kâr payının birbirine çok yakın olmasının kişilerin zihinlerinde soru işaretlerine neden olmasından dolayı kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda K21'in görüşleri dikkate değerdir:

K21: "...Aynı seviyede gidiyorsa bunda bir soru işareti vardır. Nasıl yakın olabilir ki? Benim kafam basmıyor. Birisi kâr marjı ile çalışıyor, diğeri ise sabit bir şey ile çalışıyor. Nasıl olur? Aynı seviyede gitmesi bana çok samimi gelmiyor. Çok doğru da gelmiyor."

Geleneksel bankaların uyguladıkları faiz oranı ile katılım bankalarının kâr payının birbirine çok yakın olması meselesi mülakat katılımcılarının yarı yapılandırılmış mülakata verdikleri yanıtlar neticesinde incelendiğinde ortaya çıkan sonuç şöyledir:

1. Katılım bankası hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını ifade eden katılımcılar oranların birbirine yakın olmasını normal olarak karşılamaktadır; çünkü faiz ile kâr payını aynı şey olarak değerlendirmektedir. Katılımcılar bu yakınlık sebebiyle kâr payının esasında faiz olabileceğini; ancak isim değişikliği yapılarak bunun kamufle edilmeye çalışıldığını iddia etmektedir. Bu katılımcılar katılım bankası yerine geleneksel bankayı tercih etmektedir.
2. Katılım bankası hakkında kısmi bilgiye sahip olan katılımcılar oranların birbirine yakın olmasına şüphe ile yaklaşmakta ve bunun zihinlerinde soru işaretlerine neden olduğunu dile getirmektedir. Bu katılımcılar da hiçbir bilgiye sahip olmayan katılımcılar gibi geleneksel bankalara yönelmektedir.
3. Yeteri derecede bilgili olan katılımcı (K23) ve diğer katılımcılara oranla daha bilgili olan DİB'in idari kadrosu ise meselenin toplum tarafından anlaşılamayan bir problem olduğunu dile ge-

tirdikten sonra konuya uygun şekilde açıklık getirmişlerdir. Bu katılımcılar geleneksel banka ile birlikte katılım bankası da kullanmaktadır.

H_{5,5}:"Katılım bankalarının verdiği kâr payı ile geleneksel bankalardaki faizi aynı şey olarak değerlendirdikleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Mülakat katılımcılarının görüşleri incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun kâr payı ile faizi aynı gördükleri dolayısıyla katılım bankalarının İslami prensiplere uygun çalışmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu kâr payı ile faiz birbirine yakın olmasından dolayı ikisinin aynı şey olabileceğini iddia etmektedir. Böyle düşüncelerinin diğer bir nedeni olarak ise katılım bankalarının katılma hesaplarındaki fonları hangi mecralarda kullandığının bilgisini açık açık beyan etmemesi olarak göstermektedir. Bu durumun şeffaflığı ortadan kaldırdığını ve insanları şüpheye sürüklediğini beyan etmektedir. Bu şekilde düşünen katılımcıların ortak özelliği katılım bankalarında hesaplarının bulunmamasıdır. Katılımcılar katılım bankalarının faizsiz olduğuna inanmadıkları için ve diğer yönlerden geleneksel bankaların daha cezbedici olduklarını düşündüklerinden dolayı tercihlerini geleneksel bankadan yana kullanmaktadır. Örneğin krediye ihtiyaç duyduklarında "Nasil olsa tüm bankalar faizli, aralarında herhangi bir fark yok." mantalitesiyle hareket ederek maliyeti yüksek olan katılım bankası yerine, daha düşük olan ve kolay kredi veren geleneksel bankalara yönelmektedir. Geleneksel bankadan kredi çeken K16, K31, K28; geleneksel bankanın kredi kartını kullanan K11 ve hem geleneksel bankadan kredi çekip hem de geleneksel bankanın kredi kartını kullanan K26, K29 ve K19 bu tezimize örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda K19'un görüşleri dikkate değerdir:

K19: "Bana göre kar payı dedikleri şey ile faiz aynı. Çünkü sonuçta kazanıyor ama nasıl kazanıyor bilmiyorsun ki. İçeriğini bilemiyorsun. Düşünce olarak yani havuza o para birikiyor ama nasıl birikiyor, nereden birikiyor, o parayı ne yapıyorlar? Fonları nerede çalıştırıyorlar?.. Diğer bankada da aynı şekilde faiz ödüyorsun. Yine aynı şeye geliyor. Biri faiz adı altında, diğeri kâr payı. Katılım bankası bana göre faiz. Diyanete göre değil; ama bana göre faiz. Hemen hemen öbür bankanın aldığı faiz oranı kadar hatta daha fazla para alıyor senden."

H_{5,6}:"Katılım bankaları ile geleneksel bankaların yaptıkları işlemlerin aynı olduğunu düşündükleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Çalışmamızın buraya kadar ki bölümünde sorulan çeşitli sorularla katılımcıların hem bankacılık ve özelde katılım bankacılığı hakkındaki bilgileri hem de faizsiz finansa ilişkin düşünceleri onlara hatırlattırılmıştır. Katılımcılar mevcut bilgilerinin ve faizsiz finansa ilişkin olası şüphelerini beyan etmişlerdir. Bu aşamadan sonra varmak istediğimiz nokta olan katılım bankalarının faizsiz işlem yapıp yapmadığına dair inançları açık ve kesin bir şekilde katılımcılara sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcılara "Size göre katılım bankaları ile geleneksel bankaların işlemleri arasında (haramlık-helallik ve faizli iş yapma açısından) fark var mı?" sorusu yöneltilmiştir. Bu bağlamda K18, K10 ve K16'nın görüşleri dikkate değerdir:

K18: "Bana sorarsan mesela birisi alenen içki satar, meydanda satar bir adam. Öbürü de satar ama tezgâhın altında satar..."

K10: “Benim fikrim tüm bankalar adını değiştirip aynı şeyi yapıyorlar. Hiçbirine güvenmiyorum. Faiz değil kâr payı veriyor. Tek fark bu. Fetvası ‘caizdir’ oluyor sonra.”

K16: “Katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında hiçbir fark yok. Bu konuda bir bilgim yok. Bilmediğim için sadece faiz benzetmesi yapabilirim.”

Katılımcıların paylaştığı görüşler çerçevesinde mülakat sonuçları incelendiğinde katılım bankaları ile geleneksel bankaların yaptıkları işlemler ile ilgili (haramlık-helallik ve faizli iş yapma açısından) ciddi soru işaretleri olduğu kesin ve net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu katılım bankalarının tamamen faizsiz olduğuna ve helal iş yaptığını inanmamaktadır. Bu kişiler için katılım bankaları cazibesini yitirmekte ve onlar da geleneksel bankalara yönelmektedir. Bazı katılımcılar ise katılım bankalarının helal işlemler yaptığını şüphe ile yaklaşmaktadır. Bu katılımcılar işlem türlerine göre hem katılım bankası hem de geleneksel banka tercih etmektedir. Az sayıda katılımcı ise “Ehven-i şerrayn ihtiyar olunur.”¹⁴ kaidesine katılım bankalarını tercih ettiğini beyan etmiştir.

H₆ :“Kişiler çevrelerinden veya yakınlarından etkilendikleri için geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanamamıştır. Katılımcılar, değer verdikleri kişilere itimat ettiklerini ve onların söylemlerine güvendiklerini beyan etmişler ancak geleneksel banka kullanımında bu durumun herhangi bir etkisi olmadığını ifade etmişlerdir.

H₇ :“Kişiler maaşlarını geleneksel bankadan almaları dolayısıyla geleneksel bankaya alışkanlık kazandıkları için diğer bankacılık işlemlerinde de geleneksel bankalara yönelmektedirler.” hipotezi doğrulanmıştır. Çalışmamızın bu kısmında alışkanlıklar irdelenmiştir. Bu bağlamda katılımcılara aşamalı sorular yöneltilmiştir. Öncelikle, yasal olduğu halde dinen yasak olan şeylerin katılımcılarda nasıl bir algı oluşturduğu araştırılmış ve bu konu faizle ilişkilendirilmiştir. Sonrasında katılımcıların çevrelerindeki insanların davranışlarından nasıl etkilendikleri incelenip bu durumun banka tercihleri ile bağlantısı tespit edilmiştir. Ardından asıl sorulmak istenen soru sorulmuştur. Böylece maaşlarını aldıkları bankanın katılımcılarda herhangi bir alışkanlığa sebep olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak, bu alışkanlıklarını göz önünde bulundurarak diğer bankacılık hizmetlerini kullanırken ki banka tercihleri gerekçelendirilmiştir. Bu bağlamda K8, ve K19’un görüşleri dikkate değerdir:

K8: “...Maalesef yaşadığımız şartlarla alakalı. Şartların daha iyi olması için bulaşıyoruz. Düğün yaparken, ev alırken, araba alırken günah olduğunu bildiğimiz halde yasal diye devlet tarafından cazip gösteriliyormuş gibi çok rahat faizli kredi kullanabiliyoruz... Çok komik bir örnek vereyim. Mesela alışveriş yapmaya pazara giderseniz, hep aynı pazarcıdan alışveriş yapma gereği duyarsınız veya bir markete giderseniz, size hoş gelen kasiyerden ya da size ilgisi hoş olan kasiyerden alışveriş yaparsınız. O bizim insanımızın genelinde var bence... Belki de Türklüğün yapısında var. Genlerimizden geliyor. Bu alışıklık nedeni ile diğer bankacılık işlemlerini de maaşımı aldığım bankadan yapıyorum tabii ki. Mesela ben elektriği suyu hepsini

maaşımı aldığım bankaya otomatik ödeme veriyorum. Hepsini o bankadan kullanıyorum. Yine aynı şekilde konut kredisini gidip kendi bankamdan, yani maaşımı aldığım bankadan aldım çektim. Katılım bankalarını bilmiyordum bile. Aslında araştırmam lazımdı o zaman ama araştırmadım. Direkt maaşımı aldığım bankaya yöneldim.”

K19: “...Faize alıştık yerine alıştırdık demek daha doğru olur... Kredi çektiğim dönemde geleneksel devlet bankasından maaşımı alıyordum. Bir başkasını kefil edip ödeyemediğim zaman o kişiyi de sıkıntıya sokmayayım diye düşündüm. Daha kolay olsun diye geleneksel devlet bankasından kredi aldım. Yani maaşımı aldığım bankadan aldım. Maaşımı oradan aldığım için kefilsiz alabildim...”

Katılımcılar, maaşlarını geleneksel bankadan almaları ve her 3 yılda bir maaş ihalesinin yenilenmesiyle farklı geleneksel bankaları tecrübe ettiklerini bu bağlamda çeşitli geleneksel bankalar arasında kıyas yapabilir duruma geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda katılımcılar geleneksel bankaları katılım bankalarından daha iyi tanımaktadırlar ve diğer bankacılık işlemlerinde de bu bankalara yönelebilmektedirler. Katılımcılara çektikleri krediyi veya kullandıkları kredi kartını hangi bankalardan aldıkları sorulduğunda maaşlarını aldıkları bankayı söylemişlerdir. Maaş aldıkları bankanın kendi talepleri olmadan kredi kartı gönderdiğini ve kredi çekecekleri zaman ya başka bir alternatif düşünmeden maaş aldıkları bankaya yöneldiklerini veya katılım bankası ile kredi alımında anlaşma sağlanamadığında yine ilk yöneldikleri bankanın maaşlarını aldıkları geleneksel banka olduğunu dile getirmişlerdir.

H₈ :“Nakit paraya ihtiyaç duyduklarında çevrelerinde borç alabilecekleri kimse olmadığı için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Bu hususta K8’in görüşleri dikkate değerdir:

K8: “Artık borç alacak kimse yok. Kimse kimseye, baba oğluna, kardeş kardeşe bile para vermez. Daha önce de ihtiyacım olduğunda geleneksel bankadan kredi çekmişim.”

Katılımcıların tamamı günümüzde güvensizliğin hâkim olduğunu ve karz-ı hasenin oldukça azaldığını belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı nakit paraya ihtiyaç duyduklarında ve çevrelerinden borç bulamadıklarında geleneksel bankadan kredi çektiğini beyan etmiştir. Katılımcıların diğer bir kısmı ise geleneksel bankadan henüz kredi çekmediklerini ve çekmek istemediklerini ancak nakit paraya ihtiyaç duyduklarında geleneksel bankadan kredi çekebileceklerini belirtmiştir. Katılımcılar faiz konusunda kendilerini rahatlatmak için Allah’ın Rahman ve Rahim ismine güvenip ve ona sığınmaktadır.

H₉ :“Ev, araba gibi şeyleri herkes için asli ihtiyaç olarak değerlendirip asli ihtiyaçlar söz konusu olduğunda geleneksel bankalardan kredi çekilebileceğine inandıkları için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Mülakat yorumları incelendiğinde katılımcıların tamamının ev ve arabayı asli ihtiyaç kategorisinde değerlendirdiği tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu her ne kadar ev ve arabanın asli ihtiyaç olduğunu belirtse de bu ihtiyacı karşılamak için geleneksel bankadan kredi çekmenin dinen uygun olduğuna dair fetva olduğunu;

ancak kendilerinin bunu tasvip etmediğini dile getirmiştir. Geleneksel bankadan kredi kullanan bazı katılımcılar ise bunun dinen uygun olduğuna dair fetvaları dikkate alarak ev ihtiyacını temin etmek amacıyla geleneksel bankadan kredi çektiklerini beyan etmiştir. Bu bağlamda K30'un görüşleri dikkate değerdir:

K30: "Ev asli ihtiyaç, araba bir nebze; şu anda araba toplumumuzda ikinci bir ihtiyaç. Bunun fetvası verilmiş. O fetvayı kullanarak geleneksel bankadan kredi çektik..."

H₁₀ : "İhtiyaca binaen geleneksel bankadan kredi çekilmesinin keyfi olarak geleneksel banka kullanımından daha az günah olduğunu düşündükleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcılara öncelikle "Keyfi değil de ihtiyaç olduğu için geleneksel bankadan kredi kullanmak başkasını sömürmek için faizle borç vermekten daha mı az günahdır? Aralarında fark var mıdır?" sorusu yöneltmiştir. Ardından aynı soru biraz değiştirilip "Faiz almak ile vermek arasında sevap veya günah bağlamında bir fark var mıdır?" diye sorulmuş ve geleneksel bankalardan kredi almalarında bu düşüncelerinin etkisini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda K10 ve K15'in görüşleri dikkate değerdir:

K10: "Faizle borç alan bence mazlumdur; ama mazlum günahkârdır. Öteki ise zalim günahkârdır. Birinin günahı iki ise diğerinin bir belki. Alan günahkârdır. Veren hem verdiği için hem de faiz istediği için günahkârdır."

K10 bu söylemin ardından sorulan diğer soruda "İkisi de eşittir. Faiz alanla veren arasında bir fark yoktur." demiştir.

K15: "Aynı şey değildir. Çünkü ihtiyacı var. Belki bir kere o günaha girecek ve sonra tövbe edecek."

K15 bu söylemin ardından sorulan diğer soruda "Faiz almak, vermek, buna ortaklık yapmak aynıdır." demiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakat neticesinde elde edilen verilerden aynı şey farklı şekillerde sorulduğunda farklı cevapların alındığı tespit edilmiştir. Örneğin katılımcılara "Benim paraya ihtiyacım var. O yüzden faizli borç para alıyorum. Başka birisi ise beni sömürmek için bana faizli borç veriyor. Biz eşit mi günah alıyoruz? Bizim yani ikimizin bu durumda aldığı sevap ya da günahımız aynı mıdır?" denildiğinde; katılımcılar demişlerdir ki "Hayır, sonuçta karşı taraf karz-ı hasen verebilirdi; ama karz-ı hasen vermek yerine faizle para vermeyi tercih etti. O yüzden o daha çok günah alır." Bunun üzerine sorunun ifade tarzı değiştirilip "Faiz almak ile vermek arasında fark var mıdır?" diye sorulduğunda bu çok net bir soru olup direkt hadiste¹⁵ de geçtiği için katılımcılar "Faiz alan da veren de aynıdır. Aralarında hiçbir fark yoktur." demişlerdir. Halbuki örneklerle hikayeleştirilerek ifade edilen bir önceki soruda faiz alan ile verenin eşit olmadığını söylemişlerdi. Buradan ortaya çıkan sonuç Diyanet personeli teorik olarak biliyor ki faiz alan da veren de aynı derecede günah sahibi

15 "Resûlullah sallâllâhu aleyhi ve sellem 'Ribâyı/fâizi yiyene, yedirene, (sözleşmesini) yazana, şahidine lânet etti ve 'Onlar müsâvidirler/eşittirler.' dedi." (Müslim, Musakaat, 19 (106/1598).

olur. Uygulamaya gelindiğinde ise örnek üzerinde dahi yumuşatarak bu durumu söylüyorlar. Faiz yiyen ile yedirenin durumlarının farklı olacağını belirtiyorlar.

Bu bağlamda katılımcıların yorumlarından şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Diyanet personeli için bilmek ile uygulamak aynı olmamaktadır. Ayet-i kerime veya hadis-i şeriflere hakimler; ancak bunu hayatlarına tatbik ederken yorumlayış tarzlarına göre verdikleri hükümler ve hassasiyetleri değişebiliyor.
2. Mülakat katılımcılarının söylemleri incelendiğinde ortaya çıkan sonuca göre tam da burada katılımcıların vicdanları devreye giriyor. Eğer vicdanları rahatsa kendilerine cevaz bulabiliyorlar. Vicdanlarını rahatlatmak için İslam'da zaruret konusu için söylenen "Zaruretlar haram olan şeyleri mubah kılar."¹⁶ prensibini esas almaktalar. Bu bulgu mülakat katılımcılarının söylemlerinden tespit edilmiştir.
3. Günümüzde zaruret ile hâciyat kavramları birbirine karışmakta ve hâciyat olan şeyler de artık zaruret kategorisinde görülmektedir. Bu nedenle katılımcılar nakit para ihtiyacını temin etmek için geleneksel bankaya yönelmekten çekinmemektedir. Ev veya araba içinse durum katılımcıların çoğunluğuna göre nakit para ihtiyacı kadar elzem değildir. Kişi kirada oturma imkanına sahipse veya ulaşımını sağlayacak vasıtalar bulabiliyorsa bu artık o kişi için zaruret değil, hâciyatıdır. Bu durumda konut veya araç kredisi için geleneksel banka kullanılmamalıdır. Bazı katılımcılar ise kirada oturacak ev bulabilmesine ve ulaşımını sağlayacak araba olmasına rağmen hâciyatını zaruret kategorisinde değerlendirerek geleneksel bankadan kredi çektiklerini ifade etmişlerdir.

H₁₁ : "Hayatlarında Allah'ın Rahman, Rahim, Tevab esmalarını; Cebbar, Kahhar, Müntekim esmalarından daha çok hissettikleri için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir." hipotezi doğrulanmıştır. Uygulanan anket ve mülakatlarda katılımcıların tamamı (%100) hayatlarında Allah'ın Rahman, Rahim, Tevab esmalarını Cebbar, Kahhar, Müntekim esmalarından daha çok hissettiklerini ifade etmişlerdir. Allah'ın bağışlayıcı ve affedici olmasının kahredici ve cezalandırıcı olmasından öncelikli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar ihtiyaç ve aciliyet halinde geleneksel bankadan kredi çekmeyi zihinlerinde rasyonalize edip ihtiyaç ve aciliyeti zaruret olarak değerlendirerek her ne kadar Allah Kur'an'da faiz yiyenlerin kendisine savaş açmış olduğunu beyan etse de Allah'ın Cebbar, Kahhar, Müntekim esmalarına hafifletici bir neden olarak görmüşlerdir. Bu hususta K21'in görüşleri dikkate değerdir:

K21: "Bulaşmışız bir kere. Allah kurtarsın hepimizi. Hadis-i Şerif'i biliyorsunuz değil mi? Kul bir günah işlediğinde kalbine bir siyah nokta düşer. Tövbe yoksa bir daha bir daha, bir daha, kalbin üzeri kapkara olur. Ondan sonra başlar faiz normal gelmeye. Öteki normal gelmeye. Ondan sonra alışıyorsunuz zaten. Nasıl olsa Allah affeder. Bu işin inanın hacısı hocası kalmadı."¹⁷

16 bkz. Mecelle, madde 21

17 "Kul, bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. Tövbe ettiği takdirde cilalanıp silinir. O günahı tekrar işlediği günaha devam ettiği zaman, o siyah nokta da gittikçe büyür, kalbi istila eder." (Müslim iman 231-Tirmizi tefsir 75)

H₁₂ :“Ebeveynlerinin dini hassasiyetleri olmadığı için kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu bölümde katılımcıların ebeveynlerinin dini hassasiyetleri ve bunun banka kullanımına etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

- Ebeveynleriniz yani anne ve babanızın dini bilgileri veya dini tutumları nasıldır?
- Ebeveynleriniz küçüklüğünüzde sizi dini hassasiyetle yetiştirmeye gayret ederler miydi?
- Ebeveynlerinizin düşünce yapıları ya da davranışları sizin de düşünce yapınız veya davranışlarınızın şekillenmesinde etkili olmuş mudur?
- Acaba geleneksel bankayı tercih etmenizde ailenizin(ebeveynlerinizin) değer yargılarının veya geçmişten gelen alışkanlıklarınızın etkisi olabilir mi?

Mülakat yorumları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun ailesinin yeterince dini bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Aileler dini bilgi açısından yetersiz olsa da inanç ve hassasiyet noktasında dikkatli davranmaya gayret etmektedir. Dini kültürel olarak yaşayıp belli ibadetlere ehemmiyet göstermektedir. Katılımcıların ebeveynlerinin çoğunluğunun banka ile hiçbir münasebeti olmamıştır. Bu hususta K29'un görüşleri dikkate değerdir:

K29: “Ebeveynlerimin dini bilgileri pek yok; ama hassasiyetleri çok. Biz Anadolu çocuğuyuz. Anadolu çocuğu ile modern Batı çocuğu farklıdır. Anadolu çocuğu İslami bilgisi olmasa bile gördüğünü uygular. Faiz haram mı haram der. Bu kadar.”

Katılımcılara geleneksel bankadan kredi kullanmak hususunda ailelerinin verdiği tepkiler sorulduğunda ilk etapta bu duruma karşı çıktıklarını; ancak mazeretlerini beyan ettiklerinde bu durumu anlayışla karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda K30'un görüşleri dikkate değerdir:

K30: “Ebeveynlerim dini konularda hassastırlar. Onlar bizi yetiştirdiler... Geleneksel bankadan kredi çekerken ailem, niye neden oldu diye sordular. Biz de bunu izah etmek zorunda kaldık. Onların da elinde imkân olsa faizli para çekmemize izin vermezlerdi. Biz de kendi çarkımızda döndürmek istedik. Çok taraf olmadıkları bir durum; ama karşı da çıkmadılar.”

Tüm faktörler birlikte değerlendirildiğinde ebeveynlerin dini bilgi ve hassasiyetlerinin Diyanet personelinin banka tercihi üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı saptanmaktadır. Aile; meslek, okul veya kurs seçiminde yönlendirici olmaktadır. Namaz gibi bazı ibadetlerde hassasiyetin gelişmesi ve faizin haram olması gibi bilgi seviyesindeki temel konuların öğrenilmesinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla bazı temel değerler ailede çocukken kazanılmaktadır. Ancak katılımcılar çocuktan çıkıp hayatlarının ileriki safhalarına geldiklerinde onları etkileyen şeyler toplumsal normlar, çevreleri, ekonomik sebepler vs. olarak değişmektedir.

H₁₃ :“Diyanet personeli olmayı içselleştiremediklerinden dolayı kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanamamıştır. Bu kısımda katılımcılara mesleklerine ilişkin hissiyatları ve memnuniyetleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan Diyanet personeli olmayı

içselleştirip içselleştirmedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler ile banka kullanımı arasındaki çapraz bağlantı incelenerek sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

- Mesleğinizi, işinizi seviyor musunuz?
- Mesleğinizin karakterinizle uyumlu olduğuna inanıyor musunuz?
- Mesleğinizin hayat tarzınızla uyumlu olduğuna inanıyor musunuz?
- Mesleğiniz dolayısıyla dikkat ettiğiniz veya yapmaktan kaçındığınız şeyler var mı?
- Mesleğiniz icabı yaptığınız ibadetler size diğer ibadetlerinizle aynı hazzı veriyor mu? Aralarında fark oluyor mu?
- Genel olarak dindar olduğunuzu düşünüyor musunuz?

K10 bu soruları şöyle yanıtlamıştır:

K10: “Mesleğimi seviyorum. Mesleğim karakterimi uyumlu hale getirdi. İnsanı törpüleyecek en önemli meslek bizim mesleğimiz yani Kur’an kursu öğreticiliği. Cemaati koruyabilmek için tesettüründen konuşmana yaptığın tüm hareketler, gittiğin yerler, yediğin içtiğin her şeye dikkat etmek zorundasın; çünkü arkanda seni takip eden bir grup var. Elli altmış yaşında bir kadın başörtü bağlama şeklime bile, hocam ben de öyle bağlamak istiyorum, diyor. Mesleğim icabı yaptığım ibadetler daha fazla haz veriyor. Geri dönüş almak çok güzel. Evde de Kur’an okuyoruz. Kursta da okuyoruz; ama kursta okuyup öğrencinin yanlışını düzelttiğim zaman okuduğum belki yarım sayfa ama çok daha lezzetli.”

Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar çerçevesinde mülakat yorumları incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1. Diyanet personeli mesleğini sevmektedir. İşini büyük bir istek ve samimiyetle yapmaktadır. Mesleğinin kendine mutluluk verdiğini ifade etmektedir.
2. Diyanet personeli mesleğinin ya karakteri ile uyumlu olduğuna inanmakta veya karakterini uyumlu hale getirdiğini düşünmektedir. İstikrarlı bir şekilde ibadet etmek mizacı etkilemektedir.
3. Diyanet personeli mesleğinin hayat tarzı ile her zaman uyumlu olduğuna inanmamaktadır. Ancak toplumdaki dini misyonundan dolayı sürekli uyumlu görünmesine gayret etmektedir. Hayatını idame ettirirken ki her türlü eylemlerinde bunların dine uygun görünmesini öncelemektedir.
4. Diyanet personelinin mesleği dolayısıyla dikkat ettiği veya yapmaktan kaçındığı şeyler çoktur. Yediği yemek, giydiği kıyafet, gezdiği yer, yürüyüşü, oturuşu, kalkışı, duruşu, gülüşü, konuşması, kendine özgü geliştirdiği davranışları, ailesinin davranışları, çocuklarının davranışları cemaatin ilgisini ve dikkatini çekmektedir. Bu nedenle Diyanet personeli kendini sürekli baskı ve gözetim altında hissetmektedir. Davranışları kısıtlanmaktadır.

5. Diyanet personeli mesleği icabı yaptığı ibadetlerden büyük haz almaktadır. Namazdaki cemaat ruhu veya insanlara bir şeyler öğretiyor olmak, onların hayatlarına dokunmak Diyanet personeline kendini iyi hissettirmektedir.
6. Diyanet personeli kendini dindar olarak tanımlamaktadır.

Diyanet personellerinin mesleği ile ilgili sonuçlar incelendiğinde kısaca mesleklerini sevip benimzedikleri görülmüştür. Meslekleri hayatlarının her alanını kapsamaktadır. Meslekleri ile bütünleşik bir hayat yaşamaktadırlar. Mülakata katılan Diyanet personelinin tamamının mesleğini içselleştirdiği görülmektedir. Ancak bu içselleştirme birtakım kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir. Toplumun nazarında önder şahsiyetler olarak bilindiklerini düşündükleri için daima örnek davranışlar sergilemeye gayret etmektedirler. Örnek olamayacak davranışlarını ise halktan gizlemektedirler. Örneğin sigara içen birçok katılımcı bunu cemaatinden gizlediğini belirtmiştir.

Çalışmanın temel problemi olan, toplumun önder şahsiyetlerinin faiz kullanması konusunda ise katılımcılar, bunu toplumun bilebileceği bir şey olmayıp kendileri ile Allah arasında değerlendirmektedirler. Diyanet personeli biri sokakta sigara içtiğinde veya kot pantolon giydiğinde bunu herkes müşahede eder. Ancak faiz kullandığında bunu kendisi dillendirmediği sürece kimse bilemez. Dolayısıyla bu mesele onların Allah ile aralarındaki bağdan ibaret olup toplum kısıtlamasından veya gözetlemesinden bağımsız bir alandır. Burada Diyanet personeli olmak ile halktan biri olmak arasında hiçbir fark yoktur.

Çalışmamızda yer alan diğer faktörler ve katılımcıların Allah ile olan bağlarının gücü nispetince Diyanet personelinin bir kısmının faiz kullandığı başka bir kısmının ise faizden uzak durmaya gayret ettiği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların faiz kullanım durumları ve sorulara verdikleri yanıtlar çerçevesinde yaptıkları yorumlar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Diyanet personelinin faiz ile bağlantısının doğrudan Diyanet personeli olmak veya bu işi içselleştirmekle alakalı olmadığı tespit edilmiştir.

H₁₄ :“Bilgiyi eyleme dönüştüremediklerinden dolayı kişiler geleneksel bankalara yönelmektedir.” hipotezi doğrulanmıştır. Toplumda faizin haram olduğunu en iyi bilen kişiler olarak varsayılan Diyanet personelinin bilgiyi eyleme dönüştürebilme hususunda neler söyleyecekleri merak konusudur. Bu bağlamda katılımcılara “Bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu bilmek uygulamak için yeterli midir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların ilim ile amel etme veya edememe hususundaki yorumları incelenmiştir. Bu bağlamda her bir katılımcı yeni bir fikir ortaya koymuştur. Örneğin K8 soruyu şöyle yorumlamıştır:

K8: “Bir şeyi bilmek uygulamak için yeterli değildir. İnsanlar hatta bazen bizler de günah olduğunu bile bile yaparız. Herhalde burada şöyle düşünüyoruz. Anketinizde de bir şey vardı; Allah’ın Rahman ve Rahim olması. Allah’ın bu ismine çok güveniyoruz galiba biz Müslümanlar. Diğer isimlerinden daha çok sevaptır, tövbeleri kabul eder, bizi affeder gibi... Buna daha çok güvendiğimizden dolayı olabilir.”

Katılımcılar bilinen her doğruyu yaşama tatbik etmenin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun muhtemel nedenlerini kısaca şöyle belirtmişlerdir:

1. İlmin hikmete dönüşmemesi
2. Yeterince samimi olmamak
3. İhlas eksikliği
4. İrade eksikliği
5. İmanın zayıflığı
6. Allah'ın bağışlayıcı ve affediciliğine olan güven
7. Şeytanın telkini
8. Hayatın diğer alanlarında sevapların günahlardan çok olduğu düşüncesiyle kendini garanti altında hissetme
9. Gündelik konuştuğumuz şeyler ve alışkanlıklar
10. Dert edinmemek, gereğince önemsememek

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hipotez sonuçları incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde en temelde Diyanet personelinin katılım bankalarının İslami esaslara dayalı faizsizlik prensibine gönül rahatlığıyla güvenemedikleri ve şüphe ile yaklaştıkları belirlenmiştir.
2. Diyanet personeli bireylerin katılım bankalarının faizsiz sistemle işlem yaptığına güven duymamalarının ana sebebi, bankacılık ve özelde katılım bankacılığı hakkındaki bilgilerinin yetersiz olmasıdır. Örneğin bir yandan DİB'in verdiği fetvalara itimat ettiklerini beyan ederlerken öte yandan TKBB danışma kurulu üyeleri arasında DİB'den isimler olmadığını düşünerek¹⁸ TKBB danışma kurulunun verdiği fetvaları araştırmadan onlara ön yargı ile yaklaşmaktadırlar.
3. Diyanet personelinin bir kısmı kendilerince şüpheli olduğunu iddia etseler de Mecelle'nin 29. maddesi olan "Ehven-i şerrayn ihtiyar olunur."¹⁹ kaidesince katılım bankasından kredi veya kredi kartı kullanmak istediklerini ancak;
 - İhtiyaçları olduğunda katılım bankalarının kendilerine ihtiyaç kredisi vermediğini, çok fazla prosedürünün olduğunu, zamanlarının ise kısıtlı olduğunu,
 - İhtiyaçları olduğunda katılım bankalarının istedikleri miktarda nakit para vermediğini,
 - Katılım bankalarının verdikleri kredinin geleneksel bankaların verdikleri kredilere göre çok daha maliyetli olduğunu,
 - Katılım bankalarının kredi kartı ile istedikleri her şeyi alamadıklarını ve bu durumda katılım bankalarının kredi kartlarının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını,
 - Katılım bankalarının kredi kartlarının taksit imkanının yetersiz olduğunu,

18 Mülakatın ardından katılımcılara hali hazırda 4 üyenin ikisinin (Prof. Dr. Abdullah Kahraman ve Prof. Dr. Ahmet Yaman) DİB DİYK üyesi olduğu bildirilmiştir.

19 Yıldırım, 2015, s. 93

- Katılım bankalarının şube ve ATM sayısının yetersiz olduğunu ve özellikle şehir merkezinden uzakta yaşadıkları dönemlerde ulaşım açısından bu durumun kendileri için büyük zorluklar oluşturduğunu beyan etmektedirler.

Özetle bahsettiğimiz tüm bu özellikler DİB personelini geleneksel banka kullanmaya sevk etmektedir. DİB personelinin tercih ettiği geleneksel banka ise alışkanlıkları ile doğrudan ilgili olmaktadır. DİB personeli kişiler yeni banka arayışlarına girmeyip maaşlarını aldıkları bankalar arasında kıyaslama yaparak kendilerine en uygun gördükleri bankayı tercih etmektedir.

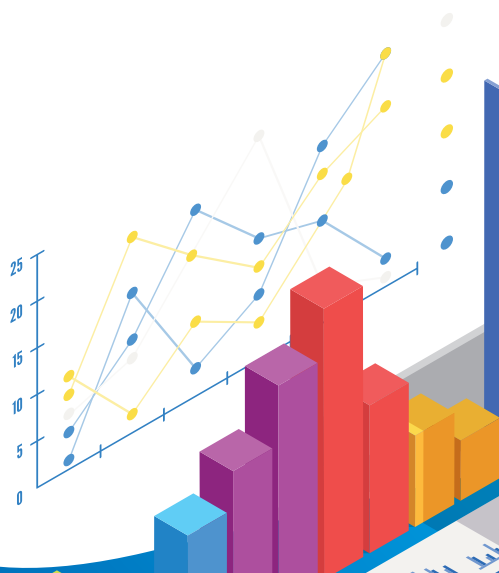
Sonuç olarak diyebiliriz ki Diyanet personeli kişiler katılım bankaları hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu nedenle katılım bankalarının yapmış olduğu işlemlere şüphe ile yaklaşmakta ve faizsizliğine yeterince güvenmemektedir. Bu bağlamda katılım bankalarına düşen DİB personeline çeşitli yöntemlerle ulaşarak kendilerini tanıtmak ve yaptığı işlemler hakkında bilgiler vermektir. Katılım bankaları Diyanet personeline yönelik eğitimler, seminerler, konferanslar düzenlemeli ve onları ikna yoluna gitmelidir. Çünkü Diyanet personeli kişiler toplumda öncü şahsiyetler olarak görülmekte ve onların uygulamaları toplum için rol model olmaktadır.

Ayrıca katılım bankaları maaş ihalelerinde daha aktif olmalı ve Diyanet personellerinin maaşlarını katılım bankalarından almalarını sağlamak için gayret sarf etmelidir.²⁰ Çünkü alışkanlıkların tercihleri belirleme noktasında önemli rol oynadığı araştırmamızda çıkan sonuçlar arasındadır.

KAYNAKÇA

- Bulgurcuoğlu, A. N. (2014). Stadyum Pazarlaması ve Stadyumlarda Müşteri Memnuniyeti (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Cici Karaboğa, E. N. (2018). Yönetim Bilişim Sistemleri Kullanımı Açısından Kurumsal Değişime Direnç Algılamalarının İç Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Üniversite Hastaneleri Üzerinde Bir Araştırma (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Creyer, E. H., & Ross, W. T. (1997). Tradeoffs Between Price and Quality: How a Value Index Affects Preference Formation. *The Journal of Consumer Affairs*, 31(2), 280-
- Ersen, H. (1997). Toplam Kalite ve İnsan Kaynakları Yönetimi İlişkisi (2. bs). İstanbul: Sim Matbaacılık.
- İktisat Terimleri Sözlüğü (1. bs). (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kızıltepe, K. (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Faiz Hassasiyeti (Sakarya Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Oliver, R. L. (1997). Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer (1. bs). New York: Mc Graw Hill.
- Taşkın, E. (2000). Müşteri İlişkileri Eğitimi (2. bs). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Yıldırım, Mustafa. (2015). Mecellenin Külli Kaideleri (4. bs). İzmir: Tıbyan Yayıncılık.

20 Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş imzasıyla il müftülüklerine gönderilen genelgede, 1 Kasım 2019'dan itibaren yapılacak kurum maaş ödeme protokolünde, faizsiz finans kurumlarının tercih edilmesi istenilmiştir. Buna göre il müftülüklerince belirlenecek bir komisyon tarafından maaş ve ücretlerin hangi katılım bankası aracılığıyla ödeneceğine karar verilecektir.

KATILIM BANKACILIĞI İÇİN İŞ MODELİ VE KANVASININ GELİŞTİRİLMESİ

DR. ZEYNEB HAFSA ORHAN

CİHAN ÇİFCİ

NURULLAH TIRMAN

KATILIM BANKACILIĞI İÇİN İŞ MODELİ VE KANVASININ GELİŞTİRİLMESİ

Özet

İş modeli kavramı, işletme literatüründe son birkaç on yılda öne çıkmış olan bir kavramdır. Özellikle teknolojideki gelişmeler, bu kavramın ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. En yalın anlatımla iş modeli şu anlama gelmektedir: Bir işletmenin ne şekilde değer ürettiğini açıklamaktadır. Bunu yaparken de kanvas adı verilen bir görselden yararlanmaktadır. Bankalar da finansal sektörde işlev gören bir işletme türü olduğu için bankalara yönelik iş modelleri ve kanvasları da geliştirilmiştir. Fakat aynı şey, bir bankacılık türü olan, İslami bankalar adı verilen katılım bankaları için geçerli değildir. Zira bu alanda yapılan çalışmalar oldukça azdır. Buradan hareketle bu makalenin ve projenin amacı, söz konusu bu boşluğu doldurup hem Türkiye'deki katılım bankalarının mevcut işleyişini resmeden bir kanvas ortaya koymak hem de katılım bankacılığının geleceğine yönelik bir simülasyonu yansıtmak üzere öneri bir iş modeli ve kanvası hazırlamaktır. Söz konusu öneri iş modeli ve kanvasının öne çıkan öğeleri şunlardır: Fintek, kitle fonlaması, piyasa bilgi havuzu, sürdürülebilir değer yaratımı ve etkin büyüklükteki danışma kurulları. Makalede bunların her birisinin içeriği detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Katılım bankası, iş modeli, iş modeli kanvası, Türkiye.

1. GİRİŞ

Dünya genelinde önceleri faizsiz bankacılık, günümüzde ise İslami bankacılık olarak anılan kurumlar, Türkiye’de katılım bankacılığı olarak işlev görmektedir. İslami bankacılığın dünya tarihinde ilk yer alışı, yaygın kaniya göre, 1963’te Mısır’da kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası’na dayanmaktadır. Türkiye’deki ilk örnekleri ise Özel Finans Kurumu adı altında ortaya konan bu kurumların geçmişi, 1983’te çıkarılan kararnemeye dayanmaktadır. IFSB (Islamic Financial Services Board/İslami Finansal Hizmetler Kurulu)¹ tarafından hazırlanan son rapora göre bugün için dünyada 1,5 trilyon dolar civarı toplam varlığa sahip olan İslami bankacılık, Türkiye bankacılık sektörünün, kredi ve mevduat gibi çeşitli unsurlara göre %4-6 arasını kapsamaktadır.²

Osterwalder ve arkd.’nın³ tanımıyla bir şirketin nasıl değer (*value*) yaratıp onu nasıl dağıttığını ve finansal sürekliliğini nasıl sağladığını açıklayan bir model olarak iş modeli (*business model*) kavramı, her ne kadar 1950’lerin sonunda kullanılmaya başlansa da 1990’larda gerçekleşen teknoloji alanındaki gelişmelerle yaygın kullanıma erişmiştir. Her türlü iş koluna uyarlanabilen bu kavram, bankacılık iş modeli (*banking business model*) adı altında ayrı bir alanın oluşmasına da yol açmıştır.

Genelde iş modeli, özeldeyse bankacılık iş modeli kavramları bugünlerde üzerinde özellikle durulan diğer iki kavramla da yakın ilişki içerisindedir. Bunlardan bir tanesi yönetim (*governance*), diğeri de sürdürülebilirlik (*sustainability*) kavramıdır. İş modelinin bu kavramlarla ilişkisine bir sonraki bölümde değinilecektir.

İş modelini somutlaştırmaya yarayan önemli bir araç, iş modeli kanvasıdır/tuvalidir (*business model canvas*). Kanvas, iş modeli tanımında yer alan değer yaratımının nasıl sağlanacağını, işin dört temel unsuru olan müşteri, satılan şey –mal ya da hizmet olabilir-, altyapı –fiziki ve fiziki olmayan- ve finansal sürekliliği kapsayan dokuz temel alandan oluşmaktadır. Burada düşünmesi gereken bir not, değer kavramına yapılan vurgudur. Bu, yukarıda bahsi geçen sürdürülebilirlik kavramıyla uyumlu olacak şekilde yalnızca para kazanılmasını kapsamamaktadır ve dolayısıyla kâr ya da getiri tabirleri yerine daha kapsamlı bir şekilde kullanılmaktadır.

Yaklaşık altı yüz senelik bir geçmişe sahip olan bankacılık kurumu, özünde şu iş modeline dayanmaktadır: Faizle mevduat toplayıp faizle kredi kullandırmak. Klasik konvansiyonel bankacılığın bu yaygın iş modelinin karşısında İslami bankacılık ya da katılım bankacılığı, yaklaşık elli yıllık tecrübesine rağmen, farklı bir teorik alt yapıdan hareketle ortaya çıkarıldığı için farklı bir iş modeli önermektedir: Ortaklıkla ve/veya faizsiz bir şekilde para toplayıp ortaklık ve/veya ticaret yoluyla para kullandırmak. Bu iş modeli, ilgili bölümde detaylı bir şekilde incelenecektir.

1 IFSB (2019). Stability Report 2019, Kuala Lumpur.

2 Orhan, Z. H., Yaşar, E., ve Deniz, H. H. (2018). İş Modelindeki Değer Önerileri Mukayesesi Yoluyla Katılım Bankalarının Mevcut Durumunun Analizi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(2), 335-351. Söz konusu oran, neye bakıldığına göre farklılık arz etmektedir. Örneğin toplam varlık oranı, toplam sermaye oranı gibi.

3 Osterwalder, A., Pigneur, Y., ve Tucci, C. L. (2005). Clarifying Business Models: Origins, Present, and Future of the Concept, *Communication of the Association for Information Systems*, 15, 1-25.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu makalenin/projenin amacı, Türkiye'deki katılım bankaları için hem mevcut ilişkileri ortaya koyan hem de geleceğe yönelik simülasyon sunan bir iş modeli önerisi sunup bunu "iş modeli kanvası" ile somutlaştırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan yöntemin detayları aşağıda açıklanmaktadır.

Bu makalenin önemi, Türkiye'de 1985'ten beri var olan katılım bankaları için hem etkin bir yönelişi hem de sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran bir iş modeli önermesidir. Bu iş modelini kanvas ile görselleştirmek, katılım bankacılığı paydaşlarına (müşteriler, şirketler, vb.) söz konusu kurumun işleyişini daha iyi anlama imkânı sunacaktır. İlâveten, bildiğimiz kadarıyla ne yabancı literatürde ne de Türkiye'de katılım bankacılığı ile iş modeli kanvasını bir arada ele alan çalışmalar yer almaktadır. Bu da ilgili literatüre bir katkı niteliği taşıyacaktır.

Makalenin geri kalanı şöyle yapılandırılmıştır: Bir sonraki bölüm, ilgili konuya dair arka planın yanı sıra literatür taramasını sunmakta, üçüncü bölüm ise yöntemin detaylarını ortaya koymaktadır. Takip eden bölüm, hem mevcut iş modeli ve kanvasının hem de öneri iş modeli ve kanvasının paylaşılıp detaylarının açıklanmasına ayrılmıştır. Son bölüm ise sonucu kapsamaktadır.

2. ARKA PLAN BİLGİSİ VE İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde, makalenin içeriğini oluşturan temel olgulara dair arka plan bilgisi, ilgili literatürle birlikte paylaşılacaktır.

2.1 İŞ MODELİ

Her ne kadar tabirin kendisi doğrudan kullanılmış olmasa da geçmişte de iş modeline karşılık gelen ya da onunla benzerlik arz eden yapıların olduğu iddia edilebilir. Zira herhangi bir işletmenin ne şekilde çalışacağı ve değer üreteceği, ona dair kararlaştırılan ilk öğelerdendir. Fakat bugünkü kullanıldığı anlamlarıyla iş modeli kavramı, özellikle 1990'lardaki baş döndürücü teknolojik gelişmelerden etkilenen yapısıyla yine de geçmiştekilerden farklı anlamları barındırmaktadır. Sürdürülebilirlik bunlardan bir tanesidir.

Son otuz-kırk yıllık dönemde gündemde olan bu kavramın tanımı üzerinde henüz tam bir mutabakata varılmış değildir. Bunun temel sebebi, farklı alanlardan farklı bakış açılarına sahip kişilerin farklı tanımlar getirmeleridir. Örneğin Timmers⁴, farklı iş aktörleri ve onların rolleri üzerinden ürün ve hizmet yapısına dair bilgi akışı tanımını getirirken Morris ve ark.⁵, verili piyasalarda sürdürülebilir, rekabetçi avantaj elde etmek için iç içe geçmiş karar değişkenlerinin nasıl temsil edileceğine vurgu yapmaktadır. Bu gibi tanımlar içerisinde, makalenin başında alıntılanan Osterwalder'e⁶ ait tanım, daha yaygın kullanıma erişmiştir.

İş modeli kavramının farklılık arz etmesi, durağan olmayan yapısına da atfedilebilir. Zira bugün için özellikle yönetişi mi ve sürdürülebilirliği öne çıkaran bir yapı ortaya koymakla birlikte ileride ortaya

4 Timmers, P. (1998). Business Models for Electronic Markets. *Electronic Markets*, 8(2), 3-8.

5 Morris, M., Schindehutte, M., ve Allen, J. (2005). The entrepreneur's business model: Toward a unified perspective. *Journal of Business Research*, 58(6), 726-735.

6 A.g.e.

çıkacak olan ihtiyaçlarla başka unsurları da dâhil eden bir yapı arz edebilir. Bu noktada kurumsal yönetim ile iş modeli arasındaki ilişkiye dair şunlar söylenebilir: Öncelikle, kurumsal yönetim, en yalın haliyle, bir şirketin yönetimi, yönetim kurulu, ortakları ve paydaşları arasındaki ilişkiler setini içerir.⁷ Page ve Spira⁸, iş modelini, bir işletmenin eylemlerini/aktivitelerini ve onun paydaşlarıyla ilişkilerini, somut ve somut olmayan varlık ve yükümlülüklerini içeren bir sistem olarak karakterize etmektedir. Bu tanımla kurumsal yönetim tanımı arasındaki ilişki ortadadır. Buna göre iş modeli, paydaşların girdilerinin mükâfat olarak döndürüldüğü bir dönüşüm süreci haline gelmektedir.

Sürdürülebilirlik ile iş modeli arasındaki bağlantılara gelince, Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (SASB)⁹, sürdürülebilirlik çerçevesi ortaya koymuş, bu çerçeve içerisinde de beş boyut tanımlamıştır. Bu boyutlardan bir tanesi, iş modeli ve inovasyondur. Bu boyut, şirketin değer yaratım sürecinde/iş modelinin yapısında çevresel, insani ve sosyal meselelerin entegrasyonuna işaret etmektedir. Bunlar, örneğin, üretim sürecinde kaynak geri kazanımı, ürün tasarımı, kullanımı ve tüketimi sürecinde etkinlik ve sorumluluk gibi hususları içermektedir. Bahsi geçen beş sürdürülebilirlik boyutundan bir diğeri de, yukarıda bahsi geçen, yönetime dairdir ve iş ahlâkı, rekabetçi davranış, sistematik risk yönetimi gibi alt alanlara vurgu yapmaktadır.

2.2 BANKACILIK İŞ MODELİ

Bankacılık, işletme türlerinden bir tanesini kapsadığı için özgün iş modelleri bunlar için de geliştirilmiştir.¹⁰ Bunlara “bankacılık iş modeli” denmiştir. Bunlara dair ilk örnekler 2000’li yılların başından itibaren rastlanmaktadır. Ayadi ve De Groen¹¹, bankacılık iş modelini şöyle tanımlamaktadır: Bankaların, kendileri aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları bir araçtır. Bu kavram kullanılmadan önce de bankaların nasıl iş yaptığına ya da iş yapma şekillerine odaklı çalışmalar bulmak mümkün olmakla birlikte iş modeli kavramı bunu daha sistematik bir hale getirmiştir.

Özellikle 1980’lerdeki hızlı liberalleşme süreci, bankaların iş yapma şekillerinde ne gibi değişikliklerin meydana geldiğinin incelenmesine yol açmıştır. “Bankalar Öldü mü?” başlığıyla bir makale kaleme alan Boyd ve Gertler¹², iddiaların aksine ticari bankacılığın (*commercial banking*) –bugün Türkiye’de de en yaygın olan bankacılık türü budur- ölmediğini fakat iş yapma şekillerinin değiştiğini ampirik olarak ispata girişmişlerdir. Yeni tür iş yapma şekillerinin başında bilanço dışı işlemler (*off-balance sheet activities*) gelmektedir. Bu işlemler, en basit anlatımla, doğrudan bilançoda yer almadan bankayı kâr-zarar hesabı yoluyla etkileyen işlemlerdir. Bankaların iş yapma şekilleri

7 OECD (2004). OECD Principles of Corporate Governance, Paris.

8 Page, M., ve Spira, L. F. (2016). Corporate governance as custodianship of the business model. *Journal of Management and Governance*, 20(2), 213–228.

9 Söz konusu çerçeveye şu adresten erişilebilir: <https://www.sasb.org/standards-overview/materiality-map/>

10 Farklı işletme türlerinde göre bugün öne çıkan bazı iş modelleri şunlardır: Franchising iş modeli, e-ticaret iş modeli, kitle fonlaması iş modeli gibi.

11 Ayadi, R. ve De Groen, W., (2014). Banking Business Models Monitor 2014: Europe, CEPS Paperback, <https://www.ceps.eu/wpcontent/uploads/2014/10/Banking%20Business%20Models%202014.pdf>

12 Boyd, J. H., ve Gertler, M. (1994). Are Banks Dead? Or Are the Reports Greatly Exaggerated?, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 18(3), ss. 2-23.

ve gelecekteki bankacılıkla ilgili önemli çalışmalara imza atan Llewellyn¹³, şunu iddia etmektedir: Geleneksel bankacılık işlemlerindeki –bundan kasıt, en basit anlamda mevduat toplama ve kredi vermedir- azalma eğer finansal aracılık rolü, bilançodaki varlık hacmiyle ölçülecek olursa ve eğer bankalar alternatif iş yapma yolları bulamazsa bankacılık sektöründe bir gerileme anlamına gelir. Oysa bankalar için bu iki unsur da geçerli değildir. Dolayısıyla bankacılık sektörü toptan bir çöküş içerisinde değildir. Nitekim dünyadaki ve Türkiye’deki bankacılık sektörü oran ve büyüklükleri bunu destekler niteliktedir. Yazara göre bankacılık, “sözleşme/kontrat bankacılığı” (*contract banking*) denilen bir yöne doğru ilerlemektedir. Bundan kasıt, bir bankanın geniş hizmet yelpazesi sunarken geniş şirket yelpazesindeki girdileri koordine edebilmesidir. Schmidt ve arkd.¹⁴ ise 1982-1995 arasında kapsayan araştırmalarında Fransa, Almanya ve İngiltere’deki bankaların finansal mühendislik aracılığıyla varlıkların finansal enstrümana dönüştürüldüğü menkul kıymetleştirme (*securitization*) yoluyla yeni bir iş türüne kaydığını verilemiştir.

Doğrudan bankacılık iş modelleriyle ilgili çalışmaların gündeme gelmesi ise özellikle 2008 finansal krizinden sonra olmuştur. Zira bu olay, önemli bir değişim sürecinin habercisidir. Teece¹⁵, özellikle Amerika’da yaygın olan yatırım bankacılığının 2008 krizinden sonra ciddi sıkıntıya girdiğini belirtmektedir. Bunun temel sebebi ise riskli işlemlere olan yatınlığıdır. Ayadi ve arkd.¹⁶, özellikle 2000’lerden sonra gündeme gelen finansallaşma sürecinde bankaların yeni iş modelleri geliştirdiğini tespit etmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Borçların menkul kıymetleştirilmesi, likit varlık tutumunda azalma, kredi türevlerini kullanma. 2006-2009 arası yirmi altı tane belli başlı Avrupa bankasını tarayarak yaptıkları çalışmanın neticesinde bankaları şu üç gruba ayırmışlardır: Bireysel bankacılık, yatırım bankacılığı ve toptan bankacılığı (*wholesale banking*). Bunlar arasında krizi en iyi atlatanlar, ilk gruptakiler olmuştur. Nitekim Türkiye’de de bu bankacılık türü yaygın olduğu için krizin etkisi daha sınırlı kalmıştır denebilir.

Türkiye’deki bankacılık sektörü ve iş modellerine dair çok fazla çalışma mevcut değildir. Bunun yerine, konuyla ilgili kısa haber paylaşımı ve rapor sunumu yapılmaktadır.

2.3 BANKACILIK İŞ MODELİ KANVASI

Genelde iş modellerini, özeldyse bankacılık iş modelini somutlaştırmak için kullanılan araçların başında iş modeli kanvası gelmektedir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere kanvas, işin dört temel unsuru olan müşteri, satılan şey, altyapı ve finansal sürekliliği kapsayan dokuz temel alandan oluşmaktadır. Tipik bir bankacılık iş modeli kanvası örneği Tablo 1’den incelenebilir.

-
- 13 Llewellyn, D. (1996). *Banking in the 21st Century: The Transformation of an Industry*, içinde *The Future of the Financial System*, Reserve Bank of Australia.
- 14 Schmidt, R. H., Hackethal, A., ve Tyrell, M. (1999). *Disintermediation and the Role of Banks in Europe: An International Comparison*, *Journal of Financial Intermediation*, 8, 36-67.
- 15 Teece, D. J. (2010). *Business models, business strategy and innovation*. *Long Range Planning*, 43(2-3), 172-194.
- 16 Ayadi, R., Arbak, E., ve De Groen, W. P. (2011). *Business Models in European Banking: A Pre-and-Post-Crisis Screening*, Centre for European Policy Studies, Brussels.

TABLO 1: KLASİK BANKACILIK İŞ MODELİ KANVASI

Ana Paydaşlar	Ana İşlemler	Değer Önerileri	İlişkiler	Müşteriler
<ul style="list-style-type: none"> - Yatırım ortakları - Teknoloji tedarikçileri - Düzenleyici kurumlar 	<ul style="list-style-type: none"> - Şube operasyonları - Çağrı merkezi operasyonları - IT operasyonları 	<ul style="list-style-type: none"> - Mevduat/fon ürünleri (düşük faiz oranları) - Krediler (yüksek faiz oranları) 	<ul style="list-style-type: none"> - Kişisel yardım - Mümkün olduğu yerlerde otomatizasyon 	<ul style="list-style-type: none"> - Bireysel ve kurumsal müşteriler (Mevduat sahipleri) - Bireysel ve kurumsal müşteriler (Borçlular)
	Ana Kaynaklar		Kanallar	
	<ul style="list-style-type: none"> - Fiziksel ve IT altyapısı - Kredi varlıkları 		<ul style="list-style-type: none"> - Banka şubeleri - ATM'ler - Çağrı merkezleri - İnternet - Mobil cihazlar 	
Maliyet Yapısı		Gelir Akımları		
<ul style="list-style-type: none"> - Faiz harcamaları - Kanalize etme maliyetleri 		<ul style="list-style-type: none"> - Faiz gelirleri - Ücret gelirleri 		

KAYNAK: WWW.BUSINESSMODELGENERATION.COM. YAZARLAR TARAFINDAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLİP YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMİŞTİR.

Tablo 1'de görülebileceği üzere, bankalar temel iki gelir akımına sahiptir: Faiz gelirleri ve ücret gelirleri. Faiz gelirleri, bankaların kendilerinden kredi alanlardan aldıkları faizlerle mevduat sahiplerine ödedikleri faizler arasındaki her daim pozitif olan farka eşittir. Bu aynı zamanda bankaların gelir değer önerisidir: Mevduat ürünleri için düşük faiz önerip kredi ürünleri için yüksek faiz talep etmek. Öte yandan, ücret gelirleri, işlem hizmetleri gibi geleneksel aktivitelerden elde edilen gelirlerin yanı sıra yatırım fonu satılması gibi geleneksel olmayan işlemlerden elde edilen gelirleri kapsamaktadır. Gelir akımlarının yapısıyla paralellik arz etmek üzere bankaların temel maliyet yapısını da faiz harcamaları oluşturmaktadır. Bunun dışında, finansal aracılık işlevinden dolayı ortaya çıkan maliyetlere katlanmaktadır. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, bankaların gelir akımlarının ve maliyet yapılarının şeklindeki değişimler, iş modeli hususundaki çalışmaların da temel ilgi alanlarından bir tanesini oluşturmaktadır.

2.4 KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ

20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli sebeplerde ortaya atılan İslam ekonomisi kavramının alt alanlarından birisi olan İslami finans, İslam ilkeleri ve ruhuna uygun finansal hizmetler sunulması, bu amaca hizmet edecek kurumlar kurulması ve düzenlemeler yapılması amacını gütmektedir. Bu kapsam-

da ilk kurulan kurumlardan bir tanesi, İslami bankalardır. İlk örneğine, 1963'te Ahmed el-Neccar tarafından Mısır'da kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası ile erişildiği kabul edilen İslami bankalar, ilkin faizsiz bankalar ismiyle anılmış, 1970'lerin sonundan itibaren ise tüm dünyada İslami banka ismiyle hizmete devam etmiştir. Bugün için çok farklı ülkelerde hizmet veren İslami bankacılık, küresel bazda 1,5 trilyon dolarlık bir büyüklüğe erişmiştir.¹⁷ Türkiye'deki ilk örneğine 1985'te kurulan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. ile erişen bu kurumlar, ilkin özel finans kurumu olarak adlandırılrsa da 2005'te bankacılık statüsüne eriştirilmiş ve katılım bankaları olarak isimlendirilmiştir.

Arka planlarında yatan teorik alt yapı ve kurulma amaçları ile vizyon ve misyonlarındaki farklılıklar sebebiyle klasik bankalardan farklı bir iş modeline sahip olması beklenen İslami bankalarla ilgili iş modeline yönelik çalışmalar çok fazla değildir. Tablo 2'de konuya dair belli başlı çalışmaların dökümü yapılmıştır. Çalışmalar, tarih açısından eskiden yeniye göre sıralanmıştır.

TABLO 2: KATILIM BANKACILIĞI (İSLAMİ BANKACILIK) İŞ MODELİNE YÖNELİK BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALARIN DÖKÜMÜ

	Makale İsmi	Yazarlar	Yıl	Yayın Yeri	Özet
1	İslami ve Konvansiyonel Bankacılık: İş Modeli, Etkinlik ve İstikrar	T. Beck, A. Demirgüç-Kunt ve O. Merrouche	2013	Journal of Banking & Finance	22 ülkeden 88 İslami bankayı 422 konvansiyonel banka ile mukayese edip İslami bankaların daha az maliyet-etkin, daha iyi sermayeleşmiş ve daha yüksek bir aracılık oranına ve varlık kalitesine sahip olduğunu bulguluyorlar.
2	İslami Bankacılık Ontolojisi için Özellikler ve Bunların Geliştirilmesine Yönelik Kriterler	S. Abdul Latiff, H. Haron ve M. Annamalai	2017	Third International Conference on Information Retrieval and Knowledge Management	İslami bankacılık ontolojisinin gelişimi açısından belli başlı problemler zikredilip bunlara çözüm yolları aranıyor. Dile getirilen problemlerden bir tanesi de farklı İslam hukuku kavramları için farklı iş modelleri oluşturması.
3	İslami Perspektifte İş Modeli: BMT UGT Sidogiri Doğu Java Endonezya Örneği	A. Hendratmi ve M.A. Widayanti	2017	Journal of Management and Marketing Review	Ashkari ve Hendratmi (2016) tarafından geliştirilen İslami iş modelinin beş bileşenli yapısını, başlıkta adı geçen mikrofinans kurumu için inceliyorlar.
4	Beşerî Sermaye, Kurumsal Yönetişim ve Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İslami Bankalardan Örnekler	T. Nawaz	2019	J Bus Ethics	Başlıkta geçen kavramlar arasındaki ilişkiyi, 2005-2010 arasında 47 İslami bankadan alınan 273 gözlem verisiyle inceliyorlar.

KAYNAK: YAZARLAR TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

Öncelikle, tabloda yer alan makale başlıkları orijinal başlıkların tarafımızca Türkçeye çevrilmiş halini yansıtmaktadır. İkinci olarak, fark edileceği üzere, başlığında “iş modeli” kavramını yalnızca üç makale içermektedir. Bunların dışında kalan üçüncü makale ise doğrudan İslami bankacılık iş modeliyle ilgili olmayıp genel İslami iş modeline odaklanmaktadır. Bu makalede odaklanılan beş İslami iş modeli yapıtaşı şunlardır: Tevhid, ahlâk ve İslam hukuku, akıt, işle ilgili hususlar -pazarlama, insan kaynakları gibi- ve işin amaçları. Nitekim öneri kısmımızda bu makaleden ve genel İslami iş modeli yapıtaşlarından da yararlanılacaktır. Beşinci makale, Türkiye’den Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.’yi içermek üzere altı farklı hipotezin test edilmesi amacını taşımaktadır. Söz konusu hipotezlerden bazıları şunlardır: İslam hukuku danışma kurullarındaki kişi sayısı, İslami bankaların piyasa performansı ile pozitif (veya negatif) ilişkilidir; CEO gücü ile İslami bankaların piyasa performansı pozitif (veya negatif) ilişkilidir. Bulunan sonuçlara göre İslam hukuku danışma kurullarındaki kişi sayısı, piyasa performansını artırmamaktadır. CEO gücünün artışının piyasa performansını artırdığı hipotezi ise doğrulanmıştır. Bu çalışma da önerilerimizi ortaya koyma açısından bize bazı ipuçları verecektir.

Bunların yanı sıra dolaylı çalışmalar da mevcuttur: Örneğin, İslami bankacılığın farklı iş modelini verili kabul edip bu modelin finansal kriz sürecinde konvansiyonel bankalardan ne şekillerde farklılaştığına yönelik araştırmalar yapmak gibi. Fakat bu tarz çalışmalar, İslami bankacılığın iş modeli yapısını ortaya koyup bunu tartışıp buna dair öneriler getirmek yerine performans mukayesesine odaklanmaktadır. Bu sebeple yukarıdaki tabloya alınmamışlardır.

2.5 TÜRKİYE ÖZELİNDE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türkiye özelinde bankacılık iş modeline dair çalışmaları, konvansiyonel ve katılım bankacılığına ilişkin çalışmalar olarak iki alt başlık halinde inceleyebiliriz. Bunlardan ilkinde dair çalışmalar sayıca daha fazladır. Ayrıca, konvansiyonel ve katılım bankacılığında iş modeline dair olan çalışmaları akademik ve uygulamaya dönük olarak ilave bir ayrıma daha tabi tutabiliriz.

Türkiye’deki konvansiyonel bankaların iş modeline dair yapılmış akademik çalışmalardan bir tanesinde Hryckiewicz ve Kozłowski¹⁸, bankacılık iş modelleriyle finansal krizlerin doğası arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu kapsamda 2000-2012 arası 65 ülkeden veri toplayan yazarlar, öncelikle bankaların iş modellerini gruplayıp sonra bunların çeşitli değerler -sermaye getirisi, varlık getirisi, risk gibi- üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Ülkelerin baskın bankacılık iş modelleri, şu dört grup altına alınmıştır: Özelleşmiş, yatırım, farklı alanlara yönlendirilmiş ve ticari. Türkiye’deki bankalar, Japonya, Hindistan, Malta gibi ülkelerle birlikte bu son grupta yer almaktadır. Sonuçlara göre, yatırım bankalarının ağırlıklı olduğu ülkelerdeki -Amerika ve İngiltere gibi- GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla) düşüşü, ticari bankacılığın yoğun olduğu yerlerdekine göre daha büyük fakat daha kısa süreli olmuştur.

18 Hryckiewicz, A. ve Kozłowski, L. (2014). Banking business models and the nature of financial crises, MPRA Paper No. 64072. https://mpra.ub.unimuenchen.de/64072/1/MPRA_paper_64072.pdf

Türkiye'deki konvansiyonel bankaların iş modeline yönelik uygulama tandanslı çalışmalar ise daha çok rapor formundadır. Örneğin, JCR-ER (JCR Avrasya Derecelendirme)¹⁹ tarafından Aktif Yatırım Bankası A.Ş. için hazırlanan raporda, bankanın farklı dağıtım ağlarının dijital bankacılık uygulamalarının iş modeline eklenmesi ile desteklendiği vurgulanmaktadır. Buna örnek olarak gösterilen uygulamalardan bir tanesi, N-Kolay uygulamasıdır. Bu tarz uygulamalara Yeni Jenerasyon Bankacılık İş Modeli uygulama örneği denmiştir. Buna göre banka, şubeleşme yerine alternatif dağıtım kanalı ağları geliştirmektedir.

Benzeri bir başka çalışma, Garanti: BBVA Group²⁰ tarafından hazırlanan sunumdur. Sunumda GarantiBank'ın ileri görüşlü yatırımlarının, bugünkü inovatif iş modeli tarafından şekillendirildiği, bu kapsamda da şu beş ayağa dayandığı belirtilmektedir: Teknoloji, dağıtım kanalları, insan kaynakları, risk yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma.

Katılım bankalarının iş modeline yönelik akademik ve uygulamaya dönük çalışmalara gelecek olursak, bunların bir önceki gruptakilere nazaran sayıca çok daha az olduğunu hatırlatmakta yarar var. Orhan²¹, Türkiye'deki katılım bankalarının aktif ve pasifinde yer alan toplam on iki tane bankacılık karakteristiğini 2005-2015 yılları arası dönem için hesaplayıp inceledikten sonra bu bankaların, bazı spesifik özelliklerle birlikte finansal aracılığa dayalı geleneksel ticaret bankacılığı modelini takip ettikleri sonucuna erişmiştir.

Orhan ve ark.²², Türkiye'deki katılım bankaları için iş modelinde yer alan değer önerilerine (*value propositions*) odaklanarak mevcut durum analizi yapmaktadır. Aktif ve pasif tarafa dayalı analiz neticesinde aktif taraf için şu belli başlı sonuçlara erişilmiştir: "... aktif toplamı ve krediler açısından büyüklüğü yaklaşık olarak %5 olan katılım bankalarının; işletme, nakdi KOBİ, konut ve özellikle taşıt kredilerindeki payı, bahsi geçen %5 seviyesinin üzerindedir. Katılım bankalarını, bu iki ana kalemden aşağıya çeken unsur, ihtiyaç kredileridir." Pasif tarafta ise özellikle kıymetli maden hesabında yaklaşık %20'lik bir sektörel paya sahip oldukları görülmektedir.

Daha özele indirgenmiş bir çalışmada Uçar ve Boğaz²³, Kuveyt Türk'ün şube iş modelini, öncesine dayalı gelişmelerle mukayese ederek açıklamaktadır. Bu bağlamda özellikle şube iş yüküne, iletişim şekline ve hizmet kültürüne odaklanılmaktadır.

19 JCR-ER (2017). Turkey: Corporate Credit Rating. https://www.aktifbank.com.tr/Documents/jcrer_Aktif_Bank_fullreport_2017.pdf

20 GarantiBank (2017). Turkish Banking Sector & Garanti Bank, https://www.garantibbvainvestorrelations.com/en/images/pdf/Garanti_Investor_Presentation_Dec2017.pdf

21 Orhan, Z. H. (2018). Business Model of Islamic Banks in Turkey, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(3), 290-307.

22 Orhan, Z. H., Yaşar, E., ve Deniz, H. H. (2018). İş Modelindeki Değer Önerileri Mukayesesi Yoluyla Katılım Bankalarının Mevcut Durumunun Analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 335-351.

23 Uçar, M., & Boğaz, Ş. (2017). Şube İş Modeli: Kuveyt Türk Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 81-91.

Bunların dışında, İslami bankalar ya da katılım bankaları için doğrudan iş modeli kanvası ortaya koyan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Nitekim çalışmamızın bir katkısının da bu alanda olması beklenmektedir.

3. YÖNTEM

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar için iki temel yöntem ortaya konulmuştur: Niteliksel ve niceliksel. Bunlardan ilki, daha çok inceleme, değerlendirme, mukayese gibi sözel araçlara dayanırken ikincisi ekonometrik ve istatistiksel analiz, tablolar gibi daha sayısal araçlara dayanmaktadır.

Çalışmamız, ağırlıklı olarak niteliksel yöntemle dayanmaktadır. Niteliksel yöntem kapsamında makalemiz, ilgili çalışmaların incelenmesi, sektörden kişilerin tecrübelerinin dinlenmesi ve değerlendirilmesi, katılım bankalarının mevcut yapısının ve ihtiyaçlarının incelenmesi gibi hususları kapsamaktadır.

Dile getirilen niteliksel araştırma yöntemi araçlarıyla oluşturulan kanvas ise çalışmanın belki de tek niceliksel aracı olarak değerlendirilebilir. Zira bu sayede bulgular gözle görülür bir şemaya aktarılmış olacaktır. Söz konusu kanvas, şu yapılardan oluşturulacaktır: Ana paydaşlar, ana işlemler, ana kaynaklar, değer önerileri, müşteriler, ilişkiler, kanallar, maliyet yapısı ve gelir akımları.

Son olarak, iş modelleri şu üç tür üzerinden tanımlanmaktadır: Planlanan/istenen, beliren ve ilan edilen. Bu anlamda çalışmamız özellikle birinci ve üçüncü türden iş modellerinin kanvas ile desteklenip ortaya konmasını amaçlamaktadır. Bu sayede hem mevcut olan yapı görülebilecek hem de arzu edilen, önerilen yapı ortaya çıkacaktır.

4. KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ VE KANVASI ÖNERİSİ

Bu bölümde, Türkiye'deki katılım bankaları için bir iş modeli ve bu iş modelinin yansıtıldığı bir kanvas geliştirilecektir. Fakat bundan önce, mevcut durumdaki iş modelinin kanvas yoluyla açıklanması gerçekleştirilecektir.

4.1 KATILIM BANKACILIĞININ MEVCUT İŞ MODELİ VE KANVASI

Türkiye'deki katılım bankalarının iş modeli kanvasının mevcut yapısı, Tablo 3'ten takip edilebilir.

TABLO 3: KATILIM BANKALARININ MEVCUT DURUMUNUN İŞ MODELİ KANVASI ŞEKLİNDE GÖSTERİMİ

Temel Paydaşlar	Temel Aktiviteler	Değer Üretim Mekanizması	İlişkiler	Müşteriler
<ul style="list-style-type: none"> - Sermayedarlar - Genel Nakit Tedarikçileri - Teknoloji Tedarikçileri - Düzenleyici Kurumlar 	<ul style="list-style-type: none"> - Şube Operasyonları - Çağrı Merkezi Operasyonları - IT (Information Technology/ Bilgi Teknolojisi) Operasyonları 	<ul style="list-style-type: none"> - Katılım Fonu Toplama - Toplanan Fonlarla Ticari Ortaklık Yaparak Kâr Üretme - Yapılan Ticari İşlemlerden Alınan Kâr ve Komisyonlar 	<ul style="list-style-type: none"> - Kişisel Destek - Operasyonel Destek 	<ul style="list-style-type: none"> - Cari Hesap Sahipleri, Katılım Fonu Sahipleri (Ticari, Tüzel, Bireysel) - Mal/Hizmet Satın Alan ve/veya Ortaklık Yapan Ticari, Tüzel Yapılar ve Şahıslar
	Temel Kaynaklar		Kanallar	
	<ul style="list-style-type: none"> - Fiziksel ve IT altyapısı - Finansman Varlıkları - Katılım Fonu Sahipleri - İnsan Kaynağı/ Kıymeti 		<ul style="list-style-type: none"> - Banka şubeleri - ATM'ler - Çağrı Merkezleri - İnternet - Mobil Uygulamalar 	
Maliyet Yapısı		Gelir Akımları		
<ul style="list-style-type: none"> - Katılım Fonu Kâr Ödemeleri - Otonom Bankacılık Giderleri/Operasyonel ve Transfer Giderleri - Personel Giderleri - Dış Kaynak Hizmet Alımı (Outsourcing) Giderleri - Ceza Havuzuna Tabi Olan İşlem Giderleri 		<ul style="list-style-type: none"> - Ceza Havuzuna Tabi Olan İşlem Gelirleri - Ücret Gelirleri - Kambiyo Gelirleri - Kâr-Zarar Ortaklığı Gelirleri - Kira (Leasing) gelirleri 		

KAYNAK: MEVCUT İŞLEYİŞ DİKKATE ALINARAK YAZARLAR TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

Tablo 3'te yer alan **Temel Paydaşlar** (*stakeholder*)²⁴ kısmında yer alan sermayedarlar, bankanın kuruluşuna sermaye ile katkıda bulunanlardır. Bunlar özel kişi ve yapılar olabileceği gibi kamu bankaları için vakıflar veya kamu kurumları da olabilir. Yine temel paydaşlar içerisinde yer alan düzenleyici aktörler, hem BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) gibi dışsal kamu-özel sektör düzenleyicileri, hem de danışma kurulu gibi içsel düzenleyicileri kapsamaktadır. Bu grup açısından katılım bankalarını konvansiyonel bankalardan ayıran temel yapı, içsel düzen-

24 Paydaş (*stakeholder*) kavramı, şirketin sahibi olan hissedarlardan (*shareholder*) daha geniş bir kitleyi içermek üzere ilgili literatürde gittikçe daha fazla rağbet görür duruma gelmiştir.

leyiciler kısmında yer alan danışma kurullarıdır. Bu kurullar, yapılan işlemlerin İslam hukukuna uygunluğuna dair başvuru merciidir.

Temel Aktiviteler hususunda konvansiyonel ve katılım bankacılığı arasında doğrudan bir fark bulunmamaktadır zira her ikisinde de şubeler, çağrı merkezleri ve IT operasyonları yer almaktadır. Dolayısıyla temel aktiviteler bunlar aracılığıyla sunulmaktadır. Buradaki fark, bu yapıların gerçekleştirdiği eylemlerdedir.

Temel Kaynaklardaki finansman varlıkları, kredilerden alınan getirilerdir. Fakat burada kredilerden kasıt, konvansiyonel bankacılıktaki faiz karşılığı borç anlamında değil, belirli bir malın ve hizmetin müşteri adına satın alınıp yine aynı müşteriye kârlı ve taksitli bir şekilde satımıdır. Bunların bilançoda yer alması ile sağlanan çarpan etkisi söz konusudur. Katılım fonu sahipleri ise likidite sağlamaktadır. Bu kısımda yer alan insan kaynakları açısından katılım bankalarına yönelik bir farklılık şöyle söz konusu olabilir: Albaraka Türk Katılım Bankası, İslam'daki işçi-işveren ilişkilerine dair ilkelere ve bunun pratikte oluşturacağı farklılıklara atıfta bulunmak üzere insan kaynakları biriminin ismini "insan kıymetleri" olarak değiştirmiştir.

Değer Üretim Mekanizmasının ilk ayağında yer alan katılım fonu toplanması hususunda şöyle bir özellik vardır: Piyasa faizinden daha düşük oranla katılım fonu toplanması söz konusudur zira faiz oranlarından daha düşük oranda kâr dağıtımı gerçekleşmektedir ve daha düşük oranda toplayıp reel fiyattan değerlendirme mantığı yer almaktadır. Değer üretim mekanizması, detayında ise şunları barındırmaktadır: Faizsiz fon toplama ürünleri olarak mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) yollu katılım fonu ve karz (borç) ile vekâlete dayalı cari hesap. Bunlara ilaveten, teverruk -özellikle metal borsasına bağlı murabaha sendikasyonu yoluyla teverruk- vardır. Bunlar arasında özellikle ilki öne çıkmaktadır. Bugün Türkiye'deki katılım bankaları, topladıkları fonu %80 oranla katılım fonu ile toplamaktadır.²⁵ Faizsiz finansman sağlama kısmında ise murabaha (kârlı, taksitli satış), icare (leasing), mudarebe, müşareke (sermaye-sermaye ortaklığı) gibi işlemler yer almaktadır. Bu kısımda öne çıkan araç ise %60 civarı oranla murabahadır.²⁶ Katılım bankalarının, konvansiyonel bankalardan farkını ortaya koyan asıl kısım işte burasıdır.

İlişkiler kısmındaki operasyonel destek çoklukla otomatizasyon üzerinden sağlanmaktadır. Bu operasyonlar için teknolojinin önemini de göstermektedir. Söz konusu olan teknoloji olduğu için yine konvansiyonel ve katılım bankaları arasında ciddi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

Müşteriler kısmının ikinci ayağında yer alanlardan kasıt, mal alımı değil mal satımı yapan firmalardır. Örneğin, bir katılım bankası, piyasa bilgisi devşirip en ucuz malı satan firmayı bildiği takdirde oradan mal alıp kendi müşterilerine mal satımı yapabilmektedir. Müşteriler kısmındaki farklılık olarak şu zikredilebilir: Katılım bankaları, özellikle kurumsal mevduat sahiplerinde, İslam hukukuna uygun kazanç sağlanması gereğini aramaktadır.

25 Orhan, Z. H. (2018). Business Model of Islamic Banks in Turkey, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(3), 290-307.

26 A.g.e.

Kanallar açısından da konvansiyonel ve katılım bankaları arasında bir farklılık gözlenmemektedir.

Maliyet yapısında temettü, banka kârından personele dağıtılan kısımdır. Bu kısımdaki temel farklılık, faiz içeren maliyet yapılarının katılım bankasında yer almamasıdır. Bunun tek istisnası olan ceza kesintilerini ise katılım bankaları, bünyelerine almayıp ceza havuzuna aktarmaktadır.

Gelir Akımlarındaki kambiyo gelirleri, yabancı para swift, change işleminden oluşan kârlara karşılık gelirken bankacılık hizmetleri gelirleri, havale, eft vb. oluşmaktadır. Kâr-zarar ortaklığı gelirleri, katılım bankalarına özgü iken icareye dayalı leasing için de bazı farklılıklar söz konusudur. Her şeyden önce, konvansiyonel bankaların doğrudan leasing yapmasına izin verilmezken katılım bankaları, herhangi bir leasing şirketi kurmadan bu işlemi gerçekleştirebilmektedir. İkinci olarak, konvansiyonel kiralama riski müşteri üstlenirken icarede bankanın üstlenmesi gerekmektedir. Üçüncüsü, kiralama konu olan malın tahribata uğraması halinde İslami bankalardaki kiralama akdi sona ererken diğerinde süre sonuna değin devam etmektedir. Dördüncü olarak, kira ödemelerindeki gecikmelerde konvansiyonel bankalar faiz almakta iken İslami bankalar bunu alsa bile kendilerinde tutmayıp ceza havuzuna aktarmaktadırlar. Son olarak, konvansiyonel kiralama ödemeler, sözleşme anında başlarken İslami bankaların kiralama işlemi, malın tesliminden sonra başlar.

Burada şu notu düşmekte yarar var: Tablo 3'teki iş modeli yapısı, Türkiye'deki katılım bankaları özelinde hazırlanmış olmakla birlikte dünyadaki ticari İslami bankalar da benzer bir modeli takip etmektedir. İslami bankaların bu modele dayalı çalışmasının, konvansiyonel bankalarla karşılaştırıldığında gerçek üretim-tüketimle bağlantısını daha fazla sağladığı ve dolayısıyla kriz üretme olasılığının daha düşük olduğu iddia edilmektedir. Bu tarz bir iddia, 2008 küresel krizinin ardından dünyadaki İslami bankaların krizden daha iyi bir şekilde sıyrıldığı, bunun ise özellikle onların kendilerine has iş modeline dayandığı görüşünden hareket etmektedir. Bu iddianın doğruluğu, çeşitli ampirik çalışmalarla incelenmiştir. Fakat bu çalışmaların neticesinde farklı sonuçlara erişilmiştir: Bir kısım çalışma²⁷ herhangi bir farklılık tespit edemezken veya çok az bir farklılık bulurken bir kısım çalışma²⁸ sadece bazı alanlarda İslami bankacılığın öne çıktığı bulgusuna ulaşmışlardır. Son olarak ise bazı çalışmalar, kriz sürecindeki farklılığın, iş modeli farklılığından başka sebeplere de -örneğin, ülkenin genel ekonomik durumu gibi- dayanabileceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla iş modeli-krize yatkinlik arasında genel çıkarımlarda bulunurken dikkat edilmelidir.

4.2 KATILIM BANKACILIĞININ ÖNERİ İŞ MODELİ VE KANVASI

Türkiye'deki katılım bankacılığına dair iş modeli önerisine geçmeden önce bazı hususların açığa çıkarılmasına ihtiyaç vardır. İslami bankalar, kullandığı ürünlerin arka planında yatan sözleşmele-

27 Jawadi, F., Cheffou, A. I., ve Jawadi, N. (2016). Do Islamic and Conventional Banks Really Differ? A Panel Data Statistical Analysis. *Open Economies Review*, 27(2), 293-302. Boukhatem, J., ve Ben Moussa, F. (2018). The effect of Islamic banks on GDP growth: Some evidence from selected MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 231-247.

28 Al-Deehani, T. M., El-Sadi, H. M., ve Al-Deehani, M. T. (2015). Performance of Islamic banks and conventional banks before and during economic downturn. *Investment Management and Financial Innovations*, 12(2), 238-250.

rin her birinde müşteriyle farklı bir ilişki içerisine girmektedir.²⁹ Bu durum, iş modeli hazırlanırken dikkate alınmalıdır. Bir başka dikkat edilmesi gereken husus, iş modeli ve kanvası hazırlarken ülkelerin ayrıncı özelliklerinin (hukuki alt yapı, kültür, ihtiyaçlar, ekonomik durum, politik durum vb.) dikkate alınmasıdır. Hatta bir ülke içerisinde dahi farklı ihtiyaçlar, yöreler, amaçlar için farklı modeller geliştirilebilir. Bizim buradaki amacımız, “Türkiye’deki ticari katılım bankaları” için bir model ortaya koymaktır.

TABLO 4: TÜRKİYE’DEKİ TİCARİ KATILIM BANKALARI İÇİN ÖNERİ İŞ MODELİ KANVASI

Temel Paydaşlar	Temel Aktiviteler	Değer Üretim Mekanizması	İlişkiler	Müşteriler
<ul style="list-style-type: none"> - Sermayedarlar - Genel Nakit Tedarikçileri - Teknoloji Tedarikçileri - Düzenleyici Kurumlar - Etkin Büyüklükteki Danışma Kurulları 	<ul style="list-style-type: none"> - Şube Operasyonları - Çağrı Merkezi Operasyonları - IT Operasyonları - Eğitim 	<ul style="list-style-type: none"> - Katılım Fonu Toplama - Toplanan Fonlarla Ticari Ortaklık Yaparak Kâr Üretme - Yapılan Ticari İşlemlerden Alınan Kâr ve Komisyonlar - Piyasa Bilgi Havuzu - Kitle Fonlaması - Sürdürülebilir Değer Yaratımı 	<ul style="list-style-type: none"> - Kişisel Destek - Operasyonel Destek 	<ul style="list-style-type: none"> - Cari Hesap Sahipleri, Katılım Fonu Sahipleri (Ticari, Tüzel, Bireysel) - Mal/Hizmet Satın Alan ve/veya Ortaklık Yapan Ticari, Tüzel Yapılar ve Şahıslar - Katılım Bankalarındaki Bilgi Havuzundan Yararlanmak İsteyen Yatırımcılar - Girişimciler
Temel Kaynaklar			Kanallar	
	<ul style="list-style-type: none"> - Fiziksel ve IT altyapısı - Finansman Varlıkları - Katılım Fonu Sahipleri - İnsan Kaynağı - Fintek 		<ul style="list-style-type: none"> - Banka şubeleri - ATM’ler - Çağrı Merkezleri - İnternet - Mobil Uygulamalar 	
Maliyet Yapısı			Gelir Akımları	
<ul style="list-style-type: none"> - Katılım Fonu Kâr Ödemeleri - Otonom Bankacılık Giderleri/Operasyonel ve Transfer Giderleri - Personel Giderleri - Dış Kaynak Hizmet Alımı (Outsourcing) Giderleri - Ceza Havuzuna Tabi Olan İşlem Giderleri 			<ul style="list-style-type: none"> - Ceza Havuzuna Tabi Olan İşlem Gelirleri - Ücret Gelirleri - Kambiyo Gelirleri - Kâr-Zarar Ortaklığı Gelirleri - Kira (Leasing) gelirleri - Bilgi Havuzundan Doğan Kârlar 	

KAYNAK: YAZARLAR TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

Tablo 4’te önerilen iş modeli kanvasının Tablo 3’teki mevcut iş modeli kanvasından farklılıkları kırmızı ile gösterilmiştir. Aşağıda bu farklılıklar detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Öncelikle, değer üretim mekanizmasına doğrudan, müşteriler ve gelir akımlarına dolaylı olarak katkıda bulunan piyasa bilgi havuzundan kasıt şudur: Katılım bankaları piyasa fonlarken yaptığı ticari alım/satımlarda hangi ürünün ne kadar ve ne fiyattan satıldığını, proformalar ile kayıt altına almaktadır. Bu durumda piyasanın gerçek fiyatını ve en düşük fiyatını da sisteme işlemektedir. Bunun yanında, sektör bazlı olmak üzere hangi ürün ne kadar satılır, hangi sezonda satılır, piyasa talebi nasıldır gibi soruların da cevabını sunmaktadır. Bu anlamda, fiyat, maliyet, miktar bilgilerini içeren bir bilgi havuzudur. Bu havuz, katılım bankacılığına, her kredi sağlama durumunda otomatik ve bedava olarak sunulmaktadır. Bilginin bu kadar değerli olduğu bir çağda bunu katılım bankasının bir değer üretim mekanizması olarak kullanmak, konvansiyonel bankaların hem ulaşamayacağı hem de yabancı kalacağı bir durum olarak kalacaktır ve katılım bankalarının rekabet gücünü artıracaktır. Çünkü her ürünün alıcısı/satıcısı/üreticisi/maliyeti/nereden geldiği gibi tüm detaylara katılım bankaları sahipken ve bu alanda konvansiyonel bankalar yer almazken katılım bankalarının, dolayısıyla İslami finansın eli güçlenecektir. Zira bu sayede İslami finansın ürünlerinin hepsi daha kolay pazarlanır hale gelecektir. Ayrıca, bu bilgi havuzu ile piyasa talebine göre kârlı ortaklıklar tespit edilip o alanda ortaklıklar kurularak da kâr elde edilebilir.

Ayrıca, ülkemiz ihtiyaçlarından birisi olan sürdürülebilirlik ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilme amaçlı da bilgi devşirilmektedir. İkincisiyle bağlantılı olarak ithalat-ihracat vesaiklerinde de aynı bilgi devşirilmektedir. Böylece küresel ticarete hem ülke dışına satış fiyatları hem de ithalat noktasında da bilgi toplanmaktadır. Özellikle rekabet tarafında ve değer üretim tarafında ürünün hem yurt içi giriş fiyatı/hem yurt içi satış fiyatı tespit edilmiş olmaktadır.

Değer Üretim Mekanizması için önerdiğimiz bir başka husus, kitle fonlamasıdır. Kitle fonlaması, “Bir projenin veya girişim şirketinin ihtiyaç duyduğu fonu sağlamak amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından belirlenen esaslar dâhilinde Kanunun yatırımcı tazminine ilişkin hükümlerine tabi olmaksızın kitle fonlama platformları aracılığıyla halktan para toplanması”³⁰ olarak tanımlanmaktadır. Kitle fonlamasının Türkiye’deki hukuki alt yapısı, 2017 tarihinde 6362 sayılı Piyasa Kanunu tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca paya dayalı kitle fonlaması da mevcuttur. 3 Ekim 2019 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanıp yürürlüğe giren paya dayalı kitle fonlaması, “Paya karşılığında kitle fonlama platformları aracılığıyla halktan para toplanması”dır.³¹ SPK tarafından hazırlanan tebliğde, kitle fonlamasını kimlerin hangi şartlarla yapabileceği gibi hususlar detaylı bir şekilde belirtilmektedir.

Buradaki önemli bir husus, katılım bankalarının da “... Tebliğde sayılan şartların yalnızca birkaç tanesini sağlayarak”³² bu hizmeti gerçekleştirebilecek olmalarıdır. Bu araç, katılım bankaları için şu açılardan önemlidir: Birincisi, doğrudan para kullandıramadığı için doğrudan parasal desteğe ihtiyacı olanlara erişimi sınırlı kalmaktadır. Bu araç sayesinde bu sorunun bir kısım çözülebilecektir, özellikle de herhangi bir iş ve/veya proje fikri olanlar için. Bu sayede, Tablo 4 üzerinde yer alan

30 Buna dair bilgi için bkz. <http://erdemturan.av.tr/20-soruda-paya-dayali-kitle-fonlamasi-tebliği/>

31 A.g.e.

32 Özeke, H. B. (2019). Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği Yayınlandı, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=25e98fec-00db-4901-8112-8018c2c337eb>

Müşteriler kısmında girişimciler de doğrudan yer alacaktır. İkincisi, gerek katılım bankaları gerekse dünyadaki İslami bankalar, sosyal etkilerinin yetersizliği dolayısıyla eleştirilmektedir. Modern finansal imcece olarak adlandırılabilen bu araç sayesinde katılım bankaları, söz konusu eleştirilere de cevap verebilir konuma gelecektir. Üçüncüsü, ikinci hususla da bağlantılı olarak, ekonominin daha dezavantajlı birimleri olarak görülen KOBİ'ler (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) daha rahat bir şekilde desteklenebilecektir. Söz konusu araçların İslami bankalar tarafından uygulanmasına yönelik örnekler dünyada mevcuttur. Örneğin, Malezya'daki Ethis Crowd, perakende yatırımcılarla İslami bankaları bir araya getiren bir emlak kitle fonlaması platformudur.³³ Buradaki örnekten hareketle, yatırımcılarla katılım bankalarını bir araya getiren bu tarz platformların Türkiye'de de ortaya çıkarılması mümkündür. Konuya dair bir başka örnek, yine Malezya'daki Alliance Islamic Bank Bhd'nin ilk sosyal kitle fonlaması platformu olarak kurulan SocioBiz'idir.³⁴ Dolayısıyla, kitle fonlaması aracını kullanmak için katılım bankaları kendi platformlarını da oluşturabilirler.

Kitle fonlamasıyla da doğrudan ilgisi olan bir başka önerimiz, fintek'in Temel Kaynaklardan bir tanesi olarak katılım bankalarının doğrudan yapılandırılmasıdır. Bu noktada öncelikle fintek tanımlamasıyla başlayıp ardından kitle fonlamasıyla ilişkisine ve katılım bankalarının nasıl yapılandırılacağına değineceğiz. Fintek, "... en genel tanımıyla finansal hizmetlerin daha iyi, daha hızlı ve daha kolay verilmesi amacıyla finans ve teknolojinin bir araya gelmesidir."³⁵ Arner ve arkd.³⁶ fintek'e dair gelişmeleri şu dönemlere ayırmaktadır: 1886-1967 arası dönem Fintek 1 dönemidir ve altyapı odaklıdır. Kredi kartlarının gelişimi de bu dönem içerisinde yer almaktadır. Fintek 2, 1967-2008 arası döneme denk gelmekte olup odak noktası bankalardır. ATM'lerin kullanılmaya başlanıp yaygınlaşması, bu dönem içerisinde yer almaktadır. SWIFT uygulaması, e-ticaret iş modellerinin gelişimi de yine bu dönemdedir. 2008'den günümüze değin olan ve Fintek 3 olarak adlandırılan süreç ise *start-up*'lara odaklıdır ve yukarıda bahsi geçen kitle fonlamasıyla da bağlantılı olarak girişimciliğe vurgu yapmaktadır. Sanal paraların kullanımı, sanal cüzdanlar da bu dönemin gelişmelerindedir.

Fintek gelişimi ülkemizde ise görece yenidir. Deloitte³⁷ tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye'deki fintek yatırımlarının miktarı 2016 itibarıyla 29 milyon dolardır ve içeriğini şunlar oluşturmaktadır: "... ön ödemeli kartlar, cüzdan uygulamaları, ödeme takibi, offline ödeme, para transferi, indirim ve sadakat kartları, bütçe yönetimi, tahsilat, POS yönetimi, ön muhasebe, VPOS, yazarkasa, bankacılık yazılımları ve kredi skorlama..."

33 Whitehead, R. (2019). Malaysia Gives First Islamic Fintech Crowdfunding Licence, <https://www.salaamgateway.com/story/malaysia-gives-first-islamic-fintech-crowdfunding-licence>

34 Buna dair bilgi için bkz. <https://www.thestar.com.my/business/business-news/2019/05/17/alliance-islamic-bank-launches--social-crowdfunding-platform>

35 Deloitte (2017), Türkiye Fintech Ekosistemi, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/finance/turkiye-fintech-ekosistemi.pdf>

36 Arner, D., Barberis, J., ve Buckley, R. (2016). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm?, SSRN Electronic Journal, No. 2015/047.

37 Deloitte (2017), Türkiye Fintech Ekosistemi, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/finance/turkiye-fintech-ekosistemi.pdf>

Katılım bankaları ile fintek arasındaki ilişkiye geçecek olursak, hali hazırda buna dair bazı gelişmeler mevcuttur. Örneğin, KPMG'nin Küresel Fintech Araştırması Raporu'nda³⁸, Kuveyt Türk Bilgi Teknolojileri Grup Müdürü Gündebahar, banka olarak şunları gerçekleştirdiklerini dile getirmektedir: “Öncelikle bünyemizde FinTech Ar-Ge isimli bir ekip kurduk, bu ekip bir fintech start-up'ı gibi, birçok kurumsal süreçten arındırılmış bir şekilde, yeni teknoloji ve trendleri finans dünyasında nasıl kullanabiliriz odaklı çalışmakta. Bunun yanında fintech ekosistemine yakınsama amacıyla 2017 yılı içerisinde hayata geçirdiğimiz önemli bir projemiz Kuveyt Türk API Market³⁹ oldu. KPMG danışmanlığıyla PSD2 uyumlu bir şekilde herkesin kullanımına açtık. Bunun haricinde yine 2017 yılı içerisinde Lonca Girişimcilik Merkezi'mizin kuruluşunu gerçekleştirdik. Tıpkı Silikon Vadisi'ndeki gibi Venture Capital disiplini ile çalışacak bir girişim sermayesi yatırım fonu kurduk.” Bu noktada API'ler ayrıca önemlidir zira temel avantajları, kendi kaynaklarını çok fazla kullanmadan müşteri kazanmak, müşteri derinleştirmek ve ciro artırmaktır.⁴⁰ Bu aynı zamanda bir başka bankacılık modeli olan “açık bankacılık modeli”ne işaret etmektedir. Alıntıda bahsi geçen “lonca girişimcilik” ve “venture capital” ile ilgili gelişmeler, yukarıda bahsi geçen kitle fonlamasına da destek mahiyetini taşımaktadır.

Katılım bankalarının bunun dışında hangi fintek gelişmelerine dâhil olabileceğine dair önerilerimiz ise şunlardır: KPMG'nin⁴¹, hakkında rapor hazırladığı ve 2030 itibarıyla dünya genelindeki bankalarda yaygın hale geleceğini öngördüğü “görünmez bankacılık modeli,” özellikle fintek alanındaki gelişmelere paralel olarak e-asistanlara (EVA, *Enlightened Virtual Assistant*, gibi) dayanmaktadır. Bugünlerde Vakıf Bank'ın ViBi'si de benzer bir amaçla ortaya konmuştur. Buna İslami finans açısından bir örnek, wahedinvest adlı site ile hizmet veren robo-yatırım uzmanı wahed'tir. Türkiye'deki katılım bankaları da bu alanda harekete geçmeyi düşünebilirler. Söz konusu robot, hem e-asistan hem de yatırım uzmanı tarzında faaliyet gösterebilir. Fakat bunun için ciddi bir yazılım teknolojisi geliştirilmesi ve bunların test edilmesi gerekmektedir.

Katılım bankalarının fintek'i bünyelerine dâhil edebileceği bir başka alan, blok zinciri teknolojisi sayesinde gündeme gelen “akıllı sözleşme/smart contract”lerdir. Bundan kasıt, sözleşmenin şartlarının elektronik olarak kodlandığı ve sadece öngörülen şartların yerine getirilmesi durumunda kendiliğinden uygulanacak (*self-executing*) olan dijital sözleşmelerdir. Bunların katılım bankaları için kullanımı şöyle söz konusu olabilir: Tanımdan da anlaşılacağı üzere, elektronik olarak kodlanan sözleşme şartlarına, katılım bankacılığında uygulanan sözleşme türlerindeki koşullar –İslam hukukuna ilişkin olanlar dâhil- eklenebilir ve böylece bunlar gerçekleştirilmeden işlem yürürlüğe girmez. Bu sayede belirsizlik (*gharar*) ve aldanma gerçekleşmez. Böylece spekülasyonların ve

38 KPMG (2017). Görünmez Bankacılık Dönemi Geliyor, <https://home.kpmg/tr/tr/home/media/press-releases/2017/03/gorunmez-bankacilik-donemi-geliyor.html>

39 API (Application Programming Interface/Uygulama Programlama Arayüzü) Bankacılığı, bir bankanın API'ler aracılığıyla bankacılık servislerini dış ortama açmasıdır.

40 Özsoy, Ş. (2018). Bankaların API Marketleri ve Fintech Girişimciliği, <https://webrazzi.com/2018/02/21/bankalarin-api-marketleri-fintech-girisimciligi/>

41 KPMG (2017). Görünmez Bankacılık Dönemi Geliyor, <https://home.kpmg/tr/tr/home/media/press-releases/2017/03/gorunmez-bankacilik-donemi-geliyor.html>

dolayısıyla piyasa manipülasyonlarının da önüne geçilmiş olur. Bu aynı zamanda katılım bankalarının daha şeffaf olmasına da yardımcı olur.

Akıllı sözleşmeler, katılım bankaları tarafından çıkartılan kredi kartlarının kullanım takibinde de kullanılabilir.⁴²

Netice itibarıyla fintek'in hem bireysel hem kurumsal bankacılığı hem de varlık yönetimini etkileyeceği beklenmektedir. Buna ilaveten, sigorta uygulamaları da etkilenecektir. Durum böyle iken katılım bankalarının sadece fintek ile ilgili yapısını, işleyişini ortaya koyan iş modelleri ayrıca geliştirilebilir.

Sürdürülebilir değer yaratımı, bir süredir gündemde olan sürdürülebilirlik kavramına⁴³ atıfta bulunmaktadır. Bu noktada bankalar ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişki genelde şu açıdan ele alınmaktadır; sürdürülebilir kalkınma için ihtiyaç duyulan finansmanın sağlayıcısı olarak bankaların konumu. Bugün sürdürülebilirlik daha çok çevresel konularla gündeme geldiği için bu gerekli finansman türü “yeşil sermaye” olarak da adlandırılmaktadır.⁴⁴

Bu bağlamda katılım bankalarının bir şubesi gibi kurulacak şekilde yeşil bankalar oluşturulması söz konusu olabilir ki buna dair bir örnek, Bangladeş'teki *green banking*'dir (yeşil bankacılık).⁴⁵ Bu tarz bankaların kurulmasından kasıt, çevre dostu pratiklerin hayata geçirilmesidir. Böylece katılım bankalarının “karbon ayak izi” (*carbon footprint*) azaltılacaktır.⁴⁶ Bu hususta özellikle şunlar yapılabilir; online bankacılığa ağırlık vermek, faturaları online ödemek, online hesap açmak.

Katılım bankaları tarafından sürdürülebilir değer yaratımına katkı olarak yapılabilecek bir başka şey, “yeşil sukuk” (*green sukuk*) ihraçlarıdır. Türkiye için gerek devlet gerekse katılım bankaları nezdinde son yıllarda önemini artıran sukuk (faizsiz bono) araçlarının dünya genelindeki İslami bankalarca –özellikle de Malezya'dakilerce- yeşil türleri tasarlanmaktadır. Fakat bu oluşum Türkiye için henüz bilinir değildir. World Bank⁴⁷ tarafından hazırlanan raporda şu gibi yeşil sukuk örnekleri

42 Muneeza, A., ve Mustapha, Z. (2019). Blockchain and Its Shariah Compliant Structure. İçinde Halal Cryptocurrency Management (ss. 69–106). Springer International Publishing.

43 Bu kavramla anlatılmak istenen şeyin içeriği belki insanlık tarihi kadar eskirken bugün anladığımız anlamdaki formuna kavuşması ilk kez Almanca *nachhaltigkeit* ile tarım alanında olmuştur (1713). Terim daha sonra 19. yy. ortalarında İngilizceye geçmiştir. Bugünkü genel kabul gören tanımı, BM tarafından 1987'de yapılan şu tanımdır: “Sürdürülebilir kalkınma/gelişme, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetisine zarar vermeksizin bugünkü neslin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.” (Detaylı bilgi için bkz. <https://theworldenergyfoundation.org/a-brief-history-of-sustainability/>).

44 Ceyhun, E., ve Aligil, S. (2018). Sürdürülebilirlik Bankalar için Gerçek bir İş Modeli, <https://www.dunya.com/finans/haberler/surdurulebilirlik-bankalar-icin-gercek-bir-is-modeli-haberi-405175>

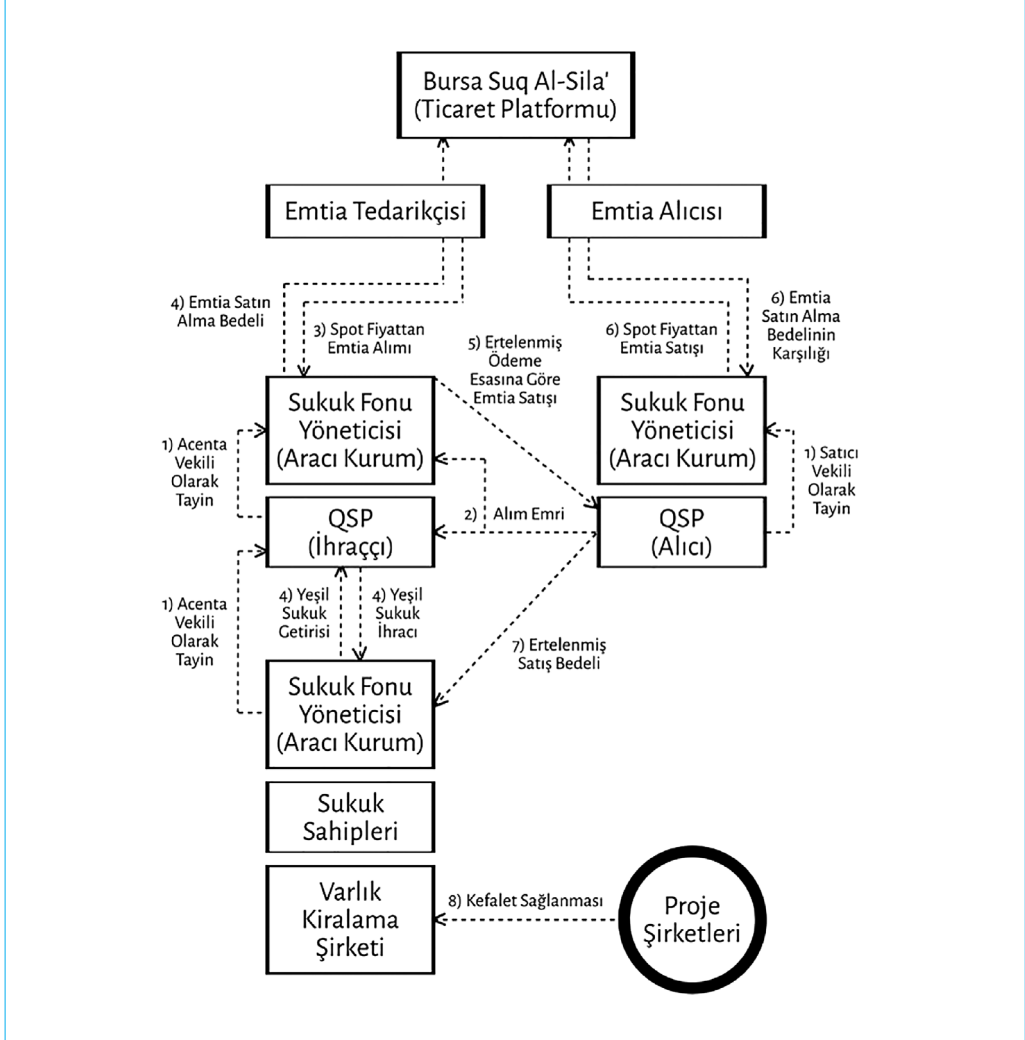
45 Bu bankaya dair daha detaylı bilgi için bkz. Ahsan ve Uddin, 2015.

46 Karbon ayak izi, “... birim karbondioksit cinsinden ölçülen, üretilen sera gazı miktarı açısından insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın ölçüsüdür.” Daha detaylı bilgi için bkz. <http://www.karbonayakizi.com/whatIsCarbonFootPrint.html>

47 World Bank (2019). <http://documents.worldbank.org/curated/en/591721554824346344/pdf/islamic-Green-Finance-Development-Ecosystem-and-Prospects.pdf>

paylaşılmaktadır: Solar Sukuk Programı (teverruka dayalı), Yeşil İnşa Sukuku (teverruka ve vekaletle dayalı), Devlet Yeşil Sukuku (Vekaletle dayalı). Bunlardan ilkinin yapısına dair bilgi, Figür 1'den izlenebilir.

ŞEKİL 1: SOLAR SUKUK PROGRAMI ÖRNEĞİ

KAYNAK: WORLD BANK (2019). YAZARLAR TARAFINDAN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLİP YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMİŞTİR.

Figür 1'den takip edileceği üzere buradaki sukuk yapısının yaygın sukuk uygulamalarından temel farkı, sukuk aracının üzerine yapılandırıldığı unsurun sürdürülebilirlik niteliği taşıması, yeşil olmasıdır.

Bugün sürdürülebilirlikle bağlantılı olarak sıkça gündeme gelen iki ilave kavram, kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal finanstır. Katılım bankalarının sosyal yardım kurumları olmadıkları aşikârdır. Lakin konvansiyonel bankalardan farklılaşmak üzere dine, İslam'a, ahlâka vurgu yapmaları hasebiyle sosyal sorumlulukla ilgili meselelere daha fazla ehemmiyet göstermeleri gerektiği de ortadadır. Nitekim kendilerine yöneltilen eleştirilerin önde gelenlerinden bir tanesi de bununla ilgili olanlardır. Bu bağlamda atılabilecek önemli bir adım, katılım bankalarının sosyal sorumluluk ve sosyal finansla ilgili ayrı raporlar hazırlamalarıdır. Dünyadaki belli başlı İslami bankalar bunu yapmaya başlamışlardır. Bu aynı zamanda gerek konvansiyonel bankalara gerekse sosyal sorumluluğunu paydaşlarla paylaşmayan diğer İslami bankalara karşı bir rekabet gücü sunmaktadır. Katılım bankalarının sosyal meselelere dair etkinliğinin tespiti içinse endeksler de kullanılabilir. Örneğin Haniffa ve Hudaib⁴⁸, İslami bankalar için bir açıklama/ifaşa endeksi hazırlamışlardır. Bunun yanı sıra doğrudan sosyal etki ölçüm parametreleri de kullanılabilir.

Tüm bunların dışında, doğrudan sürdürülebilir iş modelleri hazırlanabilir. Burada vurgulamak istediğimiz bir nokta, sürdürülebilirliğe atıfta bulunurken BM'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri (SDG) kavramına başvurmaya da gerek olmadığıdır. Burada önemli olan, İslam'ın özüne uygun olmasına dikkat edilmesidir.

Temel Aktiviteler arasında yer verilen eğitim, sürdürülebilirlik ile bire bir bağlantılıdır. Türkiye'de henüz kendine yer edinmeye başlayan İslami finans ve bankacılık sektörü, kurumsal bazda reel sektör şirketlerinin finans departmanlarına verilecek eğitimler ve bireysel bazda verilecek farkındalık eğitimleri, İslami finansın doğasında yer alan sosyal sorumluluk ve sosyal finansı da doğal olarak olumlu anlamda etkileyecektir. Dolayısıyla bu etkileşim sürdürülebilirliğe yansiyacaktır. Diğer yandan yapılacak olan eğitimler, İslami finans kavramının ve ürünlerinin farkındalığını ve dolayısıyla sektör payını da pozitif anlamda etkileyecektir.

Öneri iş modelinde dile getirilen bir başka husus, katılım bankalarının temel paydaşlarından biri olan danışma kurullarının etkin bir büyüklüğe eriştirilmesidir. Burada etkinlikten kasıt, hem niteliksel hem niceliksel anlamdaki etkinliktir. İlkine yönelik olarak, danışma kurullarında yer alacak olan üyelerin belirli kriterlere göre seçiminin söz konusu olması zikredilebilir. Nitekim bir süre önce BDDK bünyesinde hazırlanıp çeşitli sebeplerle yürürlüğe girmeyen Faizsiz Finans Kanun Taslağı'nda söz konusu seçim kriterlerinin neler olabileceğine dair detaylı maddeler yer almıştır. Burada önemli olan hususlardan bir tanesi, belirlenen kriterlerin, arzu edilenlerle mevcuttaki insan kaynağının yapısının dengeli bir sonucunu yansıtmasıdır. Danışma kurullarının nicel anlamdaki etkinliğine yönelik olarak şunlar öne çıkmaktadır: Danışma kurullarının büyüklüğü, her bir kurul üyesinin toplamda kaç tane farklı danışma kurulunda yer aldığı, ne kadarda bir toplandığı, belirli bir sürede ne kadar karar alındığı ve kurula gelen kararların ne kadarının kabul edilip ne kadarının reddedildiği. Bunlardan ilk ikisi hariç diğerleri hakkında düzenli rapor tutulup tecrübeler ışığında uygun niceliklere erişilmesi söz konusu olabilir. Bunlar, bugün işletme alanında "kurumsal yönetim" olarak adlandırılan konudaki araştırmaların ilgi odağı olabilecek niteliktedir. Örneğin

48 Haniffa, R., ve Hudaib, M. (2007). Exploring the ethical identity of Islamic Banks via communication in annual reports. *Journal of Business Ethics*, 76(1), 97-116.

Nawaz⁴⁹, beşeri sermaye teorisinden de faydalandığı çalışmasında, danışma kurullarının büyüklüğü ile İslami bankaların piyasa performansı arasında pozitif bir ilişkinin olup olmadığını test etmiş ve sonuçta 47 banka üzerinden –çalışma, Türkiye’den Albaraka Türk Katılım Bankası’nı da içermektedir- şu sonuca erişmiştir: 2008 krizi döneminde ortalama danışma kurulu üyesi sayısı 4’e inmiştir ve bu dönem boyunca danışma kurulu üyesi sayısı piyasa performansı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bunun dışındaki dönemlerde ise danışma kurulu üyeliği sayısı ile piyasa performansı arasında herhangi anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu da göstermektedir ki her ne kadar danışma kurulu üyesi sayısının etkisi belirli dönemlerle sınırlı kalsa bile –ki bunun etkisi olumsuz olabileceği için özellikle dikkat gerektirmektedir- katılım bankalarının danışma kurulu üye sayısını, performansı olumlu etkileyecek sayıya çekmesi, bunun için de araştırmalar yapması önem arz etmektedir.

Bunların dışında katılım bankaları iş modellerini yeni trendlerle geliştirebilirler. Öğün’ün⁵⁰ aktardığına göre bankacılık sektöründe “... ilerleyen dönemde sadece belirli ürünlerin sunumuna ya da farklı ürün gruplarının üzerinde faaliyet göstereceği platform tipi iş modellerine odaklanan çözümler beklenebilir.” Bunlardan platform tipi iş modeli önerisine bir örnek olmak üzere yukarıda kitle fonlamasını zikretmiştik. Sadece belirli ürünlerin sunumuna odaklanma ya da farklı ürün gruplarının üzerinde faaliyet göstermeye benzer bir öneri de “sözleşme bankacılığı”dır (contract banking). Bu tabir, 1990’ların sonlarında Llewellyn tarafından ortaya atılmıştır.⁵¹ Llewellyn⁵², bu bankacılık modelini anlatırken öncelikle mevcut bankacılık modelini açıklamaktadır. Buna göre günümüz bankacılığı genel anlamda hemen her türlü hizmeti (mevduat toplama, kredi sunma gibi) kendisi üretip satan finansal bir kurumdur. Oysa bankacılık sektörü dışındaki sektörler şöyle bir iş modeline doğru evrilmiştir; örneğin bir araba firması, kendisinden talep edilen arabayı aslında kendisi üretmemekte fakat ölçek ekonomileri farklı üreticilerden farklı parçaları alma işini yönetip bütün bir arabanın ortaya konulması ve satılmasıyla ilgilenmektedir. Benzer şekilde bankacılık sektörü de verdiği birbirinden farklı hizmetlerin her birini alt sözleşmelerle dış kaynaktan alıp bunları birleştirerek sunma rolünü oynayabilir.

5. SONUÇ

Bu makalede, işletmeye dair son dönemlerde önemi artan bir kavram olan “iş modeli”nden hareketle önce Türkiye’deki katılım bankalarının mevcut iş modeli, kanvas yoluyla ortaya kondu. Bildiğimiz kadarıyla bu, literatürde bu yöndeki ilk denemelerden bir tanesidir. Bunun ardından, dünyadaki genel bankacılık ve özelde ise İslami bankacılık alanındaki gelişmelere paralel olarak

49 Nawaz, T. (2019). Exploring the Nexus Between Human Capital, Corporate Governance and Performance: Evidence from Islamic Banks. *Journal of Business Ethics*, 157(2), 567-587.

50 Öğün, F. (2017). Kurumsal Bankacılık ve Yeni Trendlerin Konumlandırılması, <https://www.finansgundem.com/yazarlar/kurumsal-bankacilik-ve-yeni-trendlerin-konumlandirilmasi-yazisi/1229189>

51 David Llewellyn, özellikle Avrupa merkezli olmak üzere bankacılık sektörünün geleceği ile ilgili önemli araştırmalar yapmış bir isimdir. Yakın bir geçmişte değin Avrupa Bankacılık Otoritesinde (European Banking Authority) Bankacılık Paydaş Grubu Yönetim Kurulu’nda Başkan olarak görev yapmıştır.

52 Llewellyn, (1999). https://www.suerf.org/docx/o_c88d8d0a6097754525e02c2246d8d27f_1549_suerf.pdf

katılım bankalarına dair öneri iş modelimizi yine kanvas yoluyla ortaya koyduk. Öneri iş modelinde, mevcuda ilaveten şunlara odaklanıldı: Piyasa bilgi havuzu, kitle fonlaması, fintek, sürdürülebilir değer yaratımı, etkin büyüklükte danışma kurulları ve diğer trendler. Bu önerilerden bazısı hali hazırda katılım bankalarının kullanılmakla birlikte ilgili alanlardaki önerilerimizin farklılaştığı noktalar detaylı bir şekilde bir önceki bölümde açıklandı.

Makaleyi tamamlamadan önce birkaç hususa dair şu notların düşülmesi önem arz etmektedir. Birincisi, iş modeli, dinamik ve evrimseldir. Dolayısıyla gelişmeye açıktır. İkinci olarak, odak noktamız iş modeli olduğu için söz konusu önerilerin hayata geçirilmesinde gerekli olan düzenleme ile ilgili hususlara çok değinilmemiştir. Bu, ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

- Al-Deehani, T. M., El-Sadi, H. M., ve Al-Deehani, M. T. (2015). Performance of Islamic banks and conventional banks before and during economic downturn. *Investment Management and Financial Innovations*, 12(2), 238-250.
- Arner, D., Barberis, J., ve Buckley, R. (2016). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm?, SSRN Electronic Journal, No. 2015/047.
- Ayadi, R. ve De Groen, W., (2014). Banking Business Models Monitor 2014: Europe, CEPS Paperback, <https://www.ceps.eu/wpcontent/uploads/2014/10/Banking%20Business%20Models%202014.pdf>
- Ayadi, R., Arbak, E., ve De Groen, W. P. (2011). Business Models in European Banking: A Pre-and-Post-Crisis Screening, Centre for European Policy Studies, Brusells.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., ve Merrouche, O. (2013). Islamic vs. conventional banking: Business model, efficiency and stability. *Journal of Banking and Finance*, 37(2), 433-447.
- Boukhatem, J., ve Ben Moussa, F. (2018). The effect of Islamic banks on GDP growth: Some evidence from selected MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 231-247.
- Boyd, J. H., ve Gertler, M. (1994). Are Banks Dead? Or Are the Reports Greatly Exaggerated?, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, Cilt 18, No. 3, ss. 2-23.
- Ceyhun, E., ve Aligil, S. (2018). Sürdürülebilirlik Bankalar için Gerçek bir İş Modeli, <https://www.dunya.com/finans/haberler/surdurulebilirlik-bankalar-icin-gercek-bir-is-modeli-haberi-405175>
- Deloitte (2017), Türkiye Fintech Ekosistemi, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/finance/turkiye-fintech-ekosistemi.pdf>
- GarantiBank (2017). Turkish Banking Sector& Garanti Bank, https://www.garantibbvainvestorrelations.com/en/images/pdf/Garanti_Investor_Presentation_Dec2017.pdf
- Haniffa, R., ve Hudaib, M. (2007). Exploring the ethical identity of Islamic Banks via communication in annual reports. *Journal of Business Ethics*, 76(1), 97-116.
- Hendratni, A., ve Widayanti, M. A. (2017). Business Model in Islamic Perspective: Practising of Baitul Maal Wat-tamwil (BMT) UGT Sidogiri East Java Indonesia, *Journal of Management and Marketing Review*, Cilt 2, Sayı 1, 43-52.

- Hryckiewicz, A. ve Kozłowski, L. (2014). Banking business models and the nature of financial crises, MPRA Paper No. 64072. https://mpra.ub.unimuenchen.de/64072/1/MPRA_paper_64072.pdf
- IFSB (2019). Stability Report 2019, Kuala Lumpur.
- Jawadi, F., Cheffou, A. I., ve Jawadi, N. (2016). Do Islamic and Conventional Banks Really Differ? A Panel Data Statistical Analysis. *Open Economies Review*, 27(2), 293-302.
- JCR-ER (2017). Turkey: Corporate Credit Rating. https://www.aktifbank.com.tr/Documents/jcrer_Aktif_Bank_fullreport_2017.pdf
- KPMG (2017). Görünmez Bankacılık Dönemi Geliyor, <https://home.kpmg/tr/tr/home/media/press-releases/2017/03/gorunmez-bankacilik-donemi-geliyor.html>
- Latiff, A. S. A., Haron, H., ve Annamalai, M. (2017). Characteristics and development criteria for Islamic banking ontology. *3rd International Conference on Information Retrieval and Knowledge Management 2016, CAMP 2016 - Conference Proceedings*, 136-142.
- Llewellyn, (1999). https://www.suerf.org/docx/o_c88d8d0a6097754525e02c2246d8d27f_1549_suerf.pdf
- Llewellyn, D. (1996). Banking in the 21st Century: The Transformation of an Industry, içinde The Future of the Financial System, Reserve Bank of Australia.
- Morris, M., Schindehutte, M., ve Allen, J. (2005). The entrepreneur's business model: Toward a unified perspective. *Journal of Business Research*, 58(6), 726-735.
- Muneeza, A., ve Mustapha, Z. (2019). Blockchain and Its Shariah Compliant Structure. İçinde *Halal Cryptocurrency Management* (ss. 69-106). Springer International Publishing.
- Nawaz, T. (2019). Exploring the Nexus Between Human Capital, Corporate Governance and Performance: Evidence from Islamic Banks. *Journal of Business Ethics*, 157(2), 567-587.
- OECD (2004). OECD Principles of Corporate Governance, Paris.
- Orhan, Z. H. (2018). Business Model of Islamic Banks in Turkey, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Cilt 9, Sayı 3, 290-307.
- Orhan, Z. H., Yaşar, E., ve Deniz, H. H. (2018). İş Modelindeki Değer Önerileri Mukayesesi Yoluyla Katılım Bankalarının Mevcut Durumunun Analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10/2, 335-351.
- Osterwalder, A., Pigneur, Y., ve Tucci, C. L. (2005). Clarifying Business Models: Origins, Present, and Future of the Concept, *Communication of the Association for Information Systems*, Cilt 15, 1-25.
- Öğün, F. (2017). Kurumsal Bankacılık ve Yeni Trendlerin Konumlandırılması, <https://www.finansgundem.com/yazarlar/kurumsal-bankacilik-ve-yeni-trendlerin-konumlandirilmasi-yazisi/1229189>
- Özeke, H. B. (2019). Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği Yayınlandı, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=25e98fec-00db-4901-8112-8018c2c337eb>
- Özsoy, Ş. (2018). Bankaların API Marketleri ve Fintech Girişimciliği, <https://webrazzi.com/2018/02/21/bankalarin-api-marketleri-fintech-girisimciligi/>
- Page, M., ve Spira, L. F. (2016). Corporate governance as custodianship of the business model. *Journal of Management and Governance*, 20(2), 213-228.
- SASB. Sustainability Framework, <https://www.sasb.org/standards-overview/materiality-map/>

- Timmers, P. (1998). Business Models for Electronic Markets. *Electronic Markets*, 8(2), 3-8.
- Turan & Turan, 20 Soruda Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği, <http://erdemturan.av.tr/20-soruda-paya-dayali-kitle-fonlamasi-tebliği/>
- Schmidt, R. H., Hackethal, A., ve Tyrell, M. (1999). Disintermediation and the Role of Baks in Europe: An International Comparison, *Journal of Financial Intermediation*, Cilt 8, 36-67.
- Teece, D. J. (2010). Business models, business strategy and innovation. *Long Range Planning*, 43(2-3), 172-194.
- Uçar, M., & Boğaz, Ş. (2017). Şube İş Modeli: Kuveyt Türk Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 81-91.
- Whitehead, R. (2019). Malaysia Gives First Islaic Fintech Crowdfunding Licence, <https://www.salaamgateway.com/story/malaysia-gives-first-islamic-fintech-crowdfunding-licence>
- World Bank (2019). <http://documents.worldbank.org/curated/en/591721554824346344/pdf/Islamic-Green-Finance-Development-Ecosystem-and-Prospects.pdf>

İNTERNET KAYNAKLARI

- www.businessmodelgeneration.com
- <https://www.thestar.com.my/business/business-news/2019/05/17/alliance-islamic-bank-launches--social-crowdfunding-platform>
- <https://theworldenergyfoundation.org/a-brief-history-of-sustainability/>
- <http://www.karbonayakizi.com/whatIsCarboonFootPrint.html>

**FAİZSİZ FİNANS
MUHASEBE STANDARTLARINDA
YER ALAN ÖLÇÜM VE
MUHASEBELEŞTİRMEYE İLİŞKİN
DÜZENLEMELERİN
VERGİ MEVZUATI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İLYAS CEYHAN

FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARINDA YER ALAN ÖLÇÜM VE MUHASEBELEŞTİRMEYE İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN VERGİ MEVZUATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet

Katılım bankalarının, Türkiye’de bankacılık sektörü içerisindeki payı yüzde altılar civarında seyretmektedir. Bu oranın artırılması için atılması gereken adımlardan birinin de mevzuat düzenlemeleri olduğu bilinmektedir. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGGK) ile İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) arasında 27 Eylül 2017 tarihinde faizsiz finans sektörüne ilişkin muhasebe, denetim, etik ve yönetim standartlarının mevzuatımıza kazandırılması amacıyla bir telif anlaşması imzalanmıştır. Bu işbirliği kapsamında, AAOIFI standartlarının ülkemize kazandırılması amacıyla yakın zamanda “Faizsiz Finans Muhasebe Standartları” yayımlanmış ve 01.01.2020 tarihinden itibaren faizsiz finans kurumlarının kullanımına sunulmuştur.

Bu çalışmada “Faizsiz Finans Muhasebe Standartları”yla getirilen ölçüm ve muhasebeleştirme standartları açıklanmış; Vergi Usul Kanunu’nun aynı konulardaki düzenlemeleriyle farklı olan yönler ortaya konulmuştur. Bunun yanında her başlık altında, ilgili diğer yasalarda standart düzenlemelerinin uygulanabilmesi için gerekli olduğu değerlendirilen düzenlemelere dair öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: FFMS, Mükerrer 290, Ölçüm, Değerleme, Mudârebe, İcâre, Kiralama

Abstract

The share of islamic banks in the banking sector is around six percent. It is known that one of the steps to be taken to increase this rate is the legislative arrangements. “Interest-free Finance Accounting Standards” were recently published by the Public Oversight Authority and made available to interest-free financial institutions as of 01.01.2020.

In this study, measurement and accounting standards introduced with “Interest-free finance Accounting Standards” are explained; different aspects have been put forward with the regulations of the Tax Procedure Law on the same subjects. In addition, suggestions were made under each heading regarding the regulations considered to be necessary for the implementation of standard regulations in other relevant laws.

Key Words: FFMS, Mükerrer 290, Measurement, Valuation, Mudarabah, İjarah, Leasing

GİRİŞ

Katılım bankalarının bankacılık sektörü içerisindeki payının artırılması için bu alana ait hukuki zeminin oluşturulması, faizsiz finans kurumlarının kullandığı fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerine ilişkin idari ve mali düzenlemelerin tamamlanması önem arz etmektedir.

Faizsiz finans çatısı altında yapılan işlemler mali yönden ele alındığında, bunların konvansiyonel bankacılık işlemleri ile aynı dinamikler üzerinden değerlendirildiği rahatlıkla söylenebilir. Bu durum biraz da, konvansiyonel bankalarla katılım bankalarının aynı mevzuat düzenlemelerine tabi olmasından ileri gelmektedir. Öyle ki bankacılık mevzuatı dışında hemen hemen hiçbir alanda faizsiz finans uygulamaları ile ilgili özel bir mevzuat düzenlemesi bulunmamaktadır. Kanunları açıklamak veya uygulanmasını düzenlemek amacıyla çıkarılan birçok alt düzenlemede, katılım bankacılığı işlemlerinden *faizli* bir işlem olarak söz edilmektedir.

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri fıkhi literatüre de uygun olacak şekilde yeniden tanımlanmıştır.¹ Bu değişiklikte birlikte katılım bankalarının kredi kullandırma yöntemleri: emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kâr-zarar ortaklığı (müşareke), yatırım ortaklığı (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı ve zirai ortaklıklar adlarını almıştır.

Bunu takip eden diğer bir önemli gelişme de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun “Faizsiz Finans Muhasebe Standartları”na ilişkin kararları olmuştur. Bu standartlar peyderpey Resmi Gazete’de yayımlanmaktadır. Ancak henüz KGK’nın yayınlamış olduğu raporlama ve muhasebe standartlarının vergi matrahının tespitinde uygulanmasına imkân bulunmamaktadır.

Bu çalışmada hem standartlar açıklanmaya çalışılacak hem de aynı konularda standartlarla vergi mevzuatında yer alan düzenlemeler arasındaki farklar aktarılacaktır. Nihai olarak sorun oluşturabileceği değerlendirilen veya katkı sağlanabileceği düşünülen noktalarda vergi mevzuatı açısından bir takım öneriler getirilecektir.

¹ Vergi Müfettişi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Mezununu 25 Ocak 2019 tarihli Resmi Gazete ile değiştirilmiş olan maddedeki düzenlemeler 01.01.2020 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Çalışmanın kapsamı tespit edilirken vergi mevzuatı açısından da sonuç doğurabileceği düşünülen standartlar göz önünde bulundurulmuştur. Diğer yandan sayılan bu niteliğe sahip standartlardan biri olsa da “FFMS 28 Murabaha ve Diğer Vadeli satışlar” standardı, hem çok kapsamlı bir çalışma gerektirmesi hem de makalenin hacim sınırının bulunması sebeplerinden buraya alınmamıştır.²

I. FFMS 3 - MUDÂREBE FİNANSMANI

1. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

1.1. Standardın Kapsamı

Standardın 1 inci maddesinde yer alan düzenlemeden anlaşılacağı üzere “*Mudârebe Finansmanı*” standardı, katılım bankaları³ tarafından ve sadece;

- Mudârebede kullanılmak üzere yönlendirilen sermayenin ve
- Mudârebe sözleşmesi kapsamında gerçekleştirilen işlemlerin,

ölçümü ve muhasebeleştirilmesinde uygulanacaktır.

Şunu da belirtmek gerekir ki katılım bankaları mudârebeyi esasen fon toplama işlemlerine aracı kılmaktadır.⁴ Ancak standart, katılım bankalarının fon toplama sürecinde kurdukları mudârebe ortaklıklarına değil, fon kullandırma işlemlerinde kuracakları mudârebe ortaklıklarına uygulanacaktır.

i. Mudârebenin Tanımı

Mudârebe terim olarak bir tarafın sermaye koyması, diğer tarafın ise işletmeyi üstlenmesiyle kurlan, kâr paylaşımı esasına dayalı ortaklığı ifade eder.⁵ Bu ortaklığa sermayesi ile iştirak eden tarafa *rabbü'l-mâl* denirken, emeği ile iştirak eden tarafa *mudârib* denmektedir.⁶ Mudârebe sözleşmesi kendi adına veya yatırım hesabı sahipleri adına fon sağlayıcı olan katılım bankası ile işletme sahipleri veya çiftçiler, tacirler vb. içerecek şekilde diğer esnaflar arasında gerçekleştirilebilir.⁷

2 Murabaha işlemlerinin vergi mevzuatıyla olan ilişkilerine dair kapsamlı çalışmaya, İlyas CEYHAN tarafından düzenlenen “*Faizsiz Finans Uygulamalarının Türk Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu; Sorunlar ve Çözüm Önerileri*” başlıklı yüksek lisans tezinden ulaşılabilir.

3 Faizsiz Finans Kurumlarının yerine de kullanılmıştır.

4 5411 sayılı Kanun katılım bankalarının özel cari hesap ve katılma hesapları aracılığıyla fon toplamak suretiyle faaliyetlerini sürdüreceklerini belirtmiştir. Katılım bankalarının esas fon toplama yöntemi olan katılma hesapları temelde kar zarar ortaklığına (mudârebe) bağlı olarak oluşturulmaktadır.

5 TDV İslam Ansiklopedisi, Cengiz Kallek., TDV İslam Araştırmaları Merkezi, “Mudârebe” maddesi

6 AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, Faizsiz Finans Standardı 13: Mudârebe (Emek-Sermaye Ortaklığı), TKBB Yayınları, Yayın No:10, İstanbul 2018. Syf: 366

7 Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 1: Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama, Tanımlar, Syf:17, <https://www.kgk.gov.tr>.

ii. Mudârebe Ortaklığının Kurulmasına İlişkin Mevzuat Düzenlemeleri

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde yapılan düzenlemeye⁸ göre, fon kullandırmak gayesiyle kurulan mudârebelerde amaç münhasıran finansman sağlamak olmalıdır. Yani sırf gelir (kar payı) elde etmek amacıyla mudârebe ortaklığı kurulmasına izin verilmemektedir. Nasıl murabahada amaç mal alıp satmak değil de müşterinin finansman ihtiyacını karşılamaksa, mudârebede de amaç şirkete sermaye koymak değil müşteriye finansman sağlamak olmalıdır.

Finansman ortaklığının Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen *sermaye* şirketi şeklinde veya Türk Borçlar Kanununda düzenlenen *adi ortaklık* şeklinde kurulması mümkündür.⁹ Yönetmelik katılım bankasının şahıs şirketlerine ortak olmasına izin vermemektedir. Öte yandan adi ortaklık kurulması durumunda, süreli olması ve tarafların kâr ve zarara katılma oranlarının sözleşmede belirtilmesi gerekmektedir.

Yönetmelikte, ihtiyaç duyulan ve kurumun onayı alınan haller dışında finansman ortaklığı paylarının en fazla yedi yıl içinde elden çıkarılması şartı bulunmaktadır. Bu sınırlama bir anlamda ortaklığın finansman sağlama bağlamından kopararak, gelir getirici bir yatırıma dönüşmesini engellemeye hizmet edecektir.

Şu da var ki, Türk Ticaret Kanunu'nun, 342 ve 581 inci maddelerinde "*kışisel emek ve ticari itibar*" anonim ve limited şirketler için sermaye olarak konulamayacak değerler arasında sayılmıştır. Kanun'un 565 inci maddesinde ise sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler için, Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça anonim şirkete ilişkin hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir. Her ne kadar Yönetmelikte mudârebe ortaklığının sermaye şirketi şeklinde kurulmasının mümkün olduğu belirtilmiş olsa da, Türk Ticaret Kanunu'nun aktarılan maddeleri buna uygun olarak yeniden düzenlenmediği sürece, bu şirketlerin kurulmasında zorluklar çekilecektir.

1.2. Standartın Kapsamında Yer Almayan İşlemler

i. Türk Ticaret Kanunu gerçek ve tüzel kişilerin belirli şartlarda tacir olabileceğini ve tacirlerin gerekli ticari defterleri tutmakla yükümlü olduklarını belirtmiştir. Aynı şekilde Vergi Usul Kanunu (VUK) da mükellefler için tutulması zorunlu bir takım yasal defterler belirlemiştir. Standart hem ortaklığa emeğiyle iştirak eden taraf açısından, hem de yeni kurulan ortaklığın bünyesinde tutulacak olan yasal defterler açısından uygulanmayacaktır.

ii. Standartta genel olarak yatırıma yönlendirilen fonlar iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki yatırım hesabı sahibinin, fonlarının nereye, nasıl ve hangi amaçlarla yatırılacağıyla ilgili belirli kısıtlamalar uyguladığı *kısıtlanmış yatırım hesapları*, diğeri ise yatırım hesabı sahibinin, fonlarının nereye, nasıl ve hangi amaçlarla yatırılacağıyla ilgili hiçbir kısıtlama uygulamaksızın, katılım

8 01.01.2020 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

9 Türk Ticaret Kanununda üç adet sermaye şirketi düzenlenmiştir. Bunlar, anonim şirket, limited şirket ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirkettir.

bankasına fonları uygun gördüğü şekilde kullanılması konusunda yetki verdiği *kısıtlanmamış yatırım hesaplarıdır*.

Standart bu hesaplardan oluşan fonların katılım bankası tarafından mudarib veya vekili sıfatıyla alınması işlemlerini de kapsamamaktadır.

iii. Standardın uygulanmayacağı son işlem türü ise Mudârebe fonunun zekâtının ölçüm ve değerlemesidir.

2. MUDÂREBE FİNANSMANININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

2.1. İşletmelere Kayıtlı Varlıkların Ölçümü/Değerlemesi Hakkında Genel Bilgi

Mevcut şekliyle Türkiye’de ikili bir muhasebeleştirme ve ölçüm sistemi bulunmaktadır. Mükellefler, finansal tablolarını bir yandan VUK’un “*Değerleme*” başlığını taşıyan 3 üncü kitabına uygun bir şekilde düzenlerken; diğer yandan aynı finansal tablolar KGK tarafından yayınlanan ve uluslararası muhasebe standartları esas alınarak oluşturulan “*Türkiye Muhasebe Standartları*” uygulanarak oluşturulmaktadır.

Finansal tabloların oluşturulması sürecindeki en önemli adım tablolara kayıtlı varlık ve borçların parasal karşılıklarının tespit edilmesi, bu suretle de meydana gelen artış veya azalışların ortaya konulmasıdır. Bu işlemler için VUK *değerleme* ifadesini kullanmış ve tanımını 258 inci maddesinde yapmıştır. Bu maddeye göre, *değerleme, vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespit edilmesidir*. Değerlemenin amacı işletmenin, değerlendirme gününde mevcut olan varlık, borç ve alacaklarının tespit edilmesi; bu suretle *dönem başından dönem sonuna kadarki süreçte öz sermayede oluşan değişimin, yani vergi matrahının ortaya çıkarılmasıdır*.

Türkiye Muhasebe Standartlarında ise bu işlemler için *ölçüm* ifadesi kullanılmış ve bunun tanımı, “*Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve*” madde 4.54’de yapılmıştır. Buna göre ölçüm, *finansal tablolarda yer alan unsurların bilançoda ve gelir tablosunda tahakkuk ettirilecekleri ve gösterilecekleri parasal tutarların belirlenmesi işlemi ifade eder*.

VUK değerlemeye ilişkin usul ve ölçülerde objektif kriterler belirlemiş, mükelleflerin şahsi düşüncelerine yer vermemiştir.¹⁰ Herhangi bir varlık için VUK ile Türkiye Muhasebe Standartlarının farklı değerlendirme yöntemleri belirlediği durumlarda, vergi matrahının tespiti için Kanun’un belirlemiş olduğu yöntemler uygulanacaktır.

Mudârebe Finansmanı Standardının 2 nci maddesinde mudârebe finansmanında kullanılan sermayenin ilk defa kayıtlara alınmasına ve mudârebe sözleşmesinin raporlama tarihlerinde ölçümüne ilişkin düzenlemeler yer almıştır. Ayrıca bu bölümde mudârebe kar veya zararından katılım bankasına düşen payın nasıl muhasebeleştirileceği de açıklanmıştır.

10 Ali Uysal ve Nurettin Eroğlu, *Açıklamalı ve Örneklî Vergi Usul Kanunu*, Sözkesen Matbaacılık, Ankara 2009, Syf:464

2.2. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinde Finansal Tablolara Alınması

Standardın 2 nci maddesinde yapılan açıklama gereğince, ortaklığa konulan aynı veya nakdi sermayenin, mudaribe ödendiği tarihte finansal tablolara aktarılması gerekmektedir. Taksitli ödemelerde ise bu işlem her bir taksitin ödenmesi ile birlikte yapılacaktır.

Maddenin ilk fıkrasına göre, Mudârebe finansmanı işlemleri katılım bankasının finansal tablolarında “*Mudârebe Finansmanı*” başlığı altında sunulacak, mudârebe sermayesinin parasal olmayan varlık şeklinde sağlanması durumunda alt hesaplarda “*Parasal Olmayan Mudârebe Varlıkları*” olarak raporlama yapılacaktır.

Burada finansal tablolara aktarmadan kasıt, sermayenin mevcut şekliyle bulunduğu hesaptan çıkarılarak *mudaribe finansmanı* olarak sunulacağı hesaba kaydedilmesidir. Örneğin nakit bir varlığın mudârebe sermayesi olarak kullanılması durumunda, bu varlık bilançoda *nakit ve benzerleri* içerisinde çıkarılacak ve “*Yatırımlar*” altında raporlanacak olan “*Mudârebe Finansmanı*” hesabına aktarılacaktır.

2.3. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinde Ölçümü

Bir önceki kısımda belirtildiği üzere, katılım bankasının ortaklığa koyduğu sermayenin nakdi veya aynı varlıklardan oluşması mümkündür.

i. Nakit olarak konulan Mudârebe sermayesi, ödenen tutar veya Mudâribin hesabına yazılan tutar üzerinden ölçülür ve bir önceki kısımda belirtildiği şekilde “*Mudârebe Finansmanı*” hesabına kaydedilir.

ii. Aynı olarak konulan Mudârebe sermayesi ise, varlıkların gerçeğe uygun değeri (katılım bankası ve müşteri arasında mutabık kalınan değer)¹¹ üzerinden ölçülür. Değerleme sonucunda gerçeğe uygun değer ile defter değeri arasında fark ortaya çıkarsa, bu fark katılım bankasının kâr veya zararı olarak finansal tablolara alınır.

Gerçeğe uygun değer tanımı, “TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü” standardında yapılmıştır. Bu standardın 9 uncu maddesine göre; ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları arasında gerçekleşen olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat gerçeğe uygun değeri ifade etmektedir.

Aynı sermayeye ilişkin düzenleme hem mudârebe finansmanı standardında hem de Türk Ticaret Kanunu’nda yer almaktadır. Standarda göre aynı varlıklar, *ticari amaçla kullanılacak varlıklar veya teşebbüste kullanılacak parasal olmayan varlıklardır* (Paragraf 8).

Türk Ticaret Kanunu ise aynı sermaye olarak konulabilecek değerleri, anonim şirketler için 342 nci limited şirketler için 581 inci maddesinde düzenlemiştir. Aynı ifadeleri içeren bu iki maddeye göre: “*üzerlerinde sınırlı aynı bir hak, haciz ve tedbir bulunmayan, nakden değerlendirilebilen ve*

¹¹ Bu ifadeden tarafların gerçeğe uygun değer üzerinde mutabık kalmalarının gerektiği anlaşılmaktadır.

devrolunabilen, fikrî mülkiyet hakları ile sanal ortamlar da dâhil, malvarlığı unsurları aynı sermaye olarak konulabilir.”

Tanımlarda aynı sermaye kapsamının çok geniş tutulduğu görülmektedir. Buna göre gayrimenkul, taşıt, makine ve teçhizat gibi maddi varlıkların yanında marka, patent hakkı, lisans gibi gayri maddi varlıkların da ortaklıklara aynı sermaye olarak konulması mümkündür.

Ancak Türk Ticaret Kanunu'nun 343 ve 578 inci maddelerinde, anonim ve limited şirketlere konulan aynı sermayeye, şirket merkezinin bulunacağı yerdeki asliye ticaret mahkemesi tarafından atanan bilirkişilerce değer biçileceği ifade edilmiş, mahkeme tarafından onaylanan bilirkişi kararının kesin olduğu belirtilmiştir.¹² Kanun emri gereğince, ortaklığın sermaye şirketi şeklinde kurulacağı durumlarda asliye ticaret mahkemesine başvurulması ve bilirkişilerce belirlenen değer şirket sermayesi olarak esas alınması gerekmektedir.

Mahkeme Kanun tarafından atanmış kaza mercii olduğundan bu usulün uygulanması zorunludur. Ancak katılım bankalarının finansman sağlamak amacıyla ortak olduğu her sermaye şirketi için bunun tatbik edilmesi ciddi bir zaman maliyeti getireceğinden, TTK'nın ilgili maddelerinde standart kapsamındaki ortaklıklara muafiyet getirilmesi mümkündür.

Diğer yandan şirkete aynı sermaye konulmasının bir takım vergisel sonuçları doğmaktadır. Aynı sermaye konulması, katılım bankasının sahip olduğu bir varlığın elden çıkarılması işlemi olduğundan, bu durum hem kazanç yönünden hem de teslim yönünden verginin konusuna girmektedir. Katılım bankasının sağladığı aynı sermayenin defter değerinden, varsa ayrılmış amortismanlarının düşülmesi ve net defter değerinin bulunması, ardından da tespit edilen sermaye değeri ile net defter değeri arasındaki farkın, kar veya zarar olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.

Gider Vergileri Kanunu'nun 28 inci maddesi gereğince, devir işleminde katılım bankası lehine oluşan karın, hesaben banka lehine kalan tutar olarak kabul edilmesi ve üzerinden BSMV hesaplanması gündeme gelecektir. Bu durumda Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17/4-e maddesinde yer alan istisna gereğince ayrıca KDV hesaplanmayacaktır.

2.4. Mudârebe Sermayesinin Sözleşme Tarihinden Sonra, Raporlama Dönemi Sonunda Ölçümü

i. Genel olarak işletmelerin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdürecekleri kabul edilir. Ancak sınırsız kabul edilen bu ömür, dönemsellik kavramı gereğince belli dönemlere bölünmüştür ve her dönemin faaliyet sonuçları diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanır. Diğer bir deyişle, finansal tablolar işletmenin sürekliliği ve öngörülebilir gelecekte de faaliyetlerini sürdüreceği varsayımına dayanılarak belirli bir dönem (raporlama dönemi) için hazırlanır.

Türkiye'de kurum kazançlarının vergilendirilmesinde, takvim yılının başından sonuna kadarki süreci kapsayan *hesap dönemi* esas alınmış (özel hesap dönemleri hariç), yapılan düzenlemelerle bu süre üçer aylık geçici vergilendirme dönemlerine bölünmüştür. İşletmeler vergi matrahını tespit etmek amacıyla, genel olarak takvim yılının üçer aylık dönemleri itibarıyla finansal tablo düzenlemek zorundadır.

12 http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/131malicozum/008_Mustafa_YAVUZ_.pdf

Öte yandan finansal tabloların, faaliyet sonuçlarının ortaya konulması ve vergi matrahının tespit edilmesi fonksiyonlarının yanında, başkaca düzenleme sebepleri de vardır. Bunların en başında işletme sahipleri ve ilgili diğer tarafların ihtiyaç duydukları bilgilerin sunulması gelmektedir. Hem Türk Ticaret Kanunu'nun hem de Sermaye Piyasası Kanunu'nun ikincil veya daha alt düzeylerinde, finansal tabloların hazırlanması ve yayımlanması ile ilgili birçok düzenleme bulunmaktadır.¹³

Katılım bankalarının finansal tablo düzenleyecekleri her durumda, mudârebe finansmanının yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Paragraf 10'da ifade edildiği üzere, raporlama dönemlerinde mudârebe sermayesinin ölçümü, *hesapta kayıtlı tutar* üzerinden yapılacak ve bu şekilde raporlanacaktır.

iii. Mudârebe ortaklıklarında Mudaribin kusursuz sorumluluğu altında, sermayede meydana gelecek eksilmelerin tamamı sermaye koyan tarafa aittir. Emek sahibine düşen zarar ise emeğinin/zamanının boşa geçmiş olması olarak kabul edilir. Paragraf 11'de bu durum göz önünde bulundurulmuş ve Mudârebe sermayesinin bir kısmının veya tamamının, Mudâribin herhangi bir kusur veya ihmali olmaksızın kaybedilmesi durumunda, bu zararın duruma göre Mudârebe sermayesinden düşüleceği veya katılım bankasının zararı olarak dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Türk Borçlar Kanunu'nun 623 üncü maddesi gereğince adi ortaklıklarda, ortaklığa emeğiyle katılan tarafın yalnızca kara katılacağına dair belirleme yapılması mümkünken, sermaye şirketlerinde şirket zararı, tüzel kişiliğin vergi matrahıyla ilişkilendirilmektedir. Bu zararların ortaklar tarafından raporlanmasına imkân bulunmamaktadır. Dolayısıyla özel bir düzenleme yapılmadığı sürece mudârebe sermayesinden düşülen bu zararın vergi matrahından indirilmesine imkân bulunmamaktadır.

Öte yandan anonim ve limited şirketlerde alacaklılara karşı birinci derecede sorumlu olan şirket tüzel kişiliğinin kendisidir. Ortaklar şirket borçlarından dolayı sadece taahhüt ettikleri sermaye ile sınırlı sorumludurlar ve bu sorumluluk şirkete karşıdır. Ancak 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 35 ve mükerrer 35 nci maddelerinde amme alacakları için bu duruma bir istisna getirilmiştir. Örneğin Limited şirketlerde ortakların her biri şirketten tahsil edilemeyen amme alacağına karşı sermaye payları oranında takibe uğrayabilirler. Her ne kadar Türk Ticaret Kanunu'nda yapılacak bir düzenlemeyle ortaklığa sermaye olarak emeğin konulması sağlanabilse de, 6183 sayılı Kanun'un aktarılan maddeleri aynen kalırsa, limited şirketten tahsil edilemeyen kamu borcundan dolayı emek sahibi ortağın da, hissesi oranında takibe uğrama ihtimali bulunacaktır.

2.5. Katılım Bankasının Mudârebe Kâr Veya Zararındaki Payının Finansal Tablolara Alınması

Ortaya çıkan kar veya zararın finansal tablolara yansıtılması mudârebenin kapsadığı raporlama dönemi sayısına göre farklılık göstermektedir.

13 Örneğin bakınız: Türk Ticaret Kanunu'nun 514 üncü maddesi, Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği (II-14.1)

i. Katılım bankasının bir raporlama dönemi içinde başlayıp sona eren Mudârebe finansmanı işlemlerindeki payıyla ilişkili kâr veya zarar, tasfiye anında finansal tablolara alınır. Böylece kar veya zarar tek bir dönemin finansal tablolarına yansımış olacaktır (Paragraf 14).

Mudârebenin başladığı dönemde son bulması halinde vergilendirme açısından da uygulama kolay olacaktır. Katılım bankasının ortaklıktan elde etmiş olduğu kar, gelir tablosuna aktarılacak ve Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazancın tespitine ilişkin düzenlemeleri kapsamında vergi matrahına dâhil olacaktır.

ii. Birden fazla raporlama döneminde devam eden Mudârebe finansmanında, katılım bankası ile Mudârib arasındaki hesabın kısmi ya da nihai olarak kapatılması mümkündür. Katılım bankasının; herhangi bir dönemde kârdan alacağı pay, yapılan kâr dağıtımı ölçüsünde, herhangi bir dönemdeki zarar ise Mudârebe sermayesinden düşüldüğü ölçüde katılım bankasının o döneme ait hesaplarında, finansal tablolara alınacaktır (Paragraf 15).

İlgili dönemde elde edilen karın katılım bankası tarafından finansal tablolarda gösterilebilmesi için kar dağıtımı yapılmış olmalıdır. Finansal tablolarda gelir olarak raporlanacak tutar, dağıtılan karın katılım bankasına düşen kısmıdır (Paragraf 17).

Ortaklığın kar veya zararı, ortakların kar veya zararı olarak kabul edildiğinden adi ortaklıklarda aktarılan düzenlemeleri uygulamak görece daha kolay olsa da, bir şirketin tasfiye zararının iştirak edenlerin finansal tablolarına aktarılabilmesine dair vergi kanunlarında açık bir düzelleme bulunmamaktadır. Gelir idaresi başkanlığı tarafından verilmiş bir özeldgede, tasfiye zararının iştirak edenler tarafından gider olarak raporlanamayacağı açıkça belirtilmiştir.¹⁴

Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'ne göre "iştirak hisseleri" deyimini, menkul değerler portföyüne dâhil hisse senetleri ile ortaklık paylarını ifade etmektedir.

"Bunlar,

- *Anonim şirketlerin ortaklık payları veya hisse senetleri (Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan yatırım ortaklıkları hisse senetleri dahil),*
- *Limited şirketlere ait iştirak payları,*
- *Sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komanditer ortaklarına ait ortaklık payları,*
- *İş ortaklıkları ile adi ortaklıklara ait ortaklık payları,*
- *Kooperatiflere ait ortaklık payları*

olarak sıralanabilir."

14 09.06.2011 tarih ve 4.35.16.01-176300-225 sayılı Özelge: "Gelir Vergisi Kanununun 40 ıncı maddesi ile Kurumlar Vergisi Kanununun 8 inci maddesinde kazancın tespitinde indirilecek giderler sayılmış olup Vergi Usul Kanununun Üçüncü Kitabında "Değerleme" hükümlerine yer verilmiştir. Anılan maddelerde iştirak hisselerinin, iştirakin tasfiyesi sonucu değerinin kalmaması nedeniyle doğan zararın kurum kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınabileceğine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır."

Kurumlar Vergisi Kanunu'nda sermaye şirketleri tacir, bunların kazançları da ticari kazanç olarak kabul edilmektedir. Ticari kazancın tespitinde Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazançla ilişkin düzenlemeleriyle Kurumlar Vergisi Kanunu'nun düzenlemeleri tatbik edilmektedir. Kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirilebilecek giderler Gelir Vergisi Kanunu'nun 40/1 inci maddesinde ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8 inci maddesinde tek tek sayılmıştır.

Standart kapsamında edinilen ortaklık hisselerinin yatırım yapmak değil de finansman kullanmak amacıyla elde edildiği göz önünde bulundurularak, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8 inci maddesine “*katılım bankalarının finansman sağlamak amacıyla kuruldukları mudârebe ve muşâreke ortaklıklarının tasfiye zararlarından, paylarına düşen kısmı*” kurum kazancından indirilebileceklerine dair bir hüküm eklenmesi mümkündür.

3. ORTAKLIK KAR PAYLARININ VE İŞTİRAK HİSSESİ SATIŞ KAZANÇLARININ VERGİLENDİRİLMESİNDE İSTISNA

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun, 5 inci maddesinin (a) bendi tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılmaktan elde edilen kazançların tamamını, (e) bendiyse en az iki tam yıl süreyle aktifte yer alan iştirak hisselerinin satışından elde edilen kazançların %50'sini kurumlar vergisinden istisna tutmuştur. Katılım bankalarının hem ortaklıktan elde ettikleri kar payları, hem de ortaklık hisselerinin satılması durumunda oluşan kar için bu istisnalardan yararlanma imkânı bulunmaktadır.

(e) bendinde düzenlenen istisna aynı kazancın ikinci kez kurumlar vergisine tabi tutulmasını engellemek amacıyla getirilmiştir. Kurumlar kar dağıtımını vergilendirilmiş kazançları üzerinden yapmakta, dağıtılan kazanç ilk kurumun bünyesinde vergilendirildikten sonra, kazancı elde eden kurumun bünyesine geçmektedir. Bu istisnadan yararlanabilmek için kurumlar vergisi mükellefi olma şartı bulunmaktadır. Adi ortaklıklar kurumlar vergisi mükellefi olmadıklarından, bunlardan elde edilen kar payları için bu istisnanın uygulanma imkânı bulunmamaktadır.

Maddenin (e) bendinde düzenlenen istisna ise adi ortaklık hisselerini de kapsamaktadır. 1 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde, “iştirak hisseleri” deyiminin, menkul değerler portföyüne dâhil hisse senetleri ile ortaklık paylarını ifade ettiği ve adi ortaklık paylarının da bunlardan biri olduğu belirtilmiştir.

Her iki bentte de istisnadan yararlanmak için belirlenmiş birtakım şartlar bulunmaktadır. İstisnadan yararlanabilmek için bu şartların da ayrıca yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlardan biri olan, istisnadan yararlanılan satış kazancının en az 5 yıl işletme bünyesinde bir fon hesabında tutulması zorunluluğu katılım bankası için bir tür kısıt oluşturmaktadır. Zira istisnadan yararlanılmak istenmesi durumunda kazancın yatırımın finanse edildiği fon havuzuna aktarılması olanağı bulunmamaktadır.

Hem bu şarta hem de bentteki diğer şartlara ilişkin düzenleme yapılarak, katılım bankalarının mudârebe ve muşâreke ortaklıklarına ait hisseler için istisnadan yararlanmalarının önü açılabilir.

4. İŞTİRAKLERDEN ELDE EDİLEN KAR PAYLARININ VE HİSSE SATIŞ KAZANÇLARININ BSMV KARŞISINDAKİ DURUMU

Gider Vergileri Kanunu, bankaların ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine nakden veya hesaben aldıkları bütün paraları BSMV'ye tabi tutmaktadır.

Kanun'un "29 uncu maddesinde, "bankaların, bankerlerin ve sigorta şirketlerinin sermayelerinin tamamı kendilerine ait veya iştirakleri bulunan sınıî işletmelerden sağladıkları kârlar" BSMV'den istisna tutulmuştur. Maddenin lafzından da anlaşılacağı üzere istisna sadece iştirakin sınıî işletme olduğu durumlarda uygulanacaktır.

Burada bir nevi bankaların sınıî işletmelere ortak olmalarını avantajlı kılan teşvik uygulamasıyla karşılaşmaktadır. Katılım bankalarının finansman sağlamak amacıyla edindikleri iştirak hisselerinden elde ettikleri kar paylarının, ortaklık için oran sınırlaması olmaksızın istisna kapsamına alınması suretiyle müşâreke ve mudârebe ortaklıklarının teşvik edilmesi mümkündür. Zira murabaha ve finansal kiralamanın katılım bankalarının finansman kullandırma işlemlerindeki ağırlığı bu teşviklere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

İştirak hisseleriyle ilgili diğer bir istisna da 29/v maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre "5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (12) numaralı bendi kapsamındaki işlemler dolayısıyla lehe alınan paralar." vergiden istisnadır.

Mûlga 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na yapılan bu atıf, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5 inci maddesinin (e) ve (f) bentlerine karşılık gelmektedir.¹⁵ Hüküm gereği, söz konusu istisnadan yararlanan bütün işlemlere, BSMV istisnasının da uygulanması gerekmektedir.¹⁶

Katılım bankalarının finansman sınıî ortak oldukları durumlarda, müşâreke ve mudârebe ortaklıklarına ait payların satışından bankalara kalan paraların tamamının hiçbir şartla bağlı olmaksızın, BSMV'den istisna tutulması da bu işlemler için önemli bir teşvik unsuru olacaktır.

II.FFMS 4 – MÜŞÂREKE FINANSMANI

1. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Müşâreke Finansmanı standardının 1 inci paragrafına göre standardın kapsamında, katılım bankaları veya faizsiz finans kuruluşları tarafından *sabit Müşâreke* (kısa veya uzun vadeli) ya da *azalan Müşâreke*¹⁷ (sahipliğin taraflardan birine geçmesiyle sona eren) yoluyla, gerçekleştirilen Müşâreke finansmanı işlemleri yer almaktadır.

15 Çakıcı, Ömer – Ceylan, Mehmet, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Teori - Uygulama – Mevzuat, İstanbul 2014

16 19.11.2013 tarih ve 84974990-180[29-2012-01]-1207 sayılı özelge

17 AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, Faizsiz Finans Standardı 12: Ortaklık ve Çağdaş ortaklıklar, TKBB Yayınları, Yayın No:10, İstanbul (2018). Syf:356 "Azalan müşâreke, ortaklardan herhangi birinin diğer tarafın hisselerini peyderpey satın almayı taahhüt edip belirlenen süre boyunca bu hisseleri alarak ortaklık konusu projenin tamamına malik olmasını sağlayan ortaklıktır."

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde müşâreke ortaklığı, mudârebe ortaklığıyla aynı esaslar üzerinden düzenlenmiştir.

Müşâreke ortaklığında her iki taraf da tüzel kişi ortaklığa sermayesi ve emeği ile iştirak eder.¹⁸ Bu durum müşârekeyi, mudârebeden ayıran farklardan biridir. Önceki kısımda Türk Ticaret Kanunu'nda sermaye şirketlerine *emek veya kişisel tecrübenin* sermaye olarak konulması yasağının bulunduğu aktarılmıştı. Müşâreke ortaklığının bu özelliğinden dolayı, mudârebeden farklı olarak sermaye şirketlerinin kurulmasında sorun yaşanmayacaktır.

2. MUŞÂREKE FİNANSMANININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ÖLÇÜMÜ

Müşâreke sermayesinin;

- Sözleşme tarihinde finansal tablolara alınması ve ölçümü,
- Sözleşme tarihinden sonra raporlama dönemi sonunda ölçümü,
- Katılım bankasının müşâreke kâr veya zararındaki payının finansal tablolara alınması

konularında “FFMS 3 Mudârebe Finansmanı” ve “FFMS 4 Müşâreke Finansmanı” standardı arasından önemli sayılabilecek hemen hemen hiçbir fark bulunmamaktadır. Bundan dolayı mudârebe finansmanı hakkında yapılan açıklamalar büyük oranda müşâreke finansmanı için de geçerlidir.

III.FFMS 8 - İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTTEMLİK

1. İCARE VE FİNANSAL KİRALAMANIN TANIMI

İcare bankacılık terimi olarak, satın alma suretiyle veya İslam hukukuna uygun yöntemlerle malik olunan bir varlığın periyodik kira geliri elde etmek amacıyla müşteriye kiralanmasıdır.¹⁹ Geleneksel kredi işlemlerinde paranın mülkiyeti ödünç alana geçerken, finansal kiralama işlemlerinde kredinin konusu nesneleştirilmekte ve kredi veren tarafın nesne üzerinde devam eden mülkiyet hakkı teminat fonksiyonu görmektedir.²⁰

Standartta İcâre Müntehiye Bittemlik adıyla ifade edilen bu şekildeki kiralamalar hukuki metinlere *finansal kiralama* adıyla girmiştir. Literatürdeyse daha çok *leasing* kullanılmaktadır.

İslam hukuku kira akdinin tanımlamasını, “eşyanın kullanımını ücret karşılığında başkasına devretme sonucunu doğuran bir akit türüdür.”²¹ şeklinde yapmaktadır. Günümüzde kira sözleşmeleri genel olarak iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki faaliyet kiralaması olarak bilinen

18 IQBAL, Z., 1997. “Islamic Financial Systems”, Finance and Development, **Aktaran:** Sibel Doğan, *Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi, 2008), Syf: 25

19 M. Şerafettin ÖZSOY, Katılım Bankacılığına Giriş, Bilnet Matbaacılık, İstanbul 2012, Syf : 181

20 Dr. M. Argun KÖTELİ, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk hukukunda Finansal Kiralama (İlesing Sözleşmeleri), Kazancı Kitap Tic. A.Ş. 1991

21 TDV İslam Ansiklopedisi, Ali Bardakoğlu, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, “İcare” maddesi

ve sadece kiralanan varlığın menfaatinden faydalanmayı amaç edinen kiralamalardır. Diğerindeyse varlığın menfaatinden faydalanmanın yanında, kira süresi sonunda varlığa malik olma amacı da güdülmekte, ayrıca mülkiyetin getirdiği riskler de üstlenilmektedir.

Hem faaliyet kiralamasının hem de finansal kiralamanın birçok hukuki metinde tanımı yapılmış olup, aşağıda bunlar sırayla aktarılacaktır.

i. Vergi Usul Kanunu - Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu

Vergi Usul Kanunu finansal kiralamayı müstakil bir maddeyle düzenlemiş ve bir kiralamanın finansal kiralama kabul edilmesi için gerekli bir takım şartlar belirlemiştir. Kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir iktisadi kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm riskler ile yararların kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamar finansal kiralama olarak değerlendirilir (mükerrer 290).

Maddenin 3 üncü fıkrasında belirtildiği üzere;

- i. İktisadi kıymetin mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi,
- ii. Kiracıya kira süresi sonunda iktisadi kıymeti rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması,
- iii. Kiralama süresinin iktisadi kıymetin ekonomik ömrünün % 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya
- iv. Sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının iktisadi kıymetin rayiç bedelinin % 90'ından daha büyük bir değeri oluşturması

hallerinden herhangi birinin varlığı durumunda, kiralama işlemi finansal kiralama kabul edilir.

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu da finansal kiralamayı VUK ile aynı şekilde tanımlamıştır.

ii. Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde, kiralama yöntemleri “tüketilmeden kullanılabilen bir varlığın menfaatinin finansman sağlama amacıyla belirli bir süre için müşteriye bırakılması işlemi” olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğe göre kiralama yöntemleri: adi kiralama, finansal kiralama, faaliyet kiralaması, ürün kiralaması ve işgücü kiralamasından oluşmaktadır.

iii. TFRS 16 Kiralamalar

Standardın 9 uncu maddesine göre, taraflar arasında düzenlenen sözleşmenin, bir bedel karşılığında tanımlanan varlığın kullanımını kontrol etme hakkını belirli bir süre için devretmesi durumunda, bu sözleşme bir kiralama sözleşmesidir.

Kiralamaların sınıflandırmasına ilişkin düzenlemeler standardın 61 ve 62 nci maddelerinde yapılmış ve kiraya verenlerin, kiralamaları *faaliyet kiralaması* ya da *finansal kiralama* olarak sınıflandırılacağı belirtilmiştir.

“Bir kiralama, dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan tüm risk ve getirileri önemli ölçüde devretmesi halinde finansal kiralama olarak sınıflandırılırken, dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan tüm risk ve getirileri önemli ölçüde devretmemesi halinde, faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılır.”

iv. FFMS 8 - İcâre ve İcâre Muntehiye Bittemlik

Standartta kiralamalar; *faaliyet icâresi* ve *icâre muntehiye bittemlik*²² olarak iki başlık altında sınıflandırılmış ve tanımlamaları şu şekilde yapılmıştır.

- *Faaliyet İcâresi*; kiralamaya konu varlığın yasal mülkiyetinin kiralama süresinin sonunda kiracıya geçeceğine dair bir taahhüt içermeyen bir faaliyet kiralamasıdır.
- *İcâre Muntehiye Bittemlik*; kiralamaya konu varlığın yasal mülkiyetinin kiracıya geçmesiyle sonuçlanan kiralamalardır. *Kiralama süresi sonunda mülkiyetin kiracıya devrinin hibe, düşük bedel, kalan cüzi kira bedeli veya benzeri yöntemlerden biriyle yapılması mümkündür.*

Aktarılan mevzuat düzenlemeleri incelendiğinde, FFMS 8 ile diğerleri arasındaki en temel farklardan birinin kiracının sorumluluğuna ilişkin olduğu görülecektir.

2. STANDARDIN KAPSAMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Finansal kiralama yetkisi, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları ve Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na uygun olarak kurulmuş olan finansal kiralama şirketleri tarafından kullanılmaktadır. Vergi Usul Kanunu ise finansal kiralama için bir takım sınırlamalar belirlemiş ve bu sınırlamalara uygun olan kiralamaları, kim tarafından yapılırsa yapılsın finansal kiralama olarak kabul etmiştir.

Standardın 1 nci maddesinde yer alan düzenlemeye göre bu standartla getirilen düzenlemeler sadece katılım bankaları ve faizsiz finans kuruluşları tarafından uygulanacaktır. Standardın kapsamı dışında tutulan işlemlerse 16 numaralı Kiralamalar standardıyla paralellik göstermektedir.

3. İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTTEMLİK'İN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

3.1. Faaliyet İcâresi

3.1.1. Katılım Bankasının Kiraya Veren Olduğu Durumda Finansal Tablolarda Faaliyet İcâresi

Standartta, kiralama amaçlı edinilen varlıkların tarihi maliyetle finansal tablolara alınacağı belirtilmiştir. Devamında ise tarihi maliyetin; *net satın alma fiyatı ile gümrük vergileri, diğer vergiler,*

22 Kullanım kolaylığı açısından ilerleyen kısımlarda *finansal kiralama* kullanılacaktır.

taşıma, sigorta, kurulum, test etme gibi varlığı amaçlanan kullanıma uygun hale getirmek için gerekli olan tüm harcamaları içereceği ifadeleri yer almıştır (Paragraf 5).

VUK'da münhasıran kiralamalarda kullanmak amacıyla edinilen varlıkların değerlemesine ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bundan dolayı kiralama amacıyla veya farklı amaçlarla temin edilmiş olsun, varlıkların ilk ediniminde o varlığın işletme kayıtlarına alınmasında uygulanacak değerlendirme ölçülerinin uygulanması gerekmektedir.

Örneğin Kanun'un 269 uncu maddesinde, işletmeye dahil gayrimenkullerin, bunların mütemmim cüzleri ile teferruatının, tesisat ve makinaların, gemi ve diğer taşıtların, gayri maddi hakların *malîyet bedeli* ile değerlendirileceği belirtilmektedir. Maliyet bedelini oluşturacak gider kalemleri ise 270 nci maddede sayılmıştır. Bu varlıkların maliyeti, satın alma bedelinden (makina ve tesisatta gümrük vergileri, nakliye ve montaj giderleri dahil) oluşur. Noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon ve tellaliye giderleri ile emlak alım ve özel tüketim vergilerinin maliyete eklenmesinde veya doğrudan gider olarak değerlendirilmesinde mükellefler serbest bırakılmıştır. Bunlar dışında ortaya çıkacak herhangi bir harcama kaleminin ise maliyetle ilişkilendirilmesine imkân bulunmamaktadır.

Kiralama amacıyla edinilen varlıkların ilk muhasebeleştirilmesinde yapılacak ölçümle ilgili olarak, VUK ile Standart düzenlemeleri arasında sonuç itibarıyla bir fark olmadığı söylenebilir.

Faaliyet kiralamasına konu varlığın amortismanına tabi olması durumunda, VUK'un 313 ve devamı maddeleri ile bunlara istinaden çıkarılan Tebliğlerde yer alan düzenlemeler doğrultusunda varlığın belirlenmiş faydalı ömrü süresince amortisman ayrılır. Katılım bankası ayırmış olduğu amortismanları dönem gideri olarak vergi matrahından indirebilecektir.

Konuya KDV açısından da değinilmesi gerekmektedir. Bankacılık işlemleri esasında Gider Vergileri Kanunu'nun 28 nci maddesinde düzenlenmiş olan BSMV kapsamında yer almaktadır. Sadece Finansal Kiralama Kanunu'na göre yapılacak işlemler bunun dışında bırakılmıştır. Faaliyet kiralamaları Finansal Kiralama Kanunu kapsamında yer almadığından, bu işlemlerde BSMV uygulanması gerekmektedir.

3.1.1.1. İcâre Hasılatı

Standartta icâre hasılatının kiralama süresi boyunca raporlama dönemlerine orantılı olarak dağıtılacağı belirtilmiştir (Paragraf 9).

İcâre taksitlerinden kaynaklanan hasılat, kiraya verenin gelir tablosunda İcâre hasılatı olarak sunulacak; her bir taksidin vadesinin olduğu raporlama döneminde ilgili taksite ilişkin hasılat finansal tablolara alınacaktır (Paragraf 10).

Tahakkuk esas gereği kira gelirlerinin tahsil edilip edilmediklerine bakılmadan ait oldukları dönemlerde finansal tablolara aktarılması gerekmektedir. Kira hasılatının gelir kaydedilmesi konusunda Standart ile VUK düzenlemeleri arasında ciddi bir ayrışma ortaya çıkmamaktadır.

3.1.1.2. Başlangıçtaki Doğrudan Maliyetler

Standartta kiraya verenin kiralama sözleşmesini düzenlerken katlandığı başlangıçtaki doğrudan maliyetlerin önemliyse icâre hasılatıyla tutarlı olacak şekilde kiralama dönemlerine dağıtılacağı, önemli değilse, kiralama sözleşmesinin yapıldığı raporlama dönemine ait gelir tablosuna gider olarak yansıtılacağı belirtilmiştir.

Vergi mevzuatında ise kiralanan varlıkla ilişkisi olmayan ve sadece kiralama sözleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan bir giderin kiralayan tarafından aktifleştirilmesine imkân sağlayacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Bir giderin aktifleştirilebilmesi için kiralama konusu varlıkla ilişkisinin kurulabilmesi gerekmektedir. Oysa buradaki harcama kiralama konusu varlığın satın alınması, imal edilmesi veya değerinin artırılmasıyla ilgili olmayıp, taraflar arasında akdedilen sözleşmeyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu harcamanın yapıldığı dönemde gider hesaplarına aktarılmasının daha isabetli olacağı değerlendirilmektedir.

3.1.1.3. Kiralamaya Konu Varlıklara İlişkin Onarımlar

Standardın 3/1/1/4 maddesinde kiralamaya konu varlıkların hizmet vermesini temin etmek için yapılması gereken onarımlar iki kısma ayrılmıştır. Bu onarımlar önemli değilse, meydana geldikleri raporlama döneminde finansal tablolara alınacak, yani gider hesaplarına aktarılacaktır. Önemli olan ve kiralama süresi boyunca yıldan yıla tutar olarak değişen onarımlara ait giderler düzenli olarak bir karşılık ayrılacak ve ayrılan karşılık gelirden indirilecektir (Paragraf 12-13).

VUK “Gayrimenkullerde veya Elektrik Üretim ve Dağıtım Varlıklarında Maliyet Bedelinin Artması” başlığını taşıyan 272 nci maddesinde bu tür giderleri iki başlık altında incelemiştir. Eğer gider normal kabul edilebilecek düzeyde bir bakım-onarım gideriyse ortaya çıktıkları dönemde doğrudan gider hesaplarına aktarılır. Normali aşan ve gayrimenkulü genişletmek veya iktisadi kıymetini devamlı olarak artırmak amacıyla yapılan giderler ise gayrimenkulün maliyetine eklenerek aktifleştirilir ve üzerinden amortisman ayrılmak suretiyle tüketilir (Bu düzenleme Kanunda gayrimenkul gibi değerlendirileceği belirtilen varlıklar için de geçerli olacaktır.).

VUK’un düzenlemesi önemli sayılabilecek giderlerin aktifleştirilmesi ve amortisman ayırmak suretiyle gelir tablosuna aktarılması şeklindedir. Standartta ise bu tür giderler için karşılık ayrılacağı ve bu karşılığın kira gelirinden düşüleceği belirtilmektedir.

3.1.1.4 Raporlama Dönemi Sonunda

Dönem sonunda kiralamaya konu varlıklar için normal amortisman politikasına göre amortisman ayrılacak ve dönem içerisinde ortaya çıkan onarım maliyetleri ayrılan karşılıktan düşülecektir (Paragraf 15-16).

Öte yandan raporlama dönemi sonlarında, o tarihe kadar tahakkuk etmiş olan kira alacaklarının tamamının tahsil edilsin veya edilmesin gelir olarak raporlanması ve vergi matrahına eklenmesi gerekmektedir. Faaliyet kiralamalarında kiralama konusu amortismana tabiyse, kiralayan tarafından amortisman ayrılması mümkündür.

3.1.2. Katılım Bankasının Kiracı Olduğu Durumda Finansal Tablolarda Faaliyet İcâresi

Kira ödemeleri ait oldukları dönemlerde finansal tablolara alınır ve “icâre gideri” olarak sunulur.

3.2 İcâre Muntehiye Bittemlik

Standartta kiralamaya konu varlıkların sahipliğinin kiracıya devriyle sonlanan İcâre sözleşmelerinin, İcâre Muntehiye Bittemlik olduğu belirtilmiştir. İcâre Muntehiye Bittemlik türleri şunlardan oluşur.

- i.** Kira süresi sonunda yeni bir sözleşmeyle otomatik devir içeren İcâre Muntehiye Bittemlik
- ii.** Kira süresi sonunda sembolik bir bedelle alım hakkı tanıyan İcâre Muntehiye Bittemlik
- iii.** Kiracıya aşağıdaki seçeneklerden birini veren icâre sözleşmeleri
 - Belirlenen bir bedel karşılığında kiralama konusu varlıkları satın alma
 - İcâre sözleşmesinin başka bir dönem için yenilenmesi
 - Kiralama konusu varlıkların kiraya verene geri verilmesi

Kira süresi sonunda kiracıya devir içeren İcâre Muntehiye Bittemlik sözleşmesi ve kiracıya sembolik bir bedelden satın alma hakkı veren İcâre Muntehiye Bittemlik sözleşmesi, VUK ve Finansal Kiralama Kanunu'nun finansal kiralama tanımları ile uyurken üçüncü başlık altında sınıflandırılan kiralamalar bir takım farklılıklar içermektedir. Kiralama işlemlerinin finansal kiralama olarak sınıflandırılabilmesi için; kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün %80'inden daha büyük bir bölümünü kapsamı veya yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerleri toplamının malın rayç bedelinin %90'ından daha büyük olması gerekmektedir.

Öte yandan VUK'un mükerrer 290 ncı maddesinde bazı kiralama türleri için kapsam daha da daraltılmıştır. Maddenin 3 üncü fıkrasına göre, “*arazi, arsa ve binalarla ilgili kiralama sözleşmeleri, sadece, sözleşmede kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devri öngörülmüşse veya kiracıya kira süresi sonunda kiralama konusu gayrimenkulü düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınmışsa bu madde kapsamında*” değerlendirilecektir. Bu şartları taşımayan arazi, arsa ve binalara dair kiralamaların faaliyet kiralaması olarak değerlendirilmesi gerekecek, ancak aynı düzenleme Finansal Kiralama Kanunu'nda yer almadığından kira bedelleri üzerinden KDV hesaplanmasına devam edilebilecektir.

3.2.1 Katılım Bankasının Kiraya Veren Olduğu Durumda Finansal Tablolarda İcâre Muntehiye Bittemlik

3.2.1.1. Hibe Yoluyla İcâre Muntehiye Bittemlik

Katılım bankasının İcâre Muntehiye Bittemlik işlemlerine konu etmek amacıyla temin ettiği varlıklar ile bunların hasılatının ölçümü, daha önce icâre işlemleri ile ilgili olarak aktarılan açıklamalarla aynı şekilde yapılacaktır.

Paragraf 22’de kiralamaya konu varlıkların, kiraya verenin finansal durum tablosunda “İcâre Muntehiye Bittemlik Varlıkları” altında sunulacağı ve defter değeri üzerinden ölçüleceği belirtilmiştir. Buna göre katılım bankası kiralamış olduğu varlığı “İcâre Muntehiye Bittemlik Varlıkları” hesabında muhasebeleştirecek ve bu varlık için amortisman ayıracaktır.

Kira süresi boyunca ödediği kiralara satış bedeli olarak kabul edilecek ve kira süresi sonunda hibe veya benzeri bir sözleşmeyle varlığın mülkiyeti kiracıya geçecektir.

VUK’da ise kiraya verenlerin kiralama konusu iktisadi kıymeti, net bilanço aktif değerinden kira ödemelerinin bugünkü değerinin düşülmesi sonucu bulunan tutar ile değerleyeceği belirtilmiştir. Bunun için kira ödemelerinin belirlenecek bir faiz oranı üzerinden iskonto edilmesi ve bugünkü değerinin bulunması gerekmektedir. Bulunan değer iktisadi kıymetin net bilanço aktif değerinden düşülecek ve iktisadi kıymet bu tutar üzerinden (sıfır veya negatif olması durumunda iz bedel üzerinden) ölçülecektir. Bu durumda katılım bankası iktisadi kıymet için ayıracağı amortismanları bu tutar üzerinden hesaplayacak, ölçümün iz bedelle yapılması durumunda amortisman ayırmayacaktır.

Kiralama konusu varlığın ölçümü noktasında standartla VUK arasında ciddi bir fark bulunduğu görülmektedir.

i. Hasılatın Ölçümü

Finansal kiralama taksitlerinden kaynaklanan hasılat, kiraya verenin gelir tablosunda İcâre hasılatı olarak sunulacak ve her bir taksit vadesinin dolduğu raporlama döneminde finansal tablolara alınacaktır (Paragraf 24). Bu yönüyle Standart, finansal kiralama taksitlerinin her birinin ölçümünün faaliyet kiralama taksitleriyle aynı esaslar üzerinden düzenlemektedir.

VUK’un mükerrer 290 ıncı maddesine ilişkin açıklamalar 319 No.lu Genel Tebliğ’de yapılmıştır. Hem Kanun maddesine hem de Tebliğ düzenlemesine göre sözleşmeden doğan alacak, kiralama süresi boyunca yapılacak kira ödemelerinin toplam tutarı ile değerlendirilecek; kiralama süresi boyunca kiracı tarafından yapılacak kira ödemelerinin toplam tutarı, anapara artı faiz alacak olarak aktive alınacaktır. Diğer yandan, aktifleştirilen alacak tutarı ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki fark ise gelecek dönemlere ait faiz geliri olarak pasifleştirilmek suretiyle değerlendirilerek kayıtlara intikal ettirilecektir.

VUK düzenlemesinde de kira ödemeleri dönemlere orantılı olarak dağıtılmakta, her döneme isabet eden tutar o dönem için kiracıdan alacak olarak finansal tablolara aktarılmaktadır. Ancak her döneme ait hasılat; anapara ve faiz olarak iki kısma ayrılmakta, sadece faiz gelir tablosuna aktarılmaktadır. Faiz tutarlarına kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin hesaplanması suretiyle ulaşılmaktadır. Kira ödemelerinin bugünkü değeri anaparayı temsil ederken, alacak tutarı ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki fark, gelecek dönemlere ait faiz gelirini oluşturmaktadır.

Kira ödemelerinin ölçümü ile ilgili düzenlemeleri karşılaştırdığımızda VUK ile Standart arasında ciddi bir yaklaşım farkının olduğu görülmektedir. Standart taksit tutarının tamamını kira geliri

olarak kabul etmekte ve gelir tablosuna kira hasılatı olarak aktarmaktadır. VUK ise finansal kiralama, sonuçları itibarıyla kiralama konusu varlığın elden çıkacağı bir işlem olarak yaklaşmakta ve kira ödemelerinin anapara olarak sınıflandırılan kısmını varlığın satım bedeli olarak değerlendirmektedir. Faize denk gelen kısım ise hem kiraya veren hem de kiracı tarafından gelir hesaplarında raporlanmaktadır.

TABLO 2: KİRALAYAN TARAFINDAN YAPILACAK DEĞERLEMeye AİT KARŞILAŞTIRMA

	Vergi Usul Kanunu	FFMS 8
Kiralama Konusu Varlık	Net bilanço aktif değeriyle kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki farkla ölçülür	Defter değeri üzerinden ölçülür
Kira Ödemeleri	Anapara ve faiz olarak ayrıştırılır. i. Anapara kiralama tarihinde oluşturulan pasif karakterli hesaplardan mahsup edilir ii. Faizler gelir tablosuna aktarılır	Kira ödemelerinin tamamı gelir tablosuna aktarılır
Amortisman	Net bilanço aktif değeri kira ödemelerinin bugünkü değerinden büyükse kalıntı değer üzerinden amortisman ayrılabilir. Kalıntı değer oluşmazsa amortisman ayrılamaz.	Varlığın defter değeri üzerinden amortisman ayrılır.

ii. Kiralama konusu varlıklara ilişkin onarımlar

Standartta faaliyet kiralalarına ait onarım maliyetlerine dair düzenlemelerin finansal kiralamalara ait onarım maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Konu hakkındaki açıklamalar daha önceki kısımlarda aktarıldığından burada tekrar edilmeyecektir.

iii. Yasal mülkiyet kiracıya geçmeden önce kiralamaya konu varlıklarda kalıcı değer düşüklüğü meydana gelmesi

Kiralama süresi içerisinde meydana gelebilecek hasar veya benzeri bir durumdan dolayı varlığın gerçeğe uygun değerinde kalıcı düşüklüklerin meydana gelmesi mümkündür.

Kiralamaya konu varlıkların yasal mülkiyetinin bedelsiz olarak kiracıya devredilmesinden önce varlığın kalıcı olarak değer kaybına uğraması durumunda, hâlihazırda ödenmiş taksitlerle gerçeğe uygun kiralama değeri arasındaki farkın, kiraya verenin yükümlülüğü olarak finansal tablolara alınacağı ve gelir tablosuna yansıtılacağı belirtilmiştir. Bunun için ortaya çıkan değer kaybının kiracının eylemlerinden veya ihmalinden kaynaklanmıyor olması gerekmektedir (Paragraf 29)

Kira süresi sonunda varlığın devri gerçeğe uygun kiralama değeri üzerinden gerçekleşmiş olacakken, ortaya çıkan hasardan dolayı bu değerde düşüş meydana gelmiş ve tahsil edilecek kira bedellerinde eksilme olmuştur. Bu zarar kiraya verene aittir.

Standartta, kiralama döneminde meydana gelebilecek değer düşüklükleri iki kısma ayrılmış ve kiracının ihmali veya kusuru olmadan ortaya çıkanlardan kiraya veren sorumlu tutulmuştur. VUK ise bir kiralamanın, finansal kiralama olarak sınıflandırılabilmesi için iktisadî kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm risklerin kiracıya bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Finansal Kiralama Kanunu'nun 24 üncü maddesinde de sözleşme süresi içinde meydana gelecek hasar ve ziyayı sorumluluğunun kiracıya ait olduğu belirtilmiştir. "Her iki düzenlemede de kiracı, sözleşme süresi boyunca meydana gelecek hasar ve kayıpların sigortayla karşılanmayan kısımlarının tamamından sorumlu tutulmaktadır."²³

Örnek:

Gerçeğe uygun kiralama değeri 1.000.000,00 TL olan bir makine, yıllık 200.000 TL kira ödemeli olarak kira süresi sonunda kiracıya devredilmek üzere 5 yıllığına kiralanmış olsun.

Standartta yapılan düzenlemeden anlaşılacağı üzere üçüncü taksit ödendikten sonra makine hasara uğrar ve gerçeğe uygun kiralama değeri 500.000 TL olarak tespit edilirse, satış bedeliyle (kiracının satın alma bedeli) gerçeğe uygun değeri arasındaki fark olan 100.000 TL katılım bankası tarafından kiracıya karşı yükümlülük olarak finansal tablolara alınacak ve gelir tablosuna yansıtılacaktır.

Hasar sorumluluğuyla ilgili olarak standartta yer alan düzenlemenin arkasında kira konusu varlığın kiracı nezdinde emanet olarak bulunması yatmaktadır. Bundan dolayı kiracı ortaya çıkacak kayıpların tazmininden sorumlu tutulmamaktadır.²⁴ Ancak hem VUK'un hem de Finansal Kiralama Kanunu'nun düzenlemeleri standardın bu yaklaşımıyla çelişmektedir. Standartta yer alan bu düzenlemenin uygulanabilmesi için her iki kanunun da buna uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekecektir.

Öte yandan standartta, finansal kiralama sözleşmelerinde çok yaygın olarak karşılaşılan sigorta hakkında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Finansal Kiralama Kanunu'nun 24 üncü maddesinde "kiralamada sigortanın zorunlu olduğu, sigortanın kim tarafından yapılacağına sözleşmede belirleneceği ve sigorta primlerinin kiracı tarafından ödeneceği" belirtilmiştir. Bu durumun fihhi yönünün de ayrıca ele alınması gerekmektedir.

3.2.1.2. Varlığın Sembolik Bir Bedel Veya Kiralama Sözleşmesinde Belirtilen Başka Bir Tutar Karşılığında Satışının Yapıldığı İcâre Müntehiye Bitemlik

Standardın bu kısmında;

- Hasılatın ölçümü,
- Kiralama konusu varlıklara ilişkin onarımlar ve
- Mülkiyet geçmeden önce varlıkta kalıcı değer düşüklüğü meydana gelmesi

23 Av. Leyla Ocak Çelikboya, Aralık 2012, <http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/finansal-kiralama-sozlesmesi/>, Ziyaret Tarihi:20.01.2020

24 AAOIFI Syf:248 Faizsiz Finans Standardı 9: Kira ve Finansal Kiralama (Leasing)

başlıkları altında yer alan ölçüm ve muhasebeleştirme usulleri hakkında, hibe yoluyla İcâre Müntehiyet Bitimlik için belirlenen standartlara atıf yapılmıştır. Dolayısıyla ilgili kısımlarda yapılan açıklamalar büyük oranda burada da geçerlidir.

i. İcâre Süresi Sonunda Değerleme

Kira süresi sonunda bütün taksitlerin ödenmiş olması ve kiracının da satın alması durumunda varlığın mülkiyeti kiracıya geçer. Kiracıya satın alıp almama konularında seçimlik hak tanınmış ise ve kiracı satın almama hakkını kullanırsa, varlık “İcâre Amaçlı Edinilen Varlıklar” başlığı altında finansal durum tablosuna alınır ve nakit benzeri değer veya net defter değerinden düşük olanı üzerinden değerlendirilir (Paragraf 36).

Nakit benzeri değer net defter değerinden düşük olması durumunda, iki tutar arasındaki fark ilgili raporlama döneminde zarar olarak finansal tablolara alınır. Kiracının kiralamaya konu varlığı satın almaya yönelik taahhüdünün bulunması ancak bu zorunluluğa uymaması durumunda iki tutar arasındaki fark kiracıdan alacak olarak finansal tablolara alınır ((Paragraf 37).

VUK kiralama konusu varlığın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya geçtiği veya ekonomik ömrünün ya da rayiç bedelinin çok büyük kısmının kiracılar tarafından tüketildiği kiralama finansal kiralama olarak sınıflandırmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere kiraya veren kiralama konusu varlığı finansal durum tablosunda kalıntı değer üzerinden veya duruma göre iz bedeli üzerinden takip etmektedir. Kiralama süresi boyunca varlığın ekonomik ömrü tükenmiş olduğundan, kira süresi sonunda kiracı tarafından devralınmazsa kayıtlı değerle izlenmeye devam edilecektir. Standart düzenlemesindeyse kiralayanın finansal tablolarında varlığın tarihi maliyet üzerinden izlenmesine devam edilmekte ve bu tutar üzerinden amortisman ayrılmaktadır.

Örnek:

Kayıtlı değeri 100.000 TL olan bir varlık, 120.000 TL toplam kira ödemesi üzerinden 5 yıllığına kiralanmıştır ve kira süresi sonunda varlığın mülkiyeti kiracıya geçecektir. Kira ödemelerinin bugünkü değeri 100.000 TL olarak tespit edilmiştir.

Kiraya veren açısından bakıldığında, VUK’a göre varlık finansal tablolarda iz bedelle takip edilecek ve amortisman ayrılamayacaktır. Standartta ise varlık kayıtlı değer üzerinden izlenmeye devam edilecek ve üzerinden amortisman ayrılabilir.

VUK’da buna ilişkin bir düzenleme bulunmadığından *nakit benzeri değer veya net defter değerinden düşük olanı üzerinden değerlendirme ve aradaki farkı zarar olarak finansal tablolara alma* şeklindeki düzenlemenin vergi mevzuatı açısından uygulanma imkânı bulunmamaktadır. Ancak bu fark kiracıdan alacak olarak raporlanması durumunda, gelir tablosuna aktarılması gerekmektedir.

Örnekte katılım bankası tarafından varlık için kiralama süresi boyunca 80.000 TL amortisman ayrılmış, kira süresi sonunda varlığın nakit benzeri değeri 10.000 TL olarak tespit edilmiş olsun.

Standartta göre net defter değeriyle ((100.000 – 80.000) 20.000) nakit benzeri değer (10.000) arasındaki fark ((20.000 10.000) 10.000)) gider olarak gelir tablosuna aktarılacaktır. Ancak

VUK'un aktarılan düzenlemelerine göre bu giderin vergi matrahıyla ilişkilendirilmesine imkan bulunmamaktadır.

Öte yandan kiracıdan alacak kaydı finansal kiralama sözleşmesi sona erdikten sonra yapılmaktadır. Alacak kaydının yapıldığı tarih itibarıyla ortada artık geçerli bir finansal kiralama sözleşmesi kalmamıştır. Bu durum da alacak kaydedilen tutar üzerinden finansal kiralama işlemlerinde olduğu gibi KDV mi hesaplanacağı, yoksa bankacılık işlemlerinde olduğu gibi BSMV mi hesaplanacağı hususun netleştirilmesi gerekecektir.²⁵

3.2.1.3. Kiralama Süresinin Bitmesinden Önce, Kalan İcâre Taksitlerine Eşdeğer Bir Bedelle Satışın Yapıldığı İcâre Muntehiye Bitmişlik

Standardın bu kısmında;

- Hasılatın ölçümü,
- Kiralama konusu varlıklara ilişkin onarımlar ve
- Mülkiyet geçmeden önce varlıkta kalıcı değer düşüklüğü meydana gelmesi

başlıkları altında yer alan ölçüm ve muhasebeleştirme usulleri hakkında, hibe yoluyla İcâre Muntehiye Bitmişlik için belirlenen standartlara atıf yapılmıştır. Dolayısıyla ilgili kısımlarda yapılan açıklamalar büyük oranda burada da geçerlidir.

Kira süresi sonunda varlığın devrini içermeyen kiralamalar ile kiracıya rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkı verilmeyen kiralamaların mükerrer 290 ve Finansal Kiralama Kanunu kapsamına dâhil olması için;

- Kiralama süresinin iktisadî kıymetin ekonomik ömrünün % 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya
- Kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının, iktisadî kıymetin rayiç bedelinin % 90'ından daha büyük olması gerekmektedir.

Bu başlık altında yapılan kiralamalar, eğer bu iki şarttan birine sahip değilse faaliyet kiralaması olarak değerlendirilecek, aktarılan şartlara haiz olması durumundaysa değerlendirilecek mükerrer 290'a göre yapılacaktır.

Bu durumda, kira bedellerinin gelir kaydedilmesi, amortisman ayrılması ve kiralama konusu varlığın devrinin muhasebeleştirilmesi gibi konularda her iki ölçüm şekli arasında ciddi farklılıklar oluşacaktır.

25 12/11/2015 tarih ve 84974990-130[01-2015/51]-1488 sayılı özelge: "Bu nedenle finansal kiralama sözleşmesinin feshedildiği tarihe kadar kesinleşen kira bedelleri üzerine, söz konusu mallar finansal kiralama kapsamında değerlendirileceğinden Kararnemenin 16 ve 17 nci maddeleri kapsamında bulunması koşuluyla % 1 oranında KDV uygulanması gerekmektedir. Sözleşmenin feshedildiği tarihten sonraki kira bedelleri üzerine, ortada geçerli bir finansal kiralama sözleşmesi bulunmamasından dolayı genel oranda KDV uygulanacaktır."

Finansal kiralama ile faaliyet kiralaması arasındaki farklardan biri de KDV ve BSMV uygulamaları yönünden ortaya çıkmaktadır. Eğer işlem başlangıçta faaliyet kiralaması olarak değerlendirilirse kira bedelleri üzerinden BSMV hesaplanması gerekmektedir. Ayrıca kiralama işlemi KDV'den istisna olacağından kiralama konusu varlığın edinimi aşamasında ödenen KDV, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 30/a maddesi gereğince katılım bankası tarafından indirim konusu yapılamayacaktır.

i. Kiralamaya Konu Varlıkların Satışı

Kiralamaya konu varlıkların kiralama süresinin bitmesinden önce kalan İcâre taksitlerine eşdeğer bir bedelle satın alınması durumunda, yasal mülkiyetin kiracıya geçeceği ve kiraya verenin, satış bedeli ile net defter değeri arasındaki farktan kaynaklanan her tür kazanç veya kaybı finansal tablolarına alacağı belirtilmiştir (Paragraf 44)

Sözleşme yapıldığında kiralama işlemi icâre olarak değerlendirilmişse, varlık devredildiğinde satış bedeliyle net defter değeri arasındaki farkın kar veya zarar hesaplarında muhasebeleştirilmesi ve vergi matrahıyla ilişkilendirilmesi mümkündür. Ancak kiralama sözleşme tarihinde finansal kiralama olarak sınıflandırılır ve değerlemesi buna göre yapılırsa; kira süresi içerisinde varlığın kiracıya satılması halinde her iki tarafın da yapacağı değerlemeye ilişkin vergi mevzuatında bir düzenleme bulunmamaktadır.

3.2.1.4 Kiralamaya Konu Varlığın Kademeli Satışının Yapıldığı İcâre

Bu kiralama şeklinde kira ödemelerinin aynı zamanda varlığın satın alma bedeli olarak kabul edilmesi ve her ödemede kiralama konusunun mülkiyetinin bir kısmının kiracıya geçmesi söz konusudur.

Hasılat, kiracı kiralamaya konu varlıktan daha büyük pay elde ettikçe hasılatın kademeli olarak azaltılacağı dikkate alınmak suretiyle ortaya çıktığı raporlama döneminde finansal tablolara alınacaktır (Paragraf 47).

Hem Mükerrer 290'ın hem de Finansal Kiralama Kanunu'nun mevcut halinde bu şekilde bir kiralama tanımlanmamıştır. VUK ve Finansal Kiralama Kanunu'nda düzenleme yapılmadan bu usulün tatbiki hem değerlendirme hem de KDV/BSMV uygulaması yönünden sonuçlar doğuracaktır.

3.2.2. Katılım Bankasının Kiracı Olduğu Durumda Finansal Tablolarında İcâre Müntehiye Bitimlik

Yukarıda katılım bankasının kiralayan tarafında yer aldığı sözleşmeler için uygulanacak ölçüm ve muhasebeleştirme standartları aktarılmış ve bunların vergi mevzuatında nasıl karşılık bulacağı açıklanmaya çalışılmıştır. Katılım bankasının kiracı olarak yer aldığı sözleşmelerde, aşağıda sıralanan her işlem başlığına ait ölçüm ve muhasebeleştirmeye dair standartlar, katılım bankasının kiralayan olarak katıldığı sözleşmelerle hemen hemen aynı şekilde düzenlenmiştir.

- i.*** İcâre giderleri
- ii.*** Kiralamaya konu varlıkların periyodik bakımları
- iii.*** Kiralamaya konu varlıkların periyodik bakımları

iv. İcâre süresi sonunda

v. Yasal mülkiyet kiracıya geçmeden önce kiralamaya konu varlıklarda kalıcı değer düşüklüğü meydana gelmesi

Kiracı yönünden finansal kiralama işlemlerinin değerlendirilmesi/ölçümü ve muhasebeleştirilmesine dair Kanun ve Standardın belirlemiş olduğu usuller arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

TABLO 1: KİRACI TARAFINDAN YAPILACAK DEĞERLEMEYE AİT KARŞILAŞTIRMA

	Vergi Usul Kanunu	FFMS 8
Kullanma Hakkı	İktisadi kıymetin rayiç bedeli veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı ile değerlendirilir.	Buna ilişkin bir belirleme bulunmamaktadır.
Kira Ödemeleri	Anapara ve faiz olarak ayrıştırılır. i. Anapara, kullanma hakkının karşılığını oluşturur ve borç olarak pasife kaydedilir. ii. Faizler dönem gideri olarak değerlendirilir. ²⁶	Her bir taksit ödendiğinde gelir tablosunda "İcare Gideri" olarak sunulur.
Amortisman	İktisadi kıymeti kullanma hakkı, iktisadi kıymet için belirlenmiş esaslar çerçevesinde amortisman tabii tutulur.	Kiracı tarafından amortisman ayrılmaz, bunun yerine kira ödemeleri gider yazılır.
Kira Süresi Sonunda Değerleme	Varlık bedelsiz veya çok düşük bir bedelle devir alınacağından iz bedelle aktifleştirilecek ve üzerinden amortisman ayrılmayacaktır.	Hibe yoluyla veya sembolik bir bedelle satın alınan varlık, o tarihteki nakit benzeri değeri üzerinden ölçülecektir. Varlığın nakit benzeri değeri ile satın alma taahhüdünde belirtilen bedel arasında bir fark olursa, bu fark satın almayı finanse eden taraflara alacak olarak kaydedilecektir.

3.2.3. Finansal Kiralama İşlemlerinde KDV

Gider Vergileri Kanunu'nun 28 inci maddesi, banka ve sigorta şirketlerinin Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemleri BSMV'nin kapsamı dışında bıraktığından bu işlemlere KDV uygulanmaktadır.

26 163 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinde yapılan düzenlemeye göre, "Yatırımların finansmanında kullanılan kredilerle ilgili faizlerden kuruluş dönemine ait olanların, sabit kıymetle birlikte amortisman yoluyla itfa edilmek üzere yatırım maliyetine eklenmesi gerekir". Bu düzenlemeden hareketle kuruluş dönemine/yatırım dönemine ait olan faizlerin gayri maddi hak bedeline eklenmesi gerektiğini belirten görüşler ve uygulamanın bu şekilde yapılmasına dair verilmiş özelemler bulunmaktadır.

KDV oranı, Kanun'un 28 inci maddesinde %10 olarak belirlendikten sonra, Cumhurbaşkanına bu oranı dört kata kadar artırma, %1'e kadar indirme ve muhtelif mal ve hizmetler için farklı vergi oranları belirleme yetkisi verilmiş, bu yetki 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla kullanılmıştır.²⁷

Söz konusu kararda finansal kiralama işlemleri ayrıca zikredilmiş ve "(I) sayılı listenin 16 ncı ve 17 nci sıralarında sayılan işlemler hariç olmak üzere finansal kiralama işlemlerinde, işleme konu olan malın tabi olduğu katma değer vergisi oranının" uygulanacağı belirtilmiştir. Kiralama işlemleri (I) ve (II) sayılı listelerde yer almadığından KDV oranı %18 olarak uygulanacakken, finansal kiralama işlemlerinde;

iii. Kiralamaya konu iktisadi kıymet karara ekli (I) sayılı listede yer alıyorsa % 1,

iv. Kiralamaya konu iktisadi kıymet karara ekli (II) sayılı listede yer alıyorsa % 8,

v. Kiralamaya konu iktisadi kıymet karara ekli listelerden herhangi birinde yer almıyorsa % 18

olarak uygulanacaktır.

Ayrıca yatırım teşvik belgesi sahibi şirketlere Finansal Kiralama Kanunu'na göre yapılan makine ve teçhizat kiralamalarında, kiralama konusu malın tabi olduğu oran ne olursa olsun %1 KDV uygulanacaktır. (I) sayılı listenin 17 nci maddesinde sayılan gümrük tarife istatistik pozisyonlarında yer alan ve amortismanına tabi iktisadi kıymet niteliği taşıyan sıfır makine ve cihazların finansal kiralama konusuna olmak üzere, Finansal Kiralama Kanununa göre finansal kiralama şirketlerine teslimi ve bu şirketler tarafından kiralanması ve tesliminde de KDV oranı %1'dir.

İşletmeler ihtiyaç duydukları varlıkları temin ederken kredi kullanmak ve finansal kiralama yapmak arasında tercih yapmak zorunda kalabilirler. Böyle bir durumda finansal kiralamanın tercih edilmesi için bir takım avantajlar sağlaması gerekmektedir.

Öncelikle ihtiyaç duyulan varlığın finansal kiralama sözleşmesi aracılığıyla veya kredi kullanmak suretiyle satın alınması arasında sonuçları itibarıyla bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Finansal kiralama işlemlerinde, diğer bankacılık işlemlerinden farklı olarak, BSMV yerine KDV uygulanmaktadır. KDV oranlarının BSMV oranına göre oldukça yüksek olması, aynı varlığın kredi kullanılarak satın alınmasını finansal kiralama suretiyle elde edilmesine göre daha maliyetli hale getirmektedir. Ayrıca BSMV banka lehine kalan tutar (Kira gelirlerinden varlığın maliyetinin düşülmesi sonucunda bulunan tutar) üzerinden hesaplanırken, KDV kira ödemelerinin tamamı üzerinden hesaplanmaktadır. İşletmelerin KDV'yi yansıtmaya imkânı olsa da, yatırım dönemlerinde devreden KDV'nin yüksek olması bunu zorlaştırdığından, bu dönemlerde ödeyecekleri KDV'ler işletmeler üzerindeki yatırım maliyetlerini artırmaktadır.

27 KDV oranları; bu yetkiye istinaden yayımlanan 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için % 1, (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için % 8, bu listelerde yer almayan vergiye tabi işlemler için % 18 olarak tespit edilmiştir.

Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat kiralamalarında oranın %1 uygulanacak olması, bir tür teşvikmiş gibi görünse de durum esasında bundan farklıdır. Öncelikli olarak %1'lik oran sadece finansal kiralama aşaması için belirlenmiştir. Yani kiralama konusu makine veya teçhizatın satın alınması sırasında daha yüksek oranda bir KDV uygulanırsa aradaki fark kiralama şirketinin üzerinde kalacaktır. Öte yandan KDVK'nın 13/1-d maddesinde “*Yatırım Teşvik Belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimleri*” KDV'den istisna edilmiştir. Yani bu makine ve teçhizatın doğrudan satın alınması durumunda hiç KDV ödenmeyecektir.

Diğer bir husus ise Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 30/b maddesine ilişkindir. Söz konusu bentte kısmen veya tamamen binek otomobillerinin kiralanması veya çeşitli şekillerde işletilmesi olanların bu amaçla kullandıkları hariç olmak üzere, işletmelere ait binek otomobillerin alış vesikalarında gösterilen KDV'nin, mükelleflerin vergiye tabi işlemleri üzerinden hesaplanan KDV'den indirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 2013 yılında verilen bir özalgede Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 30/b maddesine atıfla, finansal kiralama işleminin süre bitiminde malın mülkiyetinin kiracıya geçmesi durumunda, binek otomobillerine ait yüklenen KDV'nin indirilmesinin mümkün olmadığı, sözleşme sonunda malın kiraya verende kalması durumunda ise söz konusu işlem bir kiralama hizmeti olarak değerlendirileceğinden, kira tutarları üzerinden ödenen KDV'nin indirim konusu yapılabileceği ifade edilmiştir.

Finansal kiralama sözleşmeleri genelde kiralama konusu varlığın bedelsiz veya düşük bir bedelle devredilmesiyle sonuçlanmaktadır. Özalgedeki yaklaşımın sürdürülmesi, kiracılar için önemli bir dezavantaj oluşturacaktır.

IV.2. FFMS 24 – İŞTİRAKLERDEKİ YATIRIMLAR

1. STANDARDIN KAPSAMI

Standardın kapsamında, Faizsiz Finans Kuruluğu (FFK) tarafından hazırlanan ve sunulan finansal tablolar bulunmaktadır.

Faizsiz finans kuruluşlarının, yatırım yapılan işletmenin üzerinde önemli etkisinin bulunması durumunda, bu işletme iştirak olarak sınıflandırılacak; ölçüm ve muhasebeleştirilmesinde standartta yer alan düzenlemeler uygulanacaktır. Standart iştirakin tanımını “TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar” standardıyla hemen hemen aynı şekilde yapmıştır.

Standardın 3 numaralı paragrafına göre, “*FFK'nın doğrudan ya da bağıli ortaklıkları aracılığıyla dolaylı olarak, bir işletmedeki oy haklarının %20 veya daha fazlasını elinde tutması halinde, aksi açıkça belirlenmedikçe önemli etkinin var olduğu kabul edilir.*”

VUK'da iştirak hisselerini de kapsayacak şekilde “menkul kıymet” ifadesi kullanılmıştır. Kanun 279 uncu maddesinde menkul kıymetler için değerlendirme ölçüsü belirlemiş, ancak bunların tanımını yapmamıştır.

Kurumlar Vergisi Genel Tebliğinde “iştirak hisseleri” deyiminin hisse senetleriyle ortaklık paylarını ifade edeceği ve hisse senetleriyle ortaklık paylarının menkul kıymetler altında muhasebeleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca Tebliğde iştirak hisseleri: anonim şirket pay ve hisseleri, limited şirket payları, iş ortaklığı ve adi ortaklık payları, komandit şirketin komanditer ortağına ait paylar ve kooperatif payları olarak sıralanmıştır.

Yatırım amacıyla elde tutulan menkul kıymetlerin “Tek Düzen Hesap Planında” üç kısma ayrılmıştır. Pay/oy oranı baz alınarak; bağlı ortaklıklar (%50’den fazla), iştirakler (%10-50 arası) ve bağlı menkul kıymetler (%10’dan daha az) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Katılım bankalarında uygulanacak tek düzen hesap planında²⁸ da benzer bir sınıflandırmaya gidilmiş ve katılım bankalarının yatırım amacıyla ellerinde bulundurdukları ortaklık payları için kullanılacak hesaplar, iştirakler ve bağlı ortaklıklar olarak ayrılmıştır.

2. İŞTİRAKTEKİ YATIRIMIN İLK DEFA FİNANSAL TABLOLARA ALINMASI

Standartta iştirakteki yatırımların maliyet bedeli üzerinden ölçüleceği belirtilmektedir. VUK ise 279 uncu maddesinde menkul kıymetler için değerlendirme ölçüsü olarak alış bedeli ve borsa rayicini belirlenmiştir.

Maliyet bedeline satın alma bedelinin yanında aracılık komisyonu, nakliye ve benzeri ödemeler de girebilmektedir. VUK bunların menkul kıymetin bedeline eklenmesine izin vermemekte, doğrudan gelir tablosunda raporlanmasını istemektedir. Alış bedeli dışındaki giderlerin iştirakle birlikte aktifleştirilmesi, bu hisselerin sonraki dönemlerde satılması durumunda, satış karının eksik hesaplanmasına yol açabilecektir.

3. İŞTİRAKTEKİ YATIRIMIN SONRAKİ DÖNEMLERDE ÖLÇÜMÜ

Standartta iştirakte yatırımın, raporlama dönemi sonunda defter değeri üzerinden ölçüleceği ve iştirakin kâr veya zararındaki payını içerecek şekilde düzeltileceği belirtilmektedir. Daha sonra kâr dağıtımı olması durumunda, yatırımın defter değeri FFK’nın elde ettiği kâ payı kadar azaltılacaktır.

Örnek:

FFK’nın %40 hissesine sahip olduğu ve 6.000.000 TL kayıtlı değeri bulunan bir iştirak 31.12.2018 tarihli bilançosunda 2.000.000 TL kâr açıklamış ve bu kârın yarısını takip 01.06.2019 tarihinde dağıtmıştır.

Faizsiz finans kuruluşu 31.12.2019 tarihinde yapacağı raporlamada iştirakin kayıtlı değerine, kârdan payına düşen (2.000.000 * 0,4) 800.000 TL’yi de ekleyecektir. Kâr dağıtımının yapıldığı tarihte, iştirakin değeri faizsiz finans kuruluşuna kârdan düşen pay kadar azaltacaktır.

- Değerleme tarihinde iştirakin kayıtlı tutarı: $6.000.000 + 800.000 = 6.800.000$
- Kâr dağıtımı tarihinde iştirakin kayıtlı tutarı: $6.800.000 - 400.000 = 6.400.000$ iştirakin zarar etmesi durumundaysa tersi olacak şekilde işlem yapılacaktır.

VUK'da menkul kıymetler için değerlendirme ölçüsü olarak, alış bedeli ve borsa rayicinin belirlendiği daha önce açıklanmıştır. İştirakin kendisinin kurumlar vergisi mükellefi olduğu durumlarda, zararın pay sahiplerinin kazancıyla ilişkilendirilmesi mümkün değilken, iştirak kârının dağıtıldığı dönemde gelir tablosuna aktarılması gerekmektedir.

4. DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ ZARARLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

“Değer düşüklüğü zararı: Bir varlığın veya nakit sağlayan birimin defter değerinin geri kazanılabilir tutarı aşan kısmını ifade eder.”²⁹ İştirakteki yatırımın, çeşitli sebeplerden değer kaybetmesi ve net geri kazanılabilir tutarının, defter değerinin altında kalması mümkündür.

Paragraf 20'ye göre, FFK'nın her raporlama tarihinde iştirakteki yatırımın değer düşüklüğünü belirlemesi ve değer düşüklüğü zararını gelir tablosuna yansıtması gerekmektedir.

Ayrılan bir karşılığın vergi matrahından indirilebilmesi için VUK'da veya diğer vergi kanunlarında buna dair bir düzenleme bulunması gerekmektedir. Yürürlükteki vergi mevzuatına göre menkul kıymetler için değer düşüklüğü karşılığı ayrılmaması kabul edilmemektedir.³⁰ Bu sebepten ayrılan karşılığın vergi matrahından indirilmesi mümkün değildir.

Vergi mevzuatında, hisselerin değerinde meydana gelecek bir değişimin raporlama dönemlerinde finansal tablolara yansıtılmasına imkân sağlayacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Yatırımın geri kazanılabilir değerinde meydana gelen bu değer düşüklüğü vergi matrahına, iştirak hisselerinin satım veya benzeri bir yolla tasfiye edilmesi aşamasında yansıtacaktır.

V. FFMS-9 ZEKÂT

Standart, zekât matrahının belirlenmesi ve zekâtın finansal tablolarda gösterilmesi konularını düzenlemektedir.

Hükmî şahıs niteliğinde olan şirketlerin kendileri zekât mükellefi değildir. Bunların ortaklarından her birinin hissesi, varsa diğer mallarla birlikte veya tek başına nisap miktarına ulaşırsa zekâta tâbi olur.³¹ Şirketlerin zekât hesaplaması veya bunların finansal tablolara kaydedilmesi konularında vergi mevzuatında herhangi bir düzenleme yapılmış değildir. Türk Ticaret Kanunu da bu konularda herhangi bir hüküm içermemektedir.

Dini bir müessese olan zekâtın, esasında vergi mevzuatıyla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Yani zekât matrahının hesaplanması ve ödenmesiyle ilgili olarak vergi mevzuatına ait hukuki metinlerde bir düzenleme bulunmaması tabii bir durumdur.

Standartta yapılan düzenlemeleri vergi matrahı açısından şu iki konu üzerinden ele almak mümkündür.

29 TMS 36- Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı

30 Beyanname Düzenleme Kılavuzu 1 Gelir Vergisi Kanunu (2016), Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., Syf:23

31 <https://kurul.diyabet.gov.tr/Cevap-Ara/412/sirket-ortaklari-nasil-zekât-verirler>, Erişim tarihi:23.01.2020

- i. Katılım bankasının zekât ödeme yükümlülüğünün bulunduğu durumlarda, ödenen zekât vergi matrahından indirilebilir mi?
- ii. Katılım bankasının zekât ödeme yükümlülüğünü vekâleten yerine getirdiği durumlarda, vergi mevzuatı açısından yapılacak bir durum var mıdır?

1. KATILIM BANKASININ ZEKÂT ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNDUĞU DURUMLAR

Standartta katılım bankasının zekât yükümlülüğüne ilişkin üç durum sayılmış ve bu durumların herhangi birinde Zekâtın, katılım bankasının (faaliyet dışı) gideri olarak kabul edileceği ve gelir tablosunda net kârın belirlenmesine dâhil edileceği belirtilmiştir (Paragraf 9).

Bir ödeme veya giderin kurumlar vergisi matrahından indirilebilmesi için vergi kanunlarında buna ilişkin bir düzenleme bulunması gerekmektedir. Şuan için zekât adı altında ödenecek bir kalemin bu başlıklardan herhangi birinin altında vergi matrahından indirilmesi mümkün değildir.

Gelir tablosu sistematüğinde giderler: faaliyet giderleri, diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar, olağan dışı gider ve zararlar başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Kurumlar vergisi mükelleflerinin yapacakları giderlerin vergi matrahından indirilmesi için, bu giderin ya ticari faaliyete ilişkin olması ya da kanunlarda bu giderin vergi matrahından indirilebileceğine dair özel bir hüküm bulunması gerekir.

Dolayısıyla ödenecek bir zekâtın vergi matrahından indirilmesine imkân sağlayacak ilk durum, “standartta belirlenen yöntemlerden biriyle hesaplanarak ödenen zekâtın, kurumlar vergisi matrahından indirilebileceğine” dair Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “Diğer İndirimler” başlıklı 10 uncu maddesine bir hüküm eklenmesidir.³²

Diğer yandan zekâtların, Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 10 uncu maddesinin ilk fıkrasının (c) ve (ç) bentlerinde belirtilen kurum ve kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların gider yazılmasına ilişkin düzenlemeler kapsamında da vergi matrahından indirilmesi mümkündür. Ancak her iki bentte de bağış ve yardımların indirilmesine bir takım sınırlamalar getirilmiştir.

Bentlerde düzenlenen istisnaların uygulanması ile ilgili açıklamalar Kurumlar vergisi Genel Tebliği’nde yapılmıştır. İlk bentte kurum kazancının % 5’ine kadarlık bağış veya yardımı indirebilme sınırı varken, diğer bentteki sınır bağış türleriyle ilgilidir.

Katılım bankalarının, bentlerde sayılan kurum ve kuruluşlara ödeyecekleri zekâtları, bağış/yardım olarak değerlendirmeleri ve bu bentler kapsamında indirim konusu yapmaları mümkündür. Ancak indirimlerin kapsamı çok sınırlı tutulduğundan uygulanmasında zorluklar çekilecektir. Örneğin zekâtın kimlere verilebileceği, bizzat Kur’an ve Sünnet tarafından belirlenmiştir.³³ Zekâtın

32 Bu düzenlemenin, Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “İndirilecek Giderler” başlığını taşıyan 8 inci maddesinde de yapılabileceği düşünülebilir. Ancak giderin mahiyetine bakıldığında 10 uncu maddede yer alması daha uygun olacaktır.

33 Doç. Dr. Nihat Dalgın, Zekât Hükümleri, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188580>, ziyaret tarihi:24/01/2020

Kur'an'da belirlenmiş olan sarf yerlerine yani sekiz gruba verilmesi esastır.³⁴ Bu durumda başışın yapılaçağı yerin zekât verilebilecek yerlerden biri olmasına dikkat edilmesi gerekecektir.

2. KATILIM BANKASININ ZEKÂT ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI ANCAK VEKÂLETEN BU YÜKÜMLÜLÜĞÜ YERİNE GETİRDİĞİ DURUMLAR

Katılım bankasının Zekât ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı ancak vekâleten bu yükümlülüğü yerine getirdiğı durumlar paragraf 10 ve 11'de iki kısma ayrılmıştır.

- i.** İlk paragrafta katılım bankasının ortaklarının zekât yükümlülüğünü dağıtılabılır kârdaki paylarına mahsuben yerine getirebileceğı belirtilmektedir. Gelir Vergisi Kanunu kurumlara, dağıtacakları kâr payları üzerinden, hak sahiplerinin gelir vergisine mahsuben tevkifat yapma yükümlülüğü getirmiştir. Ortağın zekât yükümlülüğünün vekâleten yerine getirilmesi, fiilen kâr payı dağıtımı sayılacağından bu aşamada gelir vergisi tevkifatının yapılarak beyan edilmesi gerekmektedir.
- ii.** İkinci paragraftaysa ortakların zekât yükümlülüğünün onlara borç verilerek vekâleten yerine getirilebileceğı düzenlenmiştir. Ortakların zekât yükümlülüklerinin ortağa borç vermek suretiyle yerine getirilmesi durumunda da vergi mevzuatı açısından bir takım sonuçlar doğacaktır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımını düzenleyen 13 üncü maddesinde ortaklar, ilişkili kişiler arasında sayılmıştır. Maddenin birinci fıkrasına göre;

“Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.”

Otakların zekât yükümlülüklerinin borç verilerek vekâleten yerine getirildiğı durumlarda, katılım bankasının ilişkisiz kişilere kullandığı kredilere uygulanan kâr payı oranlarının iç emsal olarak alınması ve ortaktan alacak olarak kaydedilen tutar için faiz hesaplanarak gelir hesaplarına kaydedilmesi gerekecektir. Ayrıca gelir kaydedilen bu tutar üzerinden BSMV hesaplanmalıdır.

VI. SONUÇ

Bu çalışmada KGK tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarıyla getirilen ölçüm ve muhasebeleştirme standartları açıklanmış; yürürlükte bulunan vergi mevzuatı açısından doğuracakları sonuçlar değerlendirilmiştir. Daha sonra da gerekli olduğu veya standartların uygulanmasına katkı sağlayacağı değerlendirilen konularda, mevzuat değişiklikleri dâhil bir takım öneriler getirilmiştir.

i. Mudârebe ortaklıklarının sermaye şirketi veya adi ortaklık şeklinde kurulması mümkündür. Ancak bunlar arasında hem kuruluş hem de vergilendirme yönünden önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Standartın, ortaklık zararlarının katılım bankaları tarafından raporlanabileceğine dair düzenlemelerinin mevcut vergi mevzuatı açısından uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

Öte yandan Türk Ticaret Kanunu'nun güncel hali sermaye şirketlerine emek ve kişisel tecrübenin sermaye olarak konulmasına izin vermediğinden, standart düzenlemelerinin anlam ifade etmesi için Kanun'un ilgili maddelerinde düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

ii. Muşâreke Finansmanı standardında belirlenen ölçüm ve muhasebeleştirme kuralları Mudârebe Finansmanı standardıyla birçok konuda benzerlik göstermektedir. Ancak iki ortaklık arasındaki temel farklardan biri olan, her iki ortağın da sermaye koyma yükümlülüğü, muşârekenin Türk Ticaret Kanunu'na uygun olarak kurulmasını kolaylaştıracaktır.

iii. Finansal kiralama konusunda FFMS 8'in belirlemiş olduğu standartlarla VUK'un değerlemeye ilişkin hükümleri arasında ciddi ayrışmalar söz konusudur.

Standartta tanımlanan bazı finansal kiralama türleri Vergi Usul Kanunu ve finansal Kiralama Kanunu'nda bulunmamaktadır. Bu yöntemlerle kiralama sözleşmesi kurulabilmesi için ilk olarak Finansal Kiralama Kanunu'nda düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Finansal kiralamayı katılım bankaları açısından kullanılabilir kılan husus, bir kiralama sözleşmesi olarak değerlendiriliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak VUK düzenlemeleri finansal kiralamaya faizli bir işlem olarak yaklaşmakta, kiralama sözleşmelerinde bulunmaması gereken bir uygulamayla bütün hasar ve kayıpların sorumluluğu kiracıya yüklenmektedir. Öte yandan hem kira gelirlerinin hem de kiralanan varlığın ölçümü konularında Standartla VUK arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Standart kira hasılatlarının gelir tablosuna aktarılmasını isterken, VUK'da kira hasılatları anapara ve faiz olarak iki kısma ayrılmakta ve sadece faiz gelir tablosunda raporlanmaktadır.

Öte yandan finansal kiralama işlemleri Gider Vergileri Kanunu'nun 28 inci maddesinin dışında tutulmuştur. Bundan dolayı bu işlemlerde kira, bedeller üzerinden KDV hesaplanmaktadır. Ancak KDV uygulamasında da dikkat edilmesi gereken bir takım özellikli durumlar bulunmaktadır.

iv. FFMS 24'de iştiraklerdeki yatırımlar düzenlenmiştir. Ölçüm ve muhasebeleştirmeye ilişkin konularda Standart ve VUK düzenlemeleri arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Bunlar özellikle iştirak kâr ve zararının ölçümü ve iştirakteki yatırımın değer düşüklüğüne uğraması durumunda yapılacak değerlemeye ilişkindir.

v. Dini bir müessese olan zekât; bir yönüyle vergi olmakla birlikte, buna dair mevzuat içerisinde henüz kendisine yer bulamamıştır. Mevcutta, ödenecek zekâtların vergiye tabi kazancın tespitini

de indirilmesini sağlayacak bir takım düzenlemeler bulunsa da, bunların uygulanması bazı sınırlamalar içermektedir. İşletmelere ödeyecekleri zekâtları vergi matrahından indirme hakkı verilerek bu konuda teşvik sağlanması mümkündür.

Çok karmaşık bir yapıya sahip olan vergi mevzuatında sürekli olarak yeni düzenlemeler yapılmakta veya mevcut düzenlemeler üzerinde değişikliğe gidilmektedir. Sonuç olarak söylenebilir ki standartların yayımlanması önemli bir adım olarak görülerek, İslami finans uygulamalarının topyekûn ele alınması suretiyle, vergi mevzuatında buna alan açılması, böylece mevzuat kaynaklı sorunların çözümü için önemli bir adım atılması mümkündür.

KAYNAKÇA

YARARLANILAN MEVZUAT DÜZENLEMELERİ

- **Bankacılık Kanunu**, Kanun Numarası: 5411, Kabul Tarihi: 19/10/2005, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi: 25983 (Mük.) - 01/11/2005
- **Finansal Kiralama, Faktoring Ve Finansman Şirketleri Kanunu**, Kanun Numarası: 6361, Kabul Tarihi: 21/11/2012, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi: 28496 - 13/12/2012
- **Gelir Vergisi Kanunu**, Kanun Numarası:193, Kabul Tarihi: 31/12/1960, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi:10700 - 06/01/1961
- **Gider Vergileri Kanunu**, Kanun Numarası: 6802 Kabul Tarihi: 13/07/1956, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi:
- **Katma Değer Vergisi Kanunu**, Kanun Numarası: 3065, Kabul Tarihi: 25/10/1984, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi: 18563 - 02/11/1984
- **Kurumlar Vergisi Kanunu**, Kanun Numarası:5520, Kabul Tarihi:13/06/2006, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi:26205 - 21/06/2006
- **Türk Borçlar Kanunu**, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi : 11/1/2011, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi: 27836 - 04/02/2011
- **Türk Ticaret Kanunu**, Kanun Numarası: 6102, Kabul Tarihi : 13/01/2011, Resmi Gazete Sayısı - Tarihi: 27846 - 14/02/2011
- **TFSR 16 Kiralamalar**, 31/12/2018 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere 16/04/2018 tarihli ve 29826 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- **TFSR 13 Gerçeğe Uygun Değer**, 01/01/2013 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere 15/01/2019 tarihli ve 30656 sayılı Resmi Gazete'de (Mükerrer) yayımlanmıştır.
- **TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı**, 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere 18/03/2006 tarih ve 26112 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.
- **FFMS 1 Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama**, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 21 Mayıs 2019 tarihli ve 30780 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.
- **FFMS 3 Mudârebe Finansmanı**, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 21 Mayıs 2019 tarihli ve 30780 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.
- **FFMS 4 Muşâreke Finansmanı**, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 21 Mayıs 2019 tarihli ve 30780 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.
- **FFMS 8 İcâre ve İcâre Müntehiye Bittemlik**, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 6 Eylül 2019 tarihli ve 30880 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

- *FFMS 9 Zekât*, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 21 Mayıs 2019 tarihli ve 30780 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.
- *FFMS 24 İştiraklerdeki Yatırımlar*, 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 6 Eylül 2019 tarihli ve 30880 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.
- *Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik*, Resmî Gazete Tarihi: 01.11.2006, Resmî Gazete No: 26333
- *Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*, Resmî Gazete Tarihi: 25/01/2019, Resmî Gazete No: 30666 26333
- *1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği*, Resmî Gazete Tarihi: 03/04/2007, Resmî Gazete No: 26482
- *319 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği*, Resmî Gazete Tarihi: 01/07/2003, Resmî Gazete No: 25155
- *1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği*, Resmî Gazete Tarihi: 26/12/1992, Resmî Gazete No: 21447 (M)
- *Katılım Bankalarının Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ*, Resmî Gazete Tarihi: 20/09/2017, Resmî Gazete No: 30186
- Özelge, Gelir İdaresi Başkanlığı, Tarih: 27/02/2015 Sayı: B.07.1.GİB.4.42.16.01-125[8-2013/811]-27
- Özelge, Gelir İdaresi Başkanlığı, Tarih: 23/07/2012, Sayı: B.07.1.GİB.4.55.15.01-2011-KDV-ÖZE-22-275
- Özelge, Gelir İdaresi Başkanlığı, Tarih: 19.11.2013, Sayı: 84974990-180[29-2012-01]-1207
- Özelge, Gelir İdaresi Başkanlığı, Tarih: 09.06.2011, Sayı: 4.35.16.01-176300-225

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AAOIFI (2018), *Faizsiz Finans Standartları*, İstanbul, TKBB Yayınları, Yayın No:10
- Bardakoğlu, Ali, İcare, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi
- Bayındır, Servet (2010), *Fikhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları
- Beyanname Düzenleme Klavuzu *1 Gelir Vergisi Kanunu* (2016), Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
- Çelik, İmran (2017), *Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudârebe ve Günümüzde Kullanımı*, Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
- Cengiz, Selim (2017), *Finansal Kiralama İşlemlerinin Mevzuat Boyutu Ve Muhasebe Uygulamaları: TMS 17 ve VUK Kapsamında İncelenmesi*, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 11, Syf: 43-56
- Ceyhan, İlyas, *Faizsiz Finans Uygulamalarının Türk Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu; Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Mayıs-2019)
- Çakıcı, Ömer – Ceylan, Mehmet, *Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Teori - Uygulama - Mevzuat*, İstanbul

2014

- Dalgın, Nihat, *Zekât Hükümleri*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188580>, ziyaret tarihi:24/01/2020
- Dinçer, Hüseyin, Finansal Kiralama İşlemlerinin Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi, Vergi Dünyası Dergisi, Aralık 2013, Sayı:388
- Doğan, Sibel (2008), *Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği*, Kahramanmaraş (Yüksek Lisans Tezi)
- Döndüren, Hamdi, *Ticaret Rehberi*, İstanbul 2002, Erkam Yayınları
- Koç, Mehmet, *Finansal Kiralama (Leasing)*, Beta Yayınları, Mayıs 2004
- Köteli, M. Argun, *Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk hukukunda Finansal Kiralama (leasing Sözleşmeleri)*, Kazancı Kitap Tic. A.Ş. 1991
- Sevilengül, Orhan (2009), *Genel Muhasebe*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Uysal, Ali - Eroğlu, Nurettin (2009), *Açıklamalı ve Örnekli Vergi Usul Kanunu, Sözkese*n Matbaacılık, Ankara
- Özsoy, M. Şerafettin (2012), *Katılım Bankacılığına Giriş*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul
- Yavuz, Mustafa, *Anonim Ve Limited Şirketlere Ayni ve Nakdi Sermaye Olarak Konulabilecek Malvarlığı Unsurları*, Mali Çözüm Dergisi, eylül-Ekim 2015
- Zaim, Sebahattin (200), *Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama, Özel Finans Kurumlarının Sağlıklı Çalışabilmesi için Ewela İnsan Modelinin Oluşması Gerekir, Mülakatı Yapanlar: Osman AKYUZ/Ahmet ERTURK, Albaraka Türk Yayınları, 2000*

YARARLANILAN İNTERNET SİTELERİ

- <http://www.bddk.org.tr>.
- <http://www.gib.gov.tr>.
- <http://www.kgk.gov.tr>,
- <http://www.tkbb.org.tr>.
- <http://www.mevzuat.gov.tr>.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN BANKA TERCİHİNE ETKİSİ (GELENEKSEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ)

ESMA BOYDAK

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN BANKA TERCİHİNE ETKİSİ (GELENEKSEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ)

Özet

Bu çalışmanın amacı, geleneksel bankalar ile katılım bankalarının tercih edilmesinde kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin etkisini incelemek, kurumsal sosyal sorumluluk algılarını karşılaştırarak anlamlı sonuçlar elde etmektir. Bu alandaki literatür çalışmaları incelendiğinde katılım bankası ve mevduat bankası karşılaştırması yapılmamış olduğu görülmektedir.

Anketörler İstanbul ili Bakırköy, Fatih, Kadıköy, Pendik ilçelerindeki Kuveyt Türk ve TEB banka şubelerine giderek yüz yüze anket tekniği ile banka müşterilerine anket uygulamışlardır. Ankete 451 banka müşterisi katılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizleri IBM SPSS 23.0 yazılımı aracılığıyla yürütülmüştür. Sonuç bölümünde analizler değerlendirilerek, bankalara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: KSS, tercih, katılım bankaları, geleneksel bankalar

Abstract

The aim of this study is to examine the impact of corporate social responsibility projects in choosing traditional banks and participation banks, and to achieve meaningful results by comparing corporate social responsibility perceptions. When the literature studies in this field are analyzed, it is seen that there is no comparison between participation bank and deposit bank.

The interviewers went to Kuveyt Türk and TEB bank branches in Bakırköy, Fatih, Kadıköy, Pendik districts of İstanbul and applied a questionnaire to bank customers with face-to-face survey technique. 451 bank customers participated in the survey. The analysis of the data obtained in the research was carried out through IBM SPSS 23.0 software. In the conclusion part, analyzes were evaluated and suggestions were presented to banks.

Keywords: CSR, preference, participation banks, deposit banks

GİRİŞ

Günümüzde bireyler ürün ve hizmet satın alma tercihlerinde sadece bireysel faydaya değil toplumsal faydaya da dikkat etme eğilimindedirler. Değişen dünya ve tüketim alışkanlıklarıyla birlikte tüketiciler ürünün ve hizmetin kendisinden ziyade sağladığı değerleri de satın almaktadır. Bu sebeple tüketiciye sadece kaliteli ürün ve hizmet sunmak değil aynı zamanda değer yaratmak da önemli hale gelmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli stratejilerle ya da yollarla farklılık yaratmak da rekabet avantajı sağlamak için zorunluluk haline gelmeye başlamıştır. İşletmelerin faaliyetlerini kurumsal sosyal sorumluluk bilinciyle yürütmesi farklılaşmak için önemli bir ölçüt haline gelmektedir.

Kurumlar ekonomik kalkınmanın yanında toplumsal hayatın gelişimine de destek sağlamalıdır. Bu alandaki desteklerini sosyal sorumluluk anlayışı ile sürdürebilmektedirler. Toplumun güncel ihtiyaçlarına uygun olarak, istikrarlı bir yapıda oluşturulan sosyal sorumluluk faaliyetleri yolu ile gerçekleştirmektedirler. Kurumlar bir yandan fark oluşturmak için Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) projelerine önem vermektedir. Benzer işletmeler aynı hizmeti aynı fiyat ile sunarken zihinlerde uyandırılması gereken olumlu mesajlara ihtiyaçları vardır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bankaların sundukları hizmet farklılıkları ortadan kalkmaya başlamıştır. Bankaların stratejik olarak planladıkları KSS projeleri müşterilerin tercihini etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, geleneksel bankalar ile katılım bankalarının tercih edilmesinde kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin etkisini incelemek, geleneksel bankalar ile katılım bankalarının, kurumsal sosyal sorumluluk algılarını karşılaştırarak anlamlı sonuçlar elde etmektir.

1. GENEL HATLARI İLE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Kurumsal sosyal sorumluluk ifadesine, ilk defa 1953' te H. Bowen '*-İş adamlarının sosyal sorumlulukları*' kitabında yer vermiştir. Bowen, iş adamlarının toplumun değerlerine ve hedeflerine uygun sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılım sağlamaları konusuna değinmiştir.¹

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı zamana ve toplumun ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösterdiğinden dolayı genel bir tanımlamasını yapmak zor olabilmektedir. Bu zorluktan dolayı literatürde birden fazla tanım ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlardan bazıları:

1. "Kurumsal sosyal sorumluluk, isteğe bağlı iş uygulamaları ve kurumsal kaynakların katkılı aracılarıyla toplumun refahını iyileştirmek için üstlenilen bir yükümlülüktür".²
2. "Kurumsal sosyal sorumluluk, etrafımızı çevreleyen yerelliğe ilişkin konularla sınırlı olmayan, ancak küresel aidiyeti, katılımı ve sorumluluğu da içeren ve bu genel konuları gündelik yaşam pratikleriyle birleştirebilen kültürel bir tavra sahip olmak demektir".³
3. "Sosyal sorumluluk; bir işletmenin kaynaklarını toplum yararına olacak şekilde kullanmasıdır".⁴

Kurumların sosyal sorumluluğu, onların var olması ile başlamaktadır. Sosyal çevrenin istekleri kurumsal sosyal sorumluluğun içeriğini belirlemeye yardımcı olduğu gibi, işletmelerden beklenen

1 (Bowen, 1953, s. 6)

2 (Kotler & Lee, 2017, s. 2)

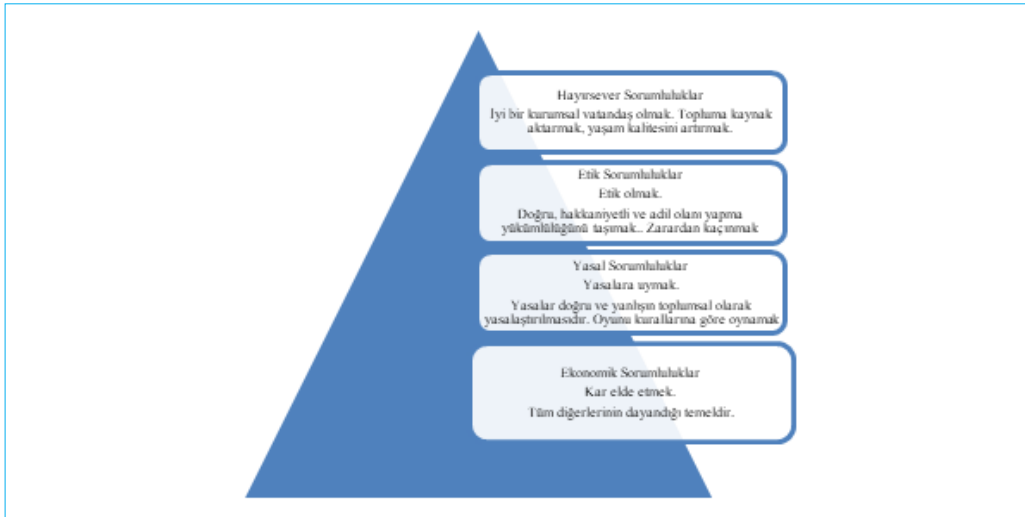
3 (Eren & Eker, 2012, s. 2)

4 (Stahl & Grigsby, 1997, s. 4)

davranışların da ne olduğunu tespit etmeye olanak sağlamaktadır. Oldukça kapsamlı bir kavram olan kurumsal sosyal sorumluluğu, yasal, kültürel, teknolojik, sosyal, ahlaki, ekonomik, siyasi vb. boyutlarla sınırlandırmak mümkündür.⁵

Firmaların sosyal sorumluluk alanlarından genel olarak bahsetmek gerekirse; doğal kaynakları duyarlı bir şekilde kullanmak, müşterilerin tercihlerini göz önünde bulundurmak, güvenli ürünler üretmek ve şikayetler konusunda hızlı geri dönüşler sağlamak, çalışanlara adil ücret sunmak ve iş güvenliği sağlamak, yasalara uymak, toplumun sosyal ve kültürel haklarının gelişmesine destek olmaktır. Sermayenin korunması ve geliştirilmesi de sosyal sorumluluk uygulamaları kapsamındadır.⁶

ŞEKİL 1: KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK PİRAMİDİ (CARROLL, 1991, S. 42)⁷

20. yüzyılın ikinci kısmından başlayarak ekonomik hayatta tüketici faktörünün önemi günden güne artmakta ve günümüzde pazara mal ve-veya hizmet sunan firmaların, ürün bazlı olmaktan çok müşteri bazlı oldukları gözlemlenmektedir. Müşteriye ve onun taleplerine verilen değer artmaktadır.⁸

Sosyal sorumluluk kampanyaları, farkındalık oluşturma açısından 'sosyal duyarlılık' faktörüyle etkilemeye çalışmakta, müşteriyle işletme ve marka arasında içsel bir bağ kurmaya çabalamaktadır. Sadık bir tüketici, işletme için en büyük başarıdır.⁹

Cone/Roper tarafından yürütülmüş çalışmalarda şirketlerin bir sosyal amaca bağlanmaktan önemli faydalar sağlayabileceği güçlü bir şekilde kanıtlanmıştır. "Yetişkinlerin yüzde yetmiş sekizi onlar için önemli olan sosyal bir amaç ile birleşik bir ürünü daha yüksek olasılıkla satın alabile-

5 (Özgener, 2000, s. 137)

6 (Dalyan, 2007, ss. 39-40)

7 (Carroll, 1991, s. 42)

8 (Özgen, 2017, s. 69)

9 (Özgen, 2017, s. 70)

ceklerini söylemiştir.” “Yüzde altmış ikisi sosyal bir amaca katkı sağlamak adına perakende alış mağazalarını değiştirebileceğini söylemiştir”.¹⁰

Bir diğer araştırmada, kurumsal sosyal sorumluluk ve satın alma niyeti üzerine odaklanılmıştır. Örneğin; çalışmasında,(Creyer 1997), müşterilerin işletmelerin ahlaki davranmaları gerektiğini belirttiklerini, ahlaki davranmayı önemli bir konu olarak benimsemelerini beklediklerini ve ahlaki bir işletmenin ürettiği mamulleri satın almak için daha yüksek meblağ vermeye razı olduğunu göstermiştir.¹¹ Araştırması (Creyer 1997), destekler nitelikte olup, kurumsal sosyal sorumluluğun satın alma davranışı üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk ve satın alma davranışı arasındaki ilişki de ele alınmış ve araştırma (İbişoğlu 2007) sonucunda kurumsal sosyal sorumluluğun, ücret ve mamul kalitesinden sonra üçüncü bir faktör haline gelerek satın alma davranışını farklılaştırdığı tespit edilmiştir.¹²

3. BANKALARDA KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

3.1. TÜRK EKONOMİ BANKASI HAKKINDA

Türk Ekonomi Bankası (TEB), bankacılık faaliyetlerine 1927 yılında başlamıştır. TEB geniş bir şube ağı ve yenilikçi ürün ve hizmet yapısına sahiptir. TEB “Kurumsal Yönetim İlkeleri” ile yönetimini sürdürmektedir. 10 Şubat 2005 tarihinde BNP Paribas ile stratejik ortaklık anlaşması imzalamıştır.¹³

TEB, BNP Paribas ile gerçekleştirdiği ortaklığının sonucunda, kurumsal bankacılık alanlarındaki uzmanlığını bireysel bankacılık, işletme bankacılığı ve KOBİ bankacılığı alanlarına da taşımıştır. TEB verimliliğe odaklanarak tüm paydaşları için daha fazla değer oluşturmak istemektedir. KSS projelerini geniş bir alanda sürdürmektedir. Finansal okuryazarlık, kadın patronlar için yapılan eğitimler, inovasyon ve spor projeleri ile sorumluluk bilincinde olup; hem TEB markası hem de Türkiye'ye değer katmayı sürdürmektedir.¹⁴

3.1.1. Vizyonu, Misyonu ve Stratejileri

Bankanın vizyonu, “Orta ölçekli bankalar arasında lider olmak ve müşterilerine kaliteli hizmet, hissedarlarına ise sürdürülebilir kar oluşturmaktır. TEB’in hem müşterileri hem de çalışanları için Türkiye'nin en yenilikçi ve en pratik bankası olması beklenmektedir”.¹⁵

Bankanın misyonu, “TEB mükemmel hizmet sunmak isteyen, müşterilerine karşı şeffaflık ile yaklaşan, riskleri yönetebilen, yetkin bir kadro ile teknolojik alt yapıya sahip olarak sürdürülebilir ve büyümeye odaklı bir banka olarak hizmet vermeyi planlamaktadır”.¹⁶

10 (Kotler & Lee, 2017, s. 11)

11 (Mohr vd., 2001, s. 49)

12 (Yavuz, 2010, s. 100)

13 (Tarihçe | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

14 (Tarihçe | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

15 (Vizyon ve Misyon | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

16 (Vizyon ve Misyon | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

3.1.2. Şirket Profili

“TEB, 2018 yıl sonu itibarıyla 5,8 milyon müşterisine; 9.487 çalışanı, 503 şubesi, 1.736 ATM, ile hizmetlerini sunmaktadır.”¹⁷

3.1.3. Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

3.1.3.1. Eğitim

TEB, finansal okuryazarlık seviyesini yükseltmek ve tasarruf bilincini yaygınlaştırmak gayesiyle çeşitli projeler yapmaktadır. Finansal okuryazar bir nesil yetiştirilmesine katkı sağlamaya devam etmektedir.¹⁸

Herkese açık ve ücretsiz olan TEB Aile Akademisi eğitimleri ile katılımcılara bütçe yönetimi, tasarruf, kredi ve kartların doğru kullanımı, yatırımların değerlendirilmesi ana başlıkları altında temel finansal okuryazarlık terimlerine dair bilgi verilmektedir.¹⁹

MEB ve UNICEF iş birliği ile 11 milyon öğrencinin finansal okuryazarlık eğitimi ile buluşmasını sağlamıştır. TEB Çocuk ile eğlenceli oyunlarla 1 milyon çocuğa tasarruf eğitimi verilmiştir. TEB Çocuk Tiyatrosu ile 30 bin çocuğa para, birikim ve tasarruf öğretilmiştir. Koç Üniversitesi'nin “Anadolu Bursiyerleri Programı'nı” 4 öğrenci için destek vermektedir.²⁰

3.1.3.2. Spor

BNP Paribas'ın tenis alanındaki tecrübesi ile 2011 yılından itibaren Türkiye'de tenis sporuna ve gelişimine destek vermektedir. Ülkemizde “TEB eşittir tenis” algısını oluşturmuştur. Aynı zamanda ülkemizde düzenlenen uluslararası tenis turnuvaları ile Türkiye'nin bilinirliğine ve marka değerinin artmasına yardımcı olmaktadır. TEB tenisi desteklemeyi “ülkenin geleceğine yatırım olarak” görmektedir.²¹

3.1.3.3. Kadına Yönelik Destekler

Kadın patronlara finansman sağlamak ile birlikte ihtiyaç duydukları alanlarda bilgi ve danışmanlık desteğini sağlamak için “TEB Kadın Akademisi”ni kurmuştur.²²

Kadın patronların bilgiye erişimini sağlamak için “TEB Kadın Akademileri” eğitimlerini sosyal medyaya taşımıştır. Kadın patronların ofislerinden istedikleri bilgilere ulaşabilmeleri için Facebook/teblekadin sayfasından her hafta Perşembe günü online eğitimler yayınlanmaktadır. “TEB’le Kadın On Air’da” Hukuk, pazarlama, e-ticaret ve alanında başarılı iş kadınlarının hikayeleri paylaşılmaktadır.²³

17 (Türk Ekonomi Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, 2018)

18 (Finansal Okuryazarlık | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

19 (Türk Ekonomi Bankası 2014-2015 Sürdürülebilirlik Raporu, t.y.)

20 (TEB 2011 Faaliyet Raporu, t.y.)

21 (Tenis | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

22 (TEB Kadın Akademisi | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

23 (TEB’le Kadın On Air | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

3.1.3.4. Bağış

TEB çalışanları, Türkiye’de gerçekleştirilen maratonlara katılım sağlamaktadır. TEB, 2015 yılında, Adım Adım organizasyonunun, koşucu sayısı, bağışçı sayısı ve toplanan bağış miktarları esas alınarak belirlenen “En İyi Kalpli Kurumlar” listesine girme başarısı göstermiştir.²⁴

TEB çalışanları “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları” 2015 yılında, 400 çocuğun okul-kırtasiye ihtiyaçlarını karşılamıştır.²⁵

TEB gönüllüleri Boğaziçi Üniversitesi’nde faaliyet gösteren Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim (GETEM) Laboratuvarı için de kitap okumuştur.²⁶

3.1.3.5. Çevre

TEB, müşterilerinin şubeye gitmek yerine internet şubesini kullandıklarında daha duyarlı olacaklarını “TEB Ağacım” projesi ile ifade etmektedir. “TEB Ağacım” çalışması, finansal fayda ve zaman tasarrufuyla birlikte çevreye de katkıda bulunmalarına destek vererek farkındalık oluşturmaktadır. TEMA ile yapılan işbirliği kapsamında, şubeye gitmekten vazgeçmeleri üzerinden hesaplanan karbon salımı bir ağaca denk geldiğinde, müşterileri adına bir fidan bağışı gerçekleştirilmektedir.²⁷

3.2. KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI HAKKINDA

Kuveyt Türk finans kurumu 1989’da kurulmuştur. 2005 yılında “Özel Finans Kurumları” ismi “Katılım Bankası” olarak değiştirilmesiyle birlikte bugünkü unvanını kullanmaya başlamıştır.²⁸

Kuveyt Türk, yenilikçi ürünleri ile katılım bankaları arasında ilk sırada yer almaktadır. Yurt içinde ve yurt dışındaki şube ağı ile müşterilerine; teknolojik, kaliteli hizmet ve ürünler sunmaktadır. Kuveyt Türk’ün, kurulmasının amacı faizsiz bankacılık işlemlerini yürütmektir. Kurulduğu gün itibariyle bu hususta titizlik göstererek faaliyetlerini sürdürmektedir. Müşterilerine hızlı, kaliteli ve güvenilir; hizmet sunmayı ve çalışanlarına eğitimler aracılığıyla destek vererek verimliliğini artırmayı benimsemiştir.²⁹

3.2.1. Vizyonu, Misyonu ve Stratejileri

Bankanın vizyonu, faizsiz finansal hizmet ve ürünlerin geliştirilmesidir. Aynı zamanda sürdürülebilir kârlı büyüme ile en güvenilir katılım bankası olmaktır. Nitelikli çalışan kadrosuyla bankacılık sektörüne yenilikler kazandırmaktadır.³⁰

24 (Türk Ekonomi Bankası 2014-2015 Sürdürülebilirlik Raporu, t.y., s. 59)

25 (Türk Ekonomi Bankası 2014-2015 Sürdürülebilirlik Raporu, t.y., s. 59)

26 (Türk Ekonomi Bankası 2014-2015 Sürdürülebilirlik Raporu, t.y., s. 59)

27 (TEB Ağacım | Türk Ekonomi Bankası, t.y.)

28 (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, t.y., s. 22)

29 (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, t.y., s. 22)

30 (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, t.y., s. 32)

Bankanın misyonu, etik değerleri ile faizsiz bankacılık anlayışı doğrultusunda müşteri odaklı bankacılığı ön plana çıkartmak ve bütün paydaşları için kurumsal sosyal sorumluluk sahibi bir kurum olmaktır.³¹

Müşteri odaklı dijital dönüşüm çalışmalarının hızlandırılması planlanmaktadır. Bununla birlikte, 2023 yılında 480 şubeye ulaşarak, Türkiye'deki kapsamını %85'ten %90'lı seviyelere taşımaktadır.³²

3.2.2. Şirket Profili

Kuveyt Türk, insan kaynakları alanında sürekli bir gelişim sağlamaktadır. 418 şubesindeki toplam 5 bin 820 çalışanıyla müşterilerine hizmet sunmaktadır. Kuveyt Türk'ün çalışanlarının tamamına yakını üniversite mezunudur. Çalışanlarına yönelik eğitim yatırımları yaparken aynı zamanda nitelikli ve deneyimli insan kaynağıyla da rakipleri karşısında fark oluşturmaktadır.³³

3.2.3. Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

3.2.3.1. Eğitim

Kuveyt Türk, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ) "Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Uygulama ve Araştırma Merkezi" binası yapımı için 6 Milyon TL tutarında destek vermiştir.³⁴

3.2.3.2. Kültür – Sanat

Kuveyt Türk restorasyon çalışmalarına önem vermektedir. İstanbul'da "Ortaköy Büyük Mecidiye Camii"nin restorasyonunu üstlenmiştir. Türk-İslam sanatlarını temsil eden önemli eserleri toplayarak, koruma altına almaktadır.³⁵

Kuveyt Türk'e ait Kültür Yayınları'na 2016 yılında "Kuşların Şarkısı" adlı çocuk kitabı eklenmiştir.³⁶

Kuveyt Türk, Türkiye İzcilik Federasyonu tarafından düzenlenen milli bilinç kamplarına destek vermektedir. Kuveyt Türk, 2017 ve 2018 tarihlerinde 22-26 Aralık tarihlerinde düzenlenen "Sarıkamış Allahu-ekber Dağı Şehitlerini Anma Milli Bilinç Kampı" ile 22-26 Nisan 2018'de düzenlenen "Çanakkale 57. Alay Yürüyüşü Anma Milli Bilinç Kampı"nın resmi sponsoru olmuştur.³⁷

3.2.3.3. Kadına Yönelik Destekler

Kuveyt Türk, Türkiye Diyanet Vakfı'na ait Kadın Aile ve Gençlik Merkezi (KAGEM) ile ortaklaşa ilerlettiği İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Sinan Paşa Camii avlusundaki 12 odanın sanat atölyesi olarak kullanılması projesini hayata geçirmiştir.³⁸

31 (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, t.y., s. 32)

32 (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu, t.y., s. 116)

33 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 27)

34 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 76)

35 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 75)

36 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 76)

37 (Kuveyt Türk İzcilerin Yanında | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.)

38 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 75)

TDV KAGEM-Kuveyt Türk Sanat Atölyelerinde, Türk-İslam sanatları ve soyut resim alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. Genç kuşağa rol model olacak eğitimci tarafından dersler verilmektedir.³⁹

3.2.3.4. Bağış

Kuveyt Türk, Kanserli Çocuklara Umut Vakfı (KAÇUV) tarafından gerçekleştirilen Umuda Destek Projesi'ne, 2013 yılından itibaren destek vermektedir. Kuveyt Türk'ün destekleriyle KAÇUV'un ilk Aile Evi yapılmıştır, ikinci Aile Evi'nin de inşaatı sürmektedir.⁴⁰

Kuveyt Türk, Türk Kızılayı'nın başlattığı "Arakan Kan Ağlıyor, Türkiye Sahip Çıkıyor" kampanyasına başta bulunmuştur.⁴¹ Kuveyt Türk, 2018 yılında Mehmetçik Vakfı'na başta bulunmuştur.⁴²

Kuveyt Türk, başbakanlık tarafından başlatılan 15 Temmuz Dayanışma Kampanyası'na 1 milyon TL başta bulunmuştur.⁴³

4. ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan modeli aşağıda gösterilmiştir.

ŞEKİL 2: ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmanın modelinde yer alan bağımsız değişkeni kurumsal sosyal sorumluluk algısı, bağımlı değişkeni ise kurumsal sosyal sorumluluk algısına bağlı tercih eğilimi oluşturmaktadır. Bağımsız değişken iki boyutlu olarak ele alınmıştır. Her iki boyutun da bağımlı değişken olan tercih eğilime etkisi ayrı ayrı incelenecektir.

39 (Kültür Sanat Projeleri | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.)

40 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 19)

41 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 22)

42 (Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu, 2018, s. 16)

43 (En Büyük Sorumluluğumuz İnsan | Diğer Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerimiz | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası, t.y.)

4.2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma modelinde bağımsız değişken olarak yer alan kurumsal sosyal sorumluluk algısı ölçeği için, Richard Hodgetts ve Donald Kuratko'nun, sosyal sorumluluk uygulamalarını ölçmek amacıyla kullandığı "Sosyal Sorumluluk Ölçeği"nden yararlanılmıştır⁴⁴.

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan Kuveyt Türk Katılım Bankası ve TEB müşterileri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise İstanbul'da yaşayan Kuveyt Türk Katılım Bankası ve TEB müşterileri oluşturmaktadır. Bunun sebebi ise tüm Türkiye'ye ulaşmak kaynak ve zaman açısından zor olacağından İstanbul ilinin çeşitli demografik yapısı göz önünde bulundurularak sınırlandırılmıştır.

Araştırma modeli iki ayrı örneklem grubunda uygulanacaktır. Birinci grubu katılım bankaları, ikinci grubu ise mevduat bankaları oluşturmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım ve mevduat bankalarının benzer ölçekteki aktif büyüklük listesi ise aşağıda tabloda gösterilmiştir.

TABLO 1: MEVDUAT VE KATILIM BANKALARI TOPLAM AKTİF BÜYÜKLÜKLERİ (TKBB BANKA MUKAYESE TABLOSU, 2019); (AKTİF BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE BANKA SIRALAMASI 2019 HAZİRAN, 2019)

Mevduat Bankaları	Kuruluş Yılı	Toplam Aktifler	Katılım Bankaları	Kuruluş Yılı	Toplam Aktifler
Türk Ekonomi Bankası	1927	101.549.000	Kuveyt Türk	1989	86.979.765
ING Bank	1984	57.736.000	Türkiye Finans	2005	50.756.024
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1950	41.631.000	Albaraka Türk	1985	43.885.740
İller Bankası	1933	33.984.000	Ziraat Katılım	2014	28.842.186
HSBC Bank	1990	33.046.000	Vakıf Katılım	2015	24.096.205
Şekerbank	1953	30.923.000	Emlak Katılım	2019	4.350.699

Araştırma kapsamına dahil edilen katılım bankası olarak Kuveyt Türk Katılım Bankası tercih edilmiştir. Buna gerekçe olarak şunlar sıralanabilir:

- Katılım bankaları arasında aktif büyüklükte birinci sırada olması,
- Katılım bankaları arasında müşteri portföyünün yüksek olması,
- Katılım bankaları arasında ürün çeşitliliğinin fazla olması,
- Katılım bankaları arasında dijital dönüşüm alanındaki faaliyetlerinin yüksek olması,
- Katılım bankaları arasında KSS projelerinin çeşitli ve fazla olması.

Mevduat bankası olarak da Türk Ekonomi Bankası tercih edilmiş olup gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

44 (Göksu, 2006, s. 177)

- Orta ölçekli bankalar arasında ilk sıralarda olması,
- Orta ölçekli bankalar arasında müşterilerine daha fazla kampanyalar sunuyor olması,
- Orta ölçekli bankalar arasında ürün ve hizmet çeşitliliğinin yüksek olması,
- Orta ölçekli bankalar arasında dijitalleşmeye daha fazla önem veriyor olması,
- Orta ölçekli bankalar arasında KSS stratejileri ile öne çıkıyor olması.

Anket formları SPSS'e girildikten sonra öncelikle frekans analizleri yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla Cronbach's Alfa, yapısal geçerliliğin incelenmesi için de Keşfedici Faktör Analizi (temel bileşenler, varimax rotasyonu ile) yürütülmüştür.

Anket formları anketörlere teslim edilmeden önce nasıl uygulanacağı ve anket soruları hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Anketörler, İstanbul ili; Bakırköy, Fatih, Kadıköy, Pendik ilçelerindeki banka şubelerine giderek yüz yüze anket tekniği ile katılımcılara anket uygulamışlardır.

Araştırmada parametrik analiz tekniklerinin yürütülebilmesini doğrulamak amacıyla değişkenlerin ortalaması alınarak normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Normal dağılım gösterdiği takdirde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisinin incelenmesi için Çoklu Regresyon Analizi yürütülmüştür. Bağımlı değişkenin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA testi yürütülmüştür.

Araştırmada elde edilen verilerin analizleri için IBM SPSS 23.0 yazılımı kullanılmıştır.

4.3. BULGULAR

Katılımcıların %49,7'si katılım bankası müşteri olup, %50,3'ü mevduat bankası müşterisidir. Katılımcıların, %13,3'ü 18-24 yaş arası, %34,1'i 25-29 yaş arası, %25,7'si 30-34 yaş arası, %14,4'ü 35-39 yaş arası, %12,4 40 yaş ve üzeri grupta yer almaktadır. Katılımcıların %57,2'sini erkekler oluşturmaktadır, %42,8'i kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma katılımcılarının %21,7'si lise ve öncesi, %59,4'ü lisans, %18,8'i lisans üstü eğitim düzeylerine sahiptirler. Katılımcıların %19,3'ü 2.500TL ve altı, %50,9'u 2.501TL-5000TL, %16,8 5.001TL-7.500TL, %13 7.501TL ve üzeri aylık gelir grubunda yer almaktadır. Katılımcıların müşteri olma süresi %51,2'si 1-3 yıl arası, %29,7'si 4-6 yıl arası, %19,1'i 7 ve üzeri yıl grubunda yer almaktadır.

Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin iç tutarlılık oranını vermekte olup, ölçeğin ne derece güvenilir olduğu değerlendirilmeyi sağlamaktadır. Söz konusu katsayının 0,41-60 arası olması nispeten güvenilir, 61-80 arasında olması güvenilir, 81-100 arası olması ise çok güvenilir olduğuna işaret etmektedir⁴⁵. Kurumsal sosyal sorumluluk ölçeğine ait Cronbach's Alfa değeri 0,955 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda ölçeğin son derece güvenilir değere sahip olduğu ifade edilebilmektedir. KSS'ye bağlı tercih ölçeğinin güvenilirliği %90 oranında gerçekleşmiş olup son derece güvenilir

bulduğu ifade edilebilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizi (varimax rotasyonu ile) yürütülmüştür. Kurumsal Sosyal Sorumluluk algısına dair keşfedici faktör analizi bulguları Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO 2: KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISI ÖLÇEĞİ

	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
1. Faktör: Gönüllü Sorumluluk		
"Hayırseverlik" (sosyal sorumluluk) amaçlı konulara duyarlıdır.	0,72	56,75
Sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisindedir.	0,793	
Yardım kuruluşları ile iş birliği içerisindedir.	0,796	
Eğitim kuruluşları ile iş birliği içerisindedir.	0,83	
Spor etkinliklerini desteklemektedir.	0,754	
Kültürel faaliyetleri desteklemektedir.	0,82	
Doğal felaketlerde topluma destek verir.	0,778	
Topluma fayda sağlayacak faaliyetlere öncelik vermektedir.	0,754	
2. Faktör: Ekonomik Sorumluluk		
Ekonomiye katkı sağlar.	0,612	9,87
Teknolojik olarak üstün bir bankadır.	0,686	
Müşterilerinin beklentisi doğrultusunda yeni ürünler ve hizmetler geliştirir.	0,801	
Yasa ve yönetmeliklere tam uyar.	0,756	
Bankanın güvenilirliği yüksektir.	0,763	
Etik ilkelere önem vermektedir.	0,595	
Çalışanlarına iyi bir iş ortamı sağlar.	0,758	
Müşterilerin memnuniyetini ölçer ve önem verir	0,721	
Bankacılık bilgilerinin açık ve net olmasına dikkat eder.	0,732	
<i>KMO değeri 0,947, Toplam Açıklanan Varyans %66,62</i>		

KMO değerinin 0,947 olması ve Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması, örneklemin yeterli büyüklüğe sahip olduğunu ve faktör analizine uygunluğunu ifade etmektedir. Diğer yandan faktör analizi, değişkenlerin teorik yapıya ne derece uyum sağladığına dair çıkarım yapılmasına ortam sağlamaktadır⁴⁶.

Ortaya çıkan iki faktör, toplam varyansın %66,62'sini açıklamaktadır.

KSS'ye bağlı banka tercihi ölçeğine yönelik keşfedici faktör analizi bulguları Tablo 3'de gösterilmiştir.

46 (Malhotra, 2010)

TABLO 3: KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ ÖLÇEĞİ

	Faktör Yüğü
Bankamın yapmış olduğu KSS çalışmaları beni bankaya daha çok bağlı kılar.	0,913
Bankamın yapmış olduğu KSS çalışmaları bankayı tercih etmemde etkilidir.	0,875
Bankamın yapmış olduğu KSS çalışmaları imajına olumlu katkı sağlar.	0,867
Bankamın yapmış olduğu KSS çalışmaları rakiplerine göre rekabet avantaj sağlar.	0,869
<i>KMO değeri 0,763, Toplam Açıklanan Varyans %77,76</i>	

KSS'ye bağlı banka tercihi ölçeği tek boyutlu olarak ortaya çıkmıştır. KMO Örneklem değeri 0,763 olup yeterli düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir. Toplam açıklanan varyans ise %77,76 olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırma modeli doğrultusunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisinin incelenmesi için çoklu regresyon analizi yürütülmüştür. Çoklu regresyon analizi yürütülmeden önce, çok değişkenli istatistiki tekniklerin tüm varsayımlarının sağlandığı teyit edilmiştir.

TABLO 4: ÇOKLU REGRESYON ANALİZİ SONUCUNDA OLUŞAN MODEL

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Std. Hatası	Durbin-Watson değeri
.610 ^a	0,372	0,368	0,77324	2,119

Yukarıdaki modelde R Square değeri 0,37 olduğu görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkendeki %37'lik değişimin bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı anlamına gelmektedir.

TABLO 5: ÇOKLU REGRESYON ANALİZİ BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN VIF DEĞERLERİ

	B	St. Hata	Beta	t-değeri	Anlamlılık
(Sabit)	0,672	0,259		2,595	0,010*
1. Faktör ort	0,608	0,076	0,508	7,947	0,000*
2. Faktör ort	0,18	0,087	0,133	2,073	0,039*
*p>0,05					

Çoklu regresyon analizi sonucunda bağımsız değişken olan 1. Faktör Gönüllü Sorumluluk ile 2. Faktör Ekonomik Sorumluluğun bağımlı değişken olan banka tercihinin 0,05 düzeyinde olumlu yönde anlamlı etkisi bulunmuştur. 1. Faktörün banka tercihi üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu beta katsayısına bakılarak görülmektedir (0,508). 2. Faktörün regresyon katsayısı ise 0,133 olarak gerçeleşmiştir. Bu durumda regresyon denklemi aşağıdaki gibi gerçeleşmiştir:

Katılımcıların banka tercihlerinin demografik özelliklere farklılık gösterip göstermediği t-testi ve ANOVA ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

Öncelikle katılımcıların müşterisi olduğu banka türüne göre banka tercihinin farklılığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş olup, bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

TABLO 6: BANKA TÜRÜNE GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Banka Türü	N	Ortalama	t-değeri	Serb. Der.	Anlamlılık
Katılım Bankası	224	3,87	2,437	449	0,015*
Geleneksel Banka	227	3,67			
* $p > 0,05$					

Banka tercihinin banka türüne göre anlamlı olarak farklılaştığı ortaya çıkmıştır ($p=0,015 < 0,05$). Sonuç olarak katılım bankası müşterilerinin KSS'ye bağlı banka tercihi eğilimlerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilmektedir.

Banka tercihinin katılımcıların yaş aralıklarına göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü ANOVA ile incelenmiştir.

TABLO 7: YAŞ GRUPLARINA GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Yaş	N	Ortalama		Serb. Der.	F-değeri	Anlamlılık
18-24	60	4,1	Gruplar arası	4	2,364	0,052
25-29	154	3,7	Grup içi	446		
30-34	116	3,75				
35-39	65	3,68				
40 ve üzeri	56	3,75				
Toplam	451	3,77				

ANOVA sonucunda banka tercihinin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p=0,052 > 0,05$). KSS'ye bağlı banka tercih eğilimlerinin katılımcıların yaş gruplarına göre farklılaşmadığı ifade edilebilmektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

TABLO 8: CİNSİYETE GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Cinsiyet	N	Ortalama	t-değeri	Serb. Der.	Anlamlılık
Erkek	258	3,75	-0,579	449	0,563
Kadın	193	3,8			

Test sonucunda KSS'ye bağlı banka tercihinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,563>0,05$).

KSS'ye bağlı banka tercihinin eğitim düzeyine göre farklılaşması tek yönlü ANOVA ile incelenmiştir.

TABLO 9: EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Yaş	N	Ortalama		Serb. Der.	F-değeri	Anlamlılık
Lise ve öncesi	98	3,92	Gruplar arası	2	3,959	0,02
Lisans	268	3,78	Grup içi	448		
Lisansüstü	85	3,55				
Toplam	316	3,77				
* $p>0,05$						

ANOVA sonucunda KSS'ye bağlı banka tercihlerinin katılımcıların eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($p=0,020>0,05$). Söz konusu farkın hangi eğitim düzeylerinden kaynaklandığını keşfetmek üzere Post Hoc testlerinden Scheffe testi yürütülmüştür. Test sonucu aşağıdadır.

TABLO 10: EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE SCHEFFE TESTİ SONUÇLARI

Eğitim Düzeyi		Ortalama Farkı	St. Hata	Anlamlılık
Lise ve öncesi	Lisans	0,13522	0,10611	0,445
	Lisansüstü	,37053*	0,13323	0,022
Lisans	Lise ve öncesi	-0,13522	0,10611	0,445
	Lisansüstü	0,23531	0,1119	0,111
Lisansüstü	Lise ve öncesi	-,37053*	0,13323	0,022
	Lisans	-0,23531	0,1119	0,111

Katılımcıların KSS'ye bağlı banka tercihlerinin lise ve öncesi (3,92) ile lisansüstü (3,55) eğitime sahip olanlar arasında anlamlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça KSS'ye bağlı tercih eğiliminin azaldığı da ifade edilebilmektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihinin medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

TABLO 11: MEDENİ DURUMA GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Medeni Durum	N	Ortalama	t-değeri	Serb. Der.	Anlamlılık
Bekar	184	3,78	0,182	449	0,856
Evli	267	3,76			

KSS'ye bağlı banka tercihinin medeni duruma göre farklılaşmadığı saptanmıştır ($p=0,856>0,05$).

KSS'ye bağlı banka tercihinin katılımcıların aylık ortalama gelirlerine göre farklılık göstermesi tek yönlü ANOVA ile incelenmiştir.

TABLO 12: AYLIK GELİR DURUMUNA GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Aylık Gelir	N	Ortalama		Serb. Der.	F-değeri	Anlamlılık
2.500TL ve altı	115	3,82	Gruplar arası	3	1,21	0,306
2.501TL-5.000TL	237	3,81	Grup içi	447		
5.001TL-7.500TL	54	3,62				
7.501TL ve üzeri	45	3,61				
Toplam	451	3,77				

ANOVA sonucunda KSS'ye bağlı banka tercihlerinin aylık gelire göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p=0,306>0,05$).

KSS'ye bağlı banka tercihinin müşteri olma süresine göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü ANOVA ile incelenmiştir.

TABLO 13: MÜŞTERİ OLMA SÜRESİNE GÖRE KSS'YE BAĞLI BANKA TERCİHİ

Müşteri Süresi	N	Ortalama		Serb. Der.	F-değeri	Anlamlılık
1-3 yıl	231	3,78	Gruplar arası	2	0,249	0,779
4-6 yıl	134	3,72	Grup içi	448		
7 yıl ve üzeri	86	3,81				
Toplam	316	3,77				

Analiz sonucunda KSS'ye bağlı banka tercihinin katılımcıların müşteri olma sürelerine göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p=0,779>0,05$).

Katılımcıların müşteri olma sürelerinin müşterisi oldukları banka türüne göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 14'de gösterilmiştir.

TABLO 14: MÜŞTERİ OLMA SÜRESİ FARKLILIK GÖSTERME DURUMU İÇİN T-TESTİ SONUÇLARI

Medeni Durum	N	Ortalama	t-değeri	Serb. Der.	Anlamlılık
Katılım Bankası	224	5,27	6,487	449	0
Geleneksel Banka	227	3,39			

Katılım bankası müşterilerinin müşteri olma süreleri ortalama 5,27 yıldır. Geleneksel banka müşterilerinin ise 3,39 yıldır. Müşteri olma sürelerinin banka türüne göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($p=0,000<0,05$). Bu durumda katılım bankasının müşteri olma süresinin daha uzun olduğu ifade edilebilmektedir.

4.4. ÇAPRAZ KARŞILAŞTIRMALAR

Katılımcılardan, cari hesap kullananların oranı katılım bankasında %76, geleneksel bankada %39 olarak gerçekleşmiştir. Katılım bankasında cari hesap kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan, vadeli hesap/katılma hesabı kullananların oranı katılım bankasında %38, geleneksel bankada %11'dir. Katılım bankasında vadeli hesap/katılma hesabı kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan, nakit finansmanı kullananların oranı katılım bankasında %16, geleneksel bankada %31'dir. Geleneksel bankada nakit finansman kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan kredi kartı, ATM kartı kullananların oranı katılım bankasında %68, geleneksel bankada %83 olarak görülmektedir. Geleneksel bankada kart kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan, sigorta ve emeklilik kullananların oranı katılım bankasında %18, geleneksel bankada %5'dir. Katılım bankasında sigortacılık ürünleri kullanan sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan, mobil şube kullananların oranı katılım bankasında %75, geleneksel bankada %45 olarak görülmektedir. Katılım bankasında mobil şube kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan, internet şube kullananların oranı katılım bankasında %53, geleneksel bankada %30 olarak görülmektedir. Katılım bankasında internet şube kullananların sayısı daha yüksektir. Katılımcılardan ATM kullananların oranı katılım bankasında %66, geleneksel bankada %70 olarak ifade edilmiştir. Ürün kullanımında anlamlı olarak fark olmayan sadece ATM hizmetidir.

ATM ağının geniş olması faktörü, katılım bankasında 4,13 ortalama önem derecesine sahip iken geleneksel bankada 4,35 önem derecesi ile daha yüksek çıkmıştır. TEB, 2018 yılı faaliyet raporu bilgilerine göre, 1736 adet ATM sayısı bulunmaktadır. Kuveyt Türk, 2018 yılı faaliyet raporunda ise 800 adet ATM sayısına sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır. ATM ağının geniş olması ifadesi değerlendirmesi, iki banka arası birbirine yakın çıkmıştır. Ancak katılım bankasının ATM sayısı, geleneksel bankaya göre daha düşüktür. Birbirine yakın çıkmasının nedeni ise, katılım bankasının PTT ATM'leri ile yapmış olduğu anlaşma neticesinde ATM ağını genişletmiş olmasıdır. Bir diğer nedeni, "Senin Bankan" şubesi müşterileri diğer tüm banka ATM'lerinden ayda 3 kere komisyon ücreti almadan para çekebilmektedir.

Banka tercihinde, sosyal sorumluluk kampanyaları yapıyor olması ifadesi, müşteri olma sürelerine göre bankalar arasında farklılık göstermiştir. 1-3 yıl süreye sahip katılım bankası müşterilerinin

değerlendirmeleri 4,15 iken geleneksel banka müşterilerinin 3,98 olmuştur. İki bankanın da oransal olarak en yüksek olduğu 1-3 yıl süresidir.

Katılım bankası müşterilerine yöneltilen bankanızı seçmenizde etkili olan faktörlerden, katılım (faizsiz) bankacılık yapıyor olması, ifadesinin önem derecesi, eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Eğitim seviyesi arttıkça, faizsiz bankacılık yapıyor olmasına verilen önem de artmaktadır. Geleneksel banka müşterilerine yöneltilen bankanızı seçmenizde etkili olan faktörlerden, faizli bankacılık yapıyor olması, ifadesinin önem derecesi, eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Eğitim seviyesi arttıkça, faizli bankacılık yapıyor olmasına verilen önem azalmaktadır.

Banka tercihinde, bankanın güvenilir olması ifadesi, müşteri olma sürelerine göre bankalar arasında farklılık göstermiştir. Katılım bankasında 7 yıl ve üzeri süreye sahip müşterilerin güvenilirlik oranı 4,78 iken mevduat bankasında 4,53 olarak tespit edilmiştir. Güvenilirlik düzeyi 4-6 yıl sürelerinde iki banka içinde en düşük orana sahiptir.

Katılımcıların, bankaların yapmış olduğu KSS çalışmaları banka tercihinde etkilidir değerlendirilmesinde yaş faktörüne göre verilen yanıtları incelediğimizde; 18-24 yaş grubu katılımcıların 3,97 ortalama ile en yüksek önem derecesine sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bankalar, genç müşterilerin bankaya bağlılığını sağlamak için KSS faaliyetlerine önem vermelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin, banka tercihinde etkisi araştırılmıştır. Kuveyt Türk ve TEB bankalarının sosyal sorumluluk faaliyetleri, müşterileri açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda 451 banka müşterisine anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizleri IBM SPSS 23.0 yazılımı aracılığıyla yürütülmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluk algısı ve KSS'ye bağlı banka tercihi beşli likert tipinde müşterilere sunulmuştur. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla Cronbach's Alfa, yapısal geçerliliğin incelenmesi için de Keşfedici Faktör Analizi yürütülmüştür. Bağımlı değişkenin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA uygulanmıştır.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde demografik özellikler incelendiğinde, erkek katılımcı oranı %54,4 kadın katılımcı oranı %45,6 olarak tespit edilmiştir. Ankete ağırlıklı olarak %34,1 ile 25-29 yaş grubu katılmış olup, genç katılımcıların oranının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların %59,4'ü lisans mezunudur. Katılımcıların ağırlıklı olarak aylık geliri %50,9'u 2501TL-5000TL olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %49,7'si Kuveyt Türk Katılım Bankası, %50,3'ü Türk Ekonomi Bankası müşterisidir.

1. Faktör Gönüllü Sorumluluk ile 2. Faktör Ekonomik Sorumluluğun bağımlı değişken olan banka tercihinde 0,05 anlamlılık düzeyinde H1 "Kurumsal sosyal sorumluluk algısı, KSS'ye bağlı banka tercihinin olumlu yönde etkiler." hipotezini desteklemektedir.

Banka tercihinin banka türüne göre anlamlı olarak farklılaştığı ($p=0,015<0,05$) H2 "KSS'ye bağlı banka tercihi banka türüne göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklemektedir. Katılım bankası müşterilerinin KSS'ye bağlı banka tercihi eğilimlerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilmektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihinin cinsiyete göre anlamlılık düzeyi ($p=0,563>0,05$). H3 "KSS'ye bağlı banka tercihi cinsiyete göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklememektedir.

ANOVA sonucunda banka tercihinin yaş gruplarına göre anlamlılık düzeyi $p=0,052>0,05$) H4 "KSS'ye bağlı banka tercihi cinsiyete göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklememektedir. KSS'ye bağlı banka tercih eğilimlerinin katılımcıların yaş gruplarına göre farklılaşmadığı ifade edilebilmektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihlerinin katılımcıların eğitim düzeyine göre anlamlılık düzeyi ($p=0,020>0,05$). H5 "KSS'ye bağlı banka tercihi eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklemektedir. Lise ve öncesi (3,92) ile lisansüstü (3,55) eğitime sahip olanlar arasında anlamlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça KSS'ye bağlı tercih eğiliminin azaldığı da ifade edilebilmektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihlerinin aylık gelire göre anlamlılık düzeyi ($p=0,306>0,05$).H6 "KSS'ye bağlı banka tercihi aylık ortalama gelire göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklememektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihinin katılımcıların müşteri olma sürelerine göre anlamlılık düzeyi ($p=0,779>0,05$).H7 "KSS'ye bağlı banka tercihi müşteri olma süresine göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklememektedir.

KSS'ye bağlı banka tercihinin medeni duruma göre anlamlılık düzeyi($p=0,856>0,05$) H8 "KSS'ye bağlı banka tercihi medeni duruma göre farklılık göstermektedir." hipotezini desteklememektedir.

Karşılaştırmalı analizlerde müşteri olma süreleri katılım bankası müşterilerinin 5,27 yıl ile daha yüksek çıkmıştır. Bankanın müşteri bağlılığının yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ürün ve hizmetlerin bankalara göre farklılaştığı görülmektedir. Kuveyt Türk müşterileri 170 kişinin seçimi ile en fazla cari hesap, 169 kişinin seçimi ile mobil şube, 152 kişinin seçimi ile kartlar (Kredi Kartı, ATM Kartı), sırasıyla ATM ve internet şube ürünlerini ve hizmetlerini kullanmaktadır. TEB müşterileri 188 kişinin seçimi ile en fazla kartlar (Kredi Kartı, ATM Kartı), 159 kişinin seçimi ile ATM, 101 kişinin seçimi ile mobil şube, sırasıyla cari hesap ve nakit finansman (Ev, Araç, İhtiyaç) ürünlerini ve hizmetlerini kullanmaktadır.

Katılımcıların 2.Faktör Ekonomik sorumluluk algılarının banka düzeyine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kuveyt Türk müşterilerinin, TEB müşterilerine göre bankasının teknolojik olarak üstün olduğu, yeni ürün ve hizmetler geliştirdiği, yasa ve yönetmeliklere tam uyum gösterdiği, çalışanlarına iyi bir iş ortamı sağladığı, bilgilerine ulaşılmıştır.

Banka tercihinde, sosyal sorumluluk kampanyaları yapıyor olması ifadesi, müşteri olma sürelerine göre bankalar arasında farklılık göstermiştir. 1-3 yıl süreye sahip katılım bankası müşterilerinin değerlendirmeleri 4,15 iken geleneksel banka müşterilerinin 3,98 olmuştur. İki bankanın da oransal olarak en yüksek olduğu 1-3 yıl süresidir.

Banka tercihinde, katılım bankası olması ve mevduat bankası olması ifadesi, eğitim düzeyine göre farklılık göstermiştir. Katılım bankasını faizsiz olduğu için tercih eden müşterilerinin eğitim düzeyi

arttıkça farkındalık da artış göstermektedir. Mevduat bankası müşterileri için ise durum eğitim düzeyi ile ters orantılıdır.

Banka tercihi, bankanın güvenilir olması ifadesi, müşteri olma sürelerine göre bankalar arasında farklılık göstermiştir. Katılım bankasında 7 yıl ve üzeri süreye sahip müşterilerin güvenilirlik oranı 4,78 iken mevduat bankasında 4,53 olarak tespit edilmiştir. Güvenilirlik düzeyi 4-6 yıl sürelerinde iki banka içinde en düşük orana sahiptir.

KSS algısı ekonomik faktörde, teknolojik bir banka olması ifadesi, mobil şube ve internet şube kullanımına göre bankalar arasında farklılık göstermiştir. Katılım bankası müşterileri 4,3 ile teknolojik olarak üstün olduğunu ifade ederek 4,6 ile ürünlerin kullanımını tercih etmiştir. Mevduat bankası müşterileri 4,0 ile teknolojik olarak üstün olduğunu ifade ederek, 4,2 ile ürünlerin kullanımını tercih etmiştir. Katılım bankası, müşterilerinde oluşturmuş olduğu "teknolojik banka" algısını geleneksel bankaya göre daha başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Bankaların yapmış olduğu KSS çalışmaları banka tercihi etkilidir değerlendirmesinde en yüksek önem derecesi 18-24 yaş grubu olmuştur.

KSS projelerinden olan hayır işlerini en fazla kadın müşteriler önemsemektedir.

Katılım bankası müşterilerinin banka tercihi etkililiği olan sırasıyla en yüksek faktörler; bankanın güvenilir olması, hizmet ücretlerinin düşük olması, faizsiz bankacılık yapıyor olmasıdır. Geleneksel banka müşterilerinin banka tercihi etkililiği olan sırasıyla en yüksek faktörler; bankanın güvenilir olması, işlemlerin hatasız olması, işlem sürelerinin kısa olması ve hizmet ücretlerinin düşük olmasıdır.

Bankaların yaptıkları KSS projelerinin müşteriler tarafından haberdar olma durumu bankalar arasında farklılık göstermiştir. Katılım bankası müşterileri en yüksek Ortaköy Büyük Mecidiye Camii'nin restorasyonu çalışması ile 47,3, KAÇUV umuda destek projesi ile 40,5, 15 Temmuz Dayanışma Kampanyası'na destek olması ile 33,5, Türkiye Diyanet Vakfı'na ait Kadın Aile ve Gençlik Merkezi (KAGEM) ile ortaklaşa ilerlettiği projesi ile 30,8 haberdarlık oranlarına sahiptir. Mevduat bankası müşterileri en yüksek TEB BNP Paribas Star Series (2016 - 2018) sponsorluğu ile 40,5, TEMA ile yaptığı iş birliği fidan bağışı projesi ile 34,8, MEB ve UNICEF ile iş birliği kapsamında finansal okuryazarlık projesi ile 15,4, Boğaziçi Üniversitesi'nde (GETEM) Laboratuvarı için kitap okuma projesi ile 15 haberdarlık oranlarına sahiptir.

Bankaların KSS projeleri bilinirliği, ilk iki proje oran sıralamasında geleneksel bankanın bilinirlik oranları daha yüksektir. Bankaların KSS projeleri bilinirliği, genel sıralamada ise katılım bankasının bilinirliği daha yüksektir.

KSS alanında bankaların öncelik verilmesi gereken dereceleri farklılık göstermiştir. Katılım bankası müşterileri en yüksek eğitim ve öğretim ile 4,52, hayır işleri 4,42 ile, sağlık ve sağlık hizmetleri 4,28 ile öncelik dereceleri tespit edilmiştir. Mevduat bankası müşterileri en yüksek eğitim ve öğretim ile 4,53, aile içi şiddet önleme ile 4,49, sağlık ve sağlık hizmetleri ile 4,42 öncelik dereceleri tespit edilmiştir.

Katılım bankaları için araştırmadan elde edilen sonuçlar neticesindeki önerilere şu şekilde yer verilebilir. Sonuçlar göstermektedir ki Kuveyt Türk müşterileri başta eğitim ve öğretim, hayır işleri, sağlık ve sağlık hizmetleri alanların da ki KSS projelerine öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yazılı ve görsel iletişim kanalları ile en çok farkındalık oluşturulan projesi Ortaköy Büyük Mecidiye Camii'nin restorasyonu olduğu için müşteriler tarafından en yüksek haberdarlık oranına sahip olmuştur. Bu doğrultuda bankanın KSS projelerini daha çok yazılı ve görsel iletişim kanalları yoluyla müşterileri ile paylaşması KSS projelerine olan bilinirliği artıracaktır. Tek bir KSS alanına yöneldiğinde de bilinirlik düzeyi artacaktır, örneğin camii restorasyonları Kuveyt Türk için önerilebilir. Banka tercihinde, KSS çalışmalarının etkisi 18-24 yaş grubunda yüksek oranda çıkmıştır. Bu durumda, banka sosyal medya hesaplarından yapmış olduğu KSS çalışmalarını duyurabilir. Faizsiz bankacılık yapıyor olması önemli tercih nedeni, bunu daha çok vurgulayabilir. KSS alanında öncelik verilmesi gereken alanlardan hayır işlerinin kadınlar tarafından daha çok önemsendiği analiz sonuçlarında yer almaktadır. Bu duruma uygun olarak kadın müşterilerine internet ve mobil şubeden yapılan hayır faaliyetleri hakkında kısa bilgilendirmeler yapılabilir. Araştırmada KSS'ye bağlı banka tercihi de yüksek olduğu için KSS projelerini müşterilerin öncelikleri doğrultusunda artırarak rakiplerine göre avantaj sağlayabilir. KSS alanında öncelik verilmesi gereken alan eğitim olduğu için, kendi alanına uygun olarak katılım bankacılığı öğrencilerine ya da katılım bankacılığı bölümü olan üniversitelere daha çok destek olabilir. Her yıl hazırlanan sürdürülebilirlik raporları da önerilebilir. Müşterilerinin bireysel bankacılık ürünleri kullanımının da finansman, vadeli hesap ve kredi kartı kullanımını artırmak için bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri uygulayabilir. Banka tercihinde teknolojinin önemli olması ve genç müşterilerin ağırlıklı olmasını avantaj olarak kullanabilir. Mobil şube ya da internet şubeden müşteri özelliklerine göre ürünlerini sunabilir.

Geleneksel bankalar için yürütülen araştırmadan elde edilen sonuçlar neticesindeki öneriler şu şekilde ifade edilebilir. Sonuçlar göstermektedir ki TEB müşterileri başta eğitim ve öğretim, aile içi şiddet, kadın ve çocuk hakları ve sağlık ve sağlık hizmetleri alanların da ki KSS projelerine öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yazılı ve görsel iletişim kanalları ile en çok farkındalık oluşturulan projesi TEB BNP Paribas Star Series sponsorluğu olduğu için müşteriler tarafından en yüksek haberdarlık oranına sahip olmuştur. Bu doğrultuda bankanın KSS projelerini daha çok yazılı ve görsel iletişim kanalları yoluyla müşterileri ile paylaşması KSS projelerine olan bilinirliği artıracaktır. Banka tercihinde, KSS çalışmalarının etkisi 18-24 yaş grubunda yüksek oranda çıkmıştır. Bu durumda, banka sosyal medya hesaplarından yapmış olduğu KSS çalışmalarını duyurabilir. 1-3 yıl süreye sahip müşterilerin bağlılığını sağlamak için KSS projelerine önem vermelidir. Hizmet ücretlerinin düşük olması önemli tercih nedeni, bu faktörü daha çok vurgulayabilir. Kurumsal sosyal sorumluluk algısı KSS'ye bağlı banka tercihinin olumlu yönde etkiler sonucuna istinaden KSS projelerini müşterilerinin önceliklerini dikkate alarak artırabilir, rakiplerine karşı avantaj sağlayabilir. KSS alanında öncelik verilmesi gereken alan kadın ve çocuklar, kendi alanında daha çok kadın girişimcilere önem veren banka olduğu için, aile içi şiddet ile ilgili bakanlıkla birlikte projeler yürütülebilir. Her yıl hazırlanan sürdürülebilirlik raporları da önerilebilir. Bireysel bankacılık ürünlerinden cari hesap, vadeli hesap ve kredi kullanımını artırmak için bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri uygulayabilir. Mobil şube ya da internet şubeden müşteri özelliklerine göre ürünlerini sunabilir.

KAYNAKÇA

- *Aktif Büyüklüklerine Göre Banka Sıralaması 2019 Haziran.* (2019). [İstatistiki Raporlar]. Türkiye Bankalar Birliği. https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Aktif_Buyukluklerine_Gore_Banka_Siralaması/3800
- Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities Of The Businessman*. Harper.
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.
- Creyer, E. H. (1997). The influence of firm behavior on purchase intention: Do consumers really care about business ethics? *Journal of Consumer Marketing*, 14(6), 421-432.
- Dalyan, F. (2007). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk*. İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGIAD) Yayını.
- *En Büyük Sorumluluğumuz İnsan | Diğer Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerimiz | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası.* (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/kuveyt-turk-hakkında/degerlerimizle-buyuyoruz/diger-kurumsal-sosyal-sorumluluk-projelerimiz/en-buyuk-sorumlulugumuz-insan>
- Eren, Y. D. D. S. S., & Eker, B. U. S. (2012). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Marka İmajı, Algılanan Değer, Müşteri Tatmini Ve Marka Sadakatine Etkisi Üzerine Bir Saha Araştırması: X Markası Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 451-472.
- *Finansal Okuryazarlık | Türk Ekonomi Bankası.* (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/teb-hakkında/finansal-okuryazarlık/>
- Göksu, F. (2006). *Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Marka İmajına Etkisi (Petrol İşletmelerinde Uygulamalı Araştırma)* [Doktora]. Marmara Üniversitesi.
- İbişoğlu, A. (2007). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Vestel Örneği* [Yüksek Lisans]. Başkent Üniversitesi.
- Kotler, P., & Lee, N. (2017). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. Mediacat Kitapları.
- *Kuveyt Türk 2018 Sürdürülebilirlik Raporu.* (2018). [Sürdürülebilirlik Raporu]. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. https://www.kuveytturk.com.tr/assets_surdurulebilirlik/pdf/KVT-SRD-2018.pdf
- *Kuveyt Türk İzçilerin Yanında | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası.* (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/kuveyt-turk-hakkında/degerlerimizle-buyuyoruz/kuveyt-turk-izcilerin-yanında>
- *Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu.* (t.y.). [Faaliyet Raporu]. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.kuveytturk.com.tr/medium/document-file-2315.vsf>
- *Kültür Sanat Projeleri | Değerlerimizle Büyüyoruz | Kuveyt Türk Hakkında | Hakkımızda | Kuveyt Türk Katılım Bankası.* (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/kuveyt-turk-hakkında/degerlerimizle-buyuyoruz/kultur-sanat-projeleri>
- Malhotra, N. K. (2010). *Marketing Research: An Applied Orientation*. Pearson.
- Mohr, L. A., Webb, D. J., & Harris, K. E. (2001). Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 35(1), 45-72.
- Nakip, M. (2013). *Pazarlamada Araştırma Teknikleri ve SPSS Uygulamaları* (3. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Özgen, E. (2017). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri*. Profil Kitap.

- Özgener, Ş. (2000). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: İmalat Sanayiinde Bir Uygulama* [Doktora]. Selçuk Üniversitesi.
- Stahl, M. J., & Grigsby, D. W. (1997). *Strategic Management: Total Quality And Global Competition*. Blackwell.
- *Tarihçe | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/teb-hakkinda/tarihce/>
- *TEB 2011 Faaliyet Raporu*. (t.y.). [Faaliyet Raporu]. Türk Ekonomi Bankası A.Ş. Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen https://www.teb.com.tr/yatirimci/interaktif_2011/pdf/tr1-10.pdf
- *TEB Ağacım | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/sizin-icin/teb-agacim/?keyword=teb%20agacim>
- *TEB Kadın Akademisi | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/kadin-patronum/kadin-akademisi/>
- *TEB'le Kadın On Air | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/teble-kadin-on-air/>
- *Tenis | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/teb-hakkinda/Tenis/>
- *TKBB Banka Mukayese Tablosu*. (2019). [Sektör Bilgileri]. Türkiye Katılım Bankaları Birliği. <https://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>
- *Türk Ekonomi Bankası 2014-2015 Sürdürülebilirlik Raporu*. (t.y.). [Sürdürülebilirlik Raporu]. Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
- *Türk Ekonomi Bankası A.Ş. 2018 Faaliyet Raporu*. (2018). [Faaliyet Raporu].
- *Vizyon ve Misyon | Türk Ekonomi Bankası*. (t.y.). Geliş tarihi 24 Aralık 2019, gönderen <https://www.teb.com.tr/teb-hakkinda/vizyon-ve-misyon/>
- Yavuz, Ş. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurumsal İmaj ve Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkileri. *Selçuk İletişim*, 6(3), 100-110.

KATILIM FİNANSMANINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

Bu eser, TKBB'nin 2020 yılında düzenlemiş olduğu Ödüllü Makale Yarışmasında dereceye giren ilk 5 makalenin derlenmesinden oluşturulmuştur.